5

Schramm, leven, werken der
Nederl: Vlaamsche Schilders
1857 bis de 267 geeft een berigt
over dit Brekske, bij zijn verslag
en vermelding van Jacob Cornelisz
den verwandtschap der prenten,
doch schijnt met alle bijzonder-
heden niet genoegzaam bekend,
volgens hem schijnt er een werk
te bestaan van A. J. Pluym het
H. Sacrament van Mirakel Aust.
1845 in 8°. zie ook Lijst Bodel [illegible]

Vd Aa, nu Schotel Biogr. W. B. in voce
Marius geeft een schraal berigt, doch
wil dat sommige Cornelius Pluym als
den auteur noemen, doch dit dezen
alleen de Latijnsche verzijs onder de
plaatjes, die volg: Schinkel 1e druk zijn
in de 2e, 3e druk zijn die in het Nederduitsch ver-
taald

Ex libris
G. M. & J. H. FARRELL
Lege felicissime

15356/Z-r-

Volgens de meening v A. D. S (chinkel)
zie de Navorscher 1853 bc 85, zoude de eerste
druk van dit Boekje de platen, daarin
alléén, de Latynsche dichtregels
hebben; en deze uitgave, waarin
eene vertaling van het Latyn in het
Hollandsch onder de platen gesteld
is, de tweede druk zyn; In de
derde druk hebben de platen veel
minder kunstwaarde en zyn de
Hollandsche versen gesneden of ge=
graveerd; meer andere uitgaven
schynen er niet te bestaan; in
allen ziet men de opdragt aan
Rubens, zie ook Byblad v. Navor=
scher 1853, bc 2xxxi, alwaar ook over
de uitgave van het oude Mirakel Boekje
1568 en vroeger zonder jaartal; en
overden naam van Boetius a Bolswert
op den titel geplaatst, die volgens som=
=migen den naam v. d. schryver, volgens an=
=deren de verdichte naam van dezen,
maar meer waarschynlyk volgens
nog anderen, de naam zal zyn van
den graveur a Bolswert die in 1634
te Antwerpen overleed; zie nog Byblad
Nav: bc CLIX. op den titel van het werk van
Horm: Hugo Pia desideria Antw 1624,
by denzelfden drukker Henricus Aertsen
staat insgelyks vulgavit Boet: a Bolswert

Zie over Leonardus Marius uit=
=gever van dit Boekje, en zyne Schriften
Foppens Bibl. Belg. p. 847. –
Eene Latijnsche uitgave van
het Mirakel boekje, onder den titel
van Sticinchae enaratio mira=
=culorum, quae gloriose operatus
est dominus per venerabile
sacramentum in Sacello sacri
loci in Amstelredam, kwam zonder
jaartal uit, in 12mo, waarvan een
Exemplaar op de Verkoping by den Hengst
z. Cat: 1828 bl. 79 N. 288, afkomstig
van J. Koning, heeft gegolden f 60 7/2;
dat het echter van 1518, zoo als al=
=daar gemeend wordt, zoude zyn, moet
men betwyffelen, naar het geene dat
Le Long te aanzien van den uitgever
Guillelmum Jacobi (Willem
Jacobsen) en zyn merk gezegd heeft;
zie Reform: Amst: bl. 198. ook zoude
dezen, in dat geval twee uitgaven,
50 jaren naden anderen, 1518, 1568 ge=
=leverd hebben.
Crevenna Catal: raisonné T V p. 88.
noemt dat boekje „un petit livre,
„tres rare, et tres interessant"
de la Rue Galatt Zuid. 1741 bl. 413. 575

Amstelredams eer en opkomen
door de denkwaardige Mirakelen, waar
van deze de originele drúk is,
zie Le Long Reform: bladz 208,
heeft een later drúk te Amsterdam
bij Ger: Bloemen.
zie ook Cat. J. Koning D II bl 206, 207 No.
513, 587.

H. van Heussen in zijne Oudheden
4 D. in fol en Latijnsche uitgave fol
2 D. n 97 enz geeft verslag van Marius
en zijne schriften ook zijn Portret,
zie ook Le Long Reform: bl 331 en verv:

De plaatjes in dit Boekske zouden
van P. P. Rubens zijn, zeer zeker
onder zijn toezicht vervaardigd, zie
de Opdragt. en Catal: G: van Loon 1759
No. 1243 bl. p 184. alwaar deze beste drúk
als raar wordt opgegeven. Verkocht
te Rott: 1833 bij Ridsongh f 3.75, en v d Kloot
zie ook de Navorscher 1853 bl 83-85.
alwaar verschillende opgaven dit
werk en den Autheur betreffende,
de oorspronkelijke schrijver zoude ge-
weest zijn Jan Gerbrandszoon van Leyden,
Karmeliet tot Haarlem overleden 1504.
zie ook Bijblad Navorscher 1853 bl 2 x 2

P.D. vdr.

De eerste druk van het Mirakel boekje schynt van 1518 te zyn de vyl op de titelplaat, ook der uitgave van 1568 dat jaartal 1518 staat uitgedrukt, benevens het druk-merk I:A. geheel verschillende van dat van Willem Jacobsen die uitgever van dat van 1568, was zoo als in de Beschryv: der Reform: Amsterdam door Isaac Le Long blad 198 verv: omstandig daarover gesproken wordt; blad 200 zegt hy; dat de uitgave van 1639 geschiede door „Leonard Marius Roomsch Past: te Amstm „om dese gewaande Mirakelen niet „te doen vergeten," doch betwyffelde de waarheid, dat de uitgave te Antwerpen, zoude gebbeplaats gehad, zoo als op den titel staat; en blad 208 leest men, dat dit Boekske van Amsteeredams eer, eer, zoo greetig om de fraaije printjes verkocht werd, dat het niet als selden en tot een hoogen prys te koop was; dat het werd nagedrukt, doch te onderscheiden zyn, door dien het Nederduitsche schrift, onder de plaatjes, daarin gesneeden is, terwyl zulks in de originele drukken, zoo als dit exemplaar, gedrukt is..

AMSTELREDAMS EER ende opkomen, door de denc-waerdige Miraklen aldaer geſchied, *aen ende door het H. SACRAMENT des ALTAERS.*

Approbatie.

Dit Boeckje alſo het niet en heeft dat teghens het H. Catholijcke geloof ſtrijdt, maer het ſelfden verklaert en beveſtight, mach ghedruckt worden. A°. 1638. den 3. October. in Loven.

Andræas Calenus S S. Theol. & Librorum Cenſor.

T'ANTWERPEN
BY HENDRICK AERTSSENS, 1639
Door
BOETIUS A BOLSWERT.

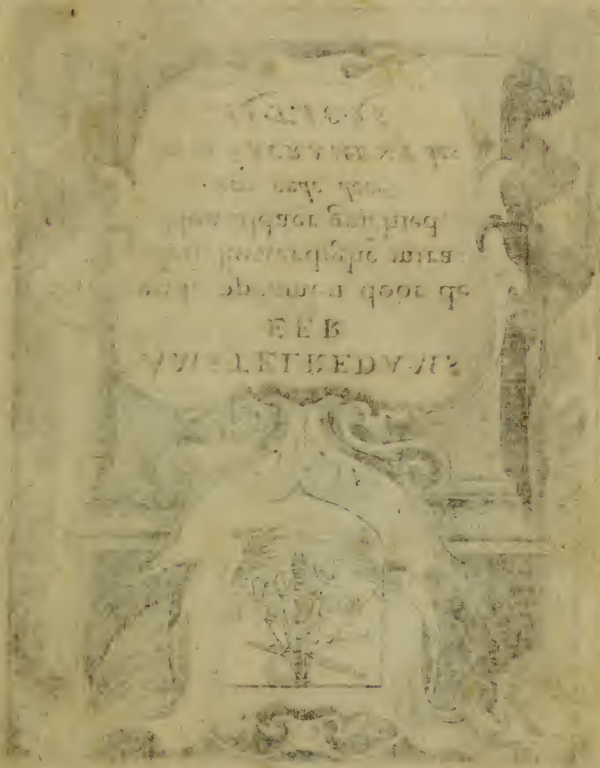

23.

Aen

d'Edele, Eerentfeste

HEERE

PETRO PAULO RUBENS,

RIDDER,

Heere van Steen, &c.

MYN HEERE,

Et oudt gebruyck van onse Eerste Christene voor-ouders, tot heden toe by de naercomelingen te reght onderhouden, is geweest, dat sy tot haer nieu ghebooren kinderen, door sorghvuldigh oordeel, verkooren tot voorstanders ende

borgen, sulcke persone die sy de bequaemste daer toe reeckenden, om haer als te pand te stellen, voor het onderhouden des Kersten gheloofs van de onspraeckelijcke spruyten in den H. Doop ontfangen. Dese worden in de nederduytsche spraecke *Peters* ende vont-houders ghenaemt. Diergelijcke sorge bevinden wy in de hooveniers, die, tot beter op-queeck van haer teerdre vruchten, hooge bemantelingen, tot lommer en deck-kleeden voor haer planten, om hun gaerden maecken, tot bevrydinge van schadelijcke winden, felle coude, ende onmatige hitte. Maer noch sorghvuldiger zijn geweest om Vooghden en bescherm-Heeren te kiesen, de ghene die eenighe vruchten van wetenschap uyt hun breyn (als Jupiter Minervam) voortbrachten, om door de selve, als gonstighe Peters ende tweede Vaders, tegen de vergifte pijlen des Nijds ende opspraecks bevrijdt te zijn: niet minder besorght in het opbrengen van 't krooft huns gheests, als de Ouders voor de vruchten van haer lichaem. Het is dan niet sonder reden, dat

ick

ick beſorght ben geweeſt, om een bequamen Voeſter-heer en Verdedigher te kieſen voor deſe mijn Vrucht van onſe plaetjens ende preſſe nieuwelijck ghebaert, om voor de ſcherp-ſnijdende tonghe van Momus, en bitſche tanden van d'afgonſtighe Zoilus, bewaert te zijn. Ende onder alle anderen geen bequamer ghevonden hebbende als U. E. Verſtoute my aen de ſelve deſen mijnen arbeydt als aen de beſte Wees-vader ende voor-ſpraeck te bevelen: om onder U. E. loffelijcke Naem, die van ſich ſelfs oock *Peter* mede brengt, en onder de Standaerd van U.E. heerlijcke beroemtheydt de Vyandin Achterklap onder d'ooghen te trecken, en onder de Wallen van U.E. beſchuttinge, het hagelſchut van bedil en laſter te ontduycken. Dees mijn gheringhe gifte en ſchenckagie is d'af-beeldingh ende beſchryvingh van een vermaerdt miraeckel, in een vermaerde Stadt gheſchiedt, het welck oock wel behoorde aen een vermaerdt Man op-ghedraghen te worden. Ende alſoo het onder geen verſeeckerder vleu-

gelen schuylen kan, als onder de liefwaerdige en overwegende genegentheydt van U. E. tot alle goede konsten en konstenaers, waer door U. E. over al seer loffelijck berucht is: Soo ist, mijn Heere, dat ick U. E. dit mijn werckxken offere, niet om sijn waerde, maer om de waerdigheyt van 't geen het uytbeeldt. Wy hopen dat U. E. aenghenaem sal wesen 't verhael en d'af beeldinge van so groot miraeckel van 't hooghwaerdigh overheyligh Sacrament des Altaers, binnen de vermaerde Coopstadt Amsteldam eertijds geschiet, en door gantsch Christenrijck verbreydt, uyt oorsaeck der menighvuldige wonder teeckenen, die daer dagelijcks gheschieden. En oversulcks wel verdient, uyt dē puynhoop van vergetenheydt en vervallē ouderdom, in sijn voorgaende eer ende luyster gestelt te worden. Daerom kanmen dit gebouw niet beter voltoyen als op de fondamenten van *d'Heer Rubens*, die, hoe wel t'Amsteldam niet ghebooren oft woonachtigh is; nochtans door sijn snel vernuft over al woont ende borgher is, ende voor een in-

woon-

woonder van Amſteldam mach ghereeckent worden. In welcke Stadt onder vele wonderen braldt dit Godts werck uyt, waer door ſy boven alle onſe naebuyrighe ſteden, van oudts ſoo wel in Godtvruchtigheydt, als in Neeringe toe-ghenomen heeft, ende beroemt is, ende met ſoo vele goede wercken en menichte der poirters door 's hemels zeghen en tydelijcke voorſpoedt verrijckt, datſe van een Viſſchers buyrdt ſoo groot-machtighe Zee-haven, ende als een pack-huys der gantſcher wereldt, en Cooren-ſchuyr van ons Vaderlijcke Nederlandt gheworden is. Ende datmen meeſt behoort te achten, heeft deſe Stadt den naem van Godſdienſtigh Amſteldam bekomen, niet alleen om de Godtvruchticheydt van haer ingeſetenen, maer oock van alderhande vremdelingen, die met Bevaerden ende ſalighe Kerckganghen, haer doen meer vereerden, als men nu doet door de wijde Coophandel, en machtige Zee-vloten, door dien de menichte der pelgrims, die de *H. Stede*, daer dit boven-natuerlijck werck geſchiedt is,

met grooten yver quamen beſoecken. 't Is oock wel reden, mijn Heer, dat deſe ſchilderijcke vertooninge van dit wonderlijck Miraeckel U.E. toegeſchickt en eygẽ ſoude zijn, die ons Nederlandt door u wonder werckende pinceel met ſchilderyen, als miraeckelen van U.E. conſte vereert hebt, in welcke ghy een miraeckel zijt, en Prince der Schilderen van onſe eeu. Voeght hier by de groote kenniſſe die U.E. heeft van alle gedenck-waerdige geſchiedeniſſen, ſo dat dit niet nieuws of vreemdts voor U.E. is. En hoe ſoude U.E. onbekent zijn, 't gene, in maniere van ſpreecken, de poorten, wegen, en ſtadts ſteenen, en een vrye jaerlijckſche marckt, tot gedachteniſſe van dit groot wonder opgerecht, als ooc de heerlijcke Capelle, getuygen. So datmen dit de Amſteldammers niet voorhoudt voor een nieuwigheyt en veroude ſaecke, maer om haerlieden te vermanen, en te verwecken tot den yver, die hun voor-ouderen tot dit opper-heylichſte heyligdom ghehadt hebben. Het welck oock van de Magiſtraet der ſtadt Amſteldam bezegelt, en

van't

van 't Keyserlijck woort beveſtight is, gelijck U.E. genoegh bekent is, wiens ghetrouwe dienſten 't Doorluchtigh huys van Ooſtenrijck in verſcheyde geſantſchappen beproeft heeft. Keyſer MAXIMILIAEN d' eerſte van diẽ naem, en Grave van Hollandt, in 's Graven-Hage kranck te bedde liggende, heeft belooft deſe *H. Stede* te beſoecken, ende alſoo ſijn geſontheyt verkregen. De ſelve heeft oock de Wapẽ van Amſteldam, welcke drie Cruyſſẽ zijn, met de Keyſerlijcke Croon vereert. Van welckẽ tijt tot nu toe heeft den Ooſtrijckſchen Stam den Keyſerlijcken Scepter gevoert, en Amſteldam in welvaert toeghenomen. Daerom docht my billych te weſen, dat ons werck in't coper geſneden, en 't welck de waerheydt in de Diamant-tafelen der eeuwigheyt al lange geſchreven heeft, onder de beſcherminghe van U. E. aen den dagh te laten komen: om dat, ghelijck de klanck van dit miraeckel noyt ſo luydt gehoort is als ten tyden van d'eerſte Ooſtrijckſche MAXIMILIAEN, de beſchrijvinge ende d' af beeldinghe van 't ſelve nu

oock

oock de helderſte weer-klanck mocht hebben van ſoo getrouwen en vermaerde dienaer van't ſelve huys, als U.E. is. Sal my dan niet ſchamen deſen boeck vanden claren dagh te laten beſchijnen, als hebbende de Waerheyt tot rechter, Amſteldam tot getuyghe, d' Ooſtenrijckſche MAXIMILIAEN tot beveſtingh, en d' Heer RUBENS tot voorſpraeck, verkooſen van

U. E. V.

TAFEL,
Van desen tegenwoordighen Boeck.

Het Eerste Capittel.

TWee Regels noodigh voor geloofwaerdige Histori-schrivers. Folio 17.

Het Tweede Capittel.

Drie sekere Exemplen vande boven natuyrighe wercken, die Godt door sijn creatuiren naer zijn believen uyt-werckt. Inde Son, Water ende Vyer. Folio 25.

Het Derde Capittel.

Waerom dat Godt door de natuirlijcke creatuirē, boven-natuirlijcke wercken doet. Folio 41.

Het Vierde Capittel.

Het beginsel ende voortgangh van de Hoog-lofwaerdige Stadt AMSTELREDAM. mits-gaders het groot Mirakel aldaer gheschiedt aen het H. en Hooghwaerdigh SACRAMENT. Folio 54

Het Vijfde Capittel.

Verhael van verscheyde mirakelen,

die met het onſe wel moghen vergeleken worden. Folio 91.

Het Seſte Capittel.

Beſtaende in xiij. andere Exemplen, naerder aen onſe eeuw als de voorgaende. Folio 114.

Het Sevende Capittel.

Waer toe dat deſe voor verhaelde mirakelen ſtrecken, ende wat ſy inde menſchen hooren te veroorſaken. Folio 138.

Het Achtſte Capittel.

Inleidinghe tot de waerachtige uytlegginghe van die woorden die Chriſtus over de *Euchariſtie* gheſproocken heeft. Folio 156.

Het Negende Capittel.

Naemen ende woorden van die gene, die in deſe leſte tijden hebben de Leeringhe vande *Euchariſtie* beginnen te veranderen. Folio 163.

Het Thiende Capittel.

Hoe ſpaerſaem, ende eer-biedigh, dat de eerſte Catholijcke Leeraers van de *Euchariſtie* geſproken hebben. Folio 176.

Het Elfde Capittel.

Dat de eerſte Catholijcke Leeraers in het uytleggen vande *Eucharistie*, haer toevlucht nemen tot Godts Almogentheydt, ende boven-natuirige kracht. Folio 189.

Het Twaelfde Capittel.

Van't gebruyck van ons sien, ruycken, smaecken, ende voelen, aengaende de *Eucharistie*. Folio 207.

Het Dertiende Capittel.

Dat de eerſte Catholijcke Leeraers de *Eucharistie* met alle reverentie gehandelt hebben, ende *Christum Iesum* in de *Eucharistie* aengebeden hebben. Folio 218.

Het Viertiende Capittel.

Dat de eerſte Catholijcke Leeraers gheleert hebben, Dat *Christus*, in de *Eucharistie* ons meer gheeft als een Moeder die haer Kindt haer melck gheeft, ende als God de Joden ghegeven heeft, in het Hemelsch MANNA ofte andere haer SACRAMENTEN. Folio 233.

Het Vijftiende Capittel.

Dat de eerſte Catholijcke Leeraers seer Hooghwaerdigh van Altaren eñ Prieſters hebben geſproken. Folio 248.

Het Seſtiende Capittel.

Bewijs van Perſoonen, Plaetſen, ende Tijden, Die, ende Waer, ende Wanneer de ouwe Leeringhe van de *Euchariſtie* verlaeten hebben. Folio 268.

Het Seventiende Capittel.

Corte beſluytinghe van't ghene dat noch toe gheſeydt is, met een inleydinge, om devoot de H. Mis te hooren. Fol. 295.

Eedle Stadt, by Godt byſonder
Eertijdts vvaerdt, doen hy dit vvonder
VVrocht op u geheyden grondt,
Denckt om 't geen u Ouders ſae
Laet u haer geloof behaegen
En het vvoord van Chriſtus m

VOOR-REDEN,

aen den

Waer-lievende Leser,

Doch namentlijck

aen de

Borghers ende Inwoonders

Van

AMSTEL-RE-DAM.

Waer ende deughdt-lievende Leser,

Oirsprouck van dit schrijven.

DE redē die my beweegt heeft/ om dit Boeckjen / naer mijn vermeughen te beschrijven; eñ tot gerijf van een yder/ door dē druck/ te laeten gaen in de handen van de Godt-soeckende gemeinte / is alleen/ een deughdelijck eñ danck-bare voort-plantinghe / van kennis ende weten-schap / van die groote ende boven-natuyrighe wercken/ die Godt Almachtigh geweerdight heeft / tot vermeerderinghe van sijn heylighe eer / ende bevestinghe van het heyligh eñ alleen salichmaeckende Catholijcke gheloof binnen de Stadt van Amsterdam, aen/ ende door het Heyligh Sacrament des Altaers te wercken.

Geloofs dubbelde voort-planting.

Want aengesien dat ons het rechte geloof/soo door woordē geleert wordt/ dat het oock door wercken bevestight wordt/soo ist redē/dat/gelijck als wy met groote sorghvuldigheit bewaeren die woorden/met de welcke onsen Salighmaecker/ons de artijckelen van ons Christelijcke geloof voor-gestelt heeft/ende de Apostelen ende Evangelisten die beschreven hebben; wy oock bewaeren de memorie van die wercken/die de cracht van de natuyr te boven gaen/met de welcke Godt almachtigh het geloof verlicht ende bevestight heeft.

Godts exempel.

Tot desen eynde heeft Godt selfs/ naer dat hy de kinderen van Israel gegeven hadt een mirakeleuse victorie tegens de Amalecīten/tot Moses geseidt: *Schrijft dit in eē boeck tot een gedachteniſſe, ende levert het in de handen, ende in de ooren van Ioſue.*

Exodi. 17. 14.

Bybelschrijvers.

Ende alle Historie-Schrijvers van de heylighe Schrift uit en hebbent niet genoegh geacht/dat Godt sijn wercklē elck in synen tijdt/aen sijn volck/ofte aen haer vyanden ghewrocht heeft; maer hebben met sorgh ende arbeydt gepooght/(ende dat door bestuyringhe

van

van den Heylighen Geest) dat de kennisse van dese wercken / oock aen de naersaeten sou erven / soo langh alst menschelijck te doen was.

Desgelijcks en ist de Heylighe Propheten niet genoegh geweest / dat sy met de levendighe stem / het Woordt Godts verkundight hebben / aen die menschē / die't van haer hebben konen hooren; maer hebben benevē de Stem oock de Pen gebruyckt / om de naerkomelinghen oock te leeren / ende aen die het woordt / ende de wercken Gods voort te planten.

Ick vinde in de H. Schriftuir / dat buyten de Propheten eñ Bibel-schrijvers / oock wereltlijcke Prinssen / ende Coninghen / haer geofficierde Historie-Schrijvers gehadt hebbē: niet alleen / om dat door haer neerstighen arbeidt / de denck-waerdighe Historien vā haere regieringhe souden beschreven worden / maer / dat die oock daerom in naevolgende tyden des te geloofwaerdiger souden geacht wesen / om dat sy by persoonē van authoriteit ende wetenschap / (als staende in Prinssen dienstē) beschreven waeren. Wereltsche Prinssen.

In het eerste Boeck van Esdras lesen wy Darius 1. Esdr. 6. 1

sen wy hoe dat den Connick van Persien Darius, tot onderssoeck van een by hem doe noch onbekende Historij bevolen heeft datmen in de boeck-kaemers van Babylonien, de ouwe registers sou opsoecken/ende dat ten lesten in de Boeck-kaemer van Ecbatana (welcke was een Hooft- eñ Hof-stadt in't Landt van Medien staende onder de Croon van Persien) gesonden is/ het ouwe privilegie by den Conningh Cyrus verleent/ dat gheseght woorde/ ende by 't welck de Voorsaet van Darius oorlof gaf aen de Joden/ om dē Tempel des Heeren in Jerusalem weder op-te-bouwen. Waer op dat oock terstont gevolght is/ de goetwillighe resolutie van Darius, dat hy ter oorsaeck van 't eerste privilegie/ nu door authentieque memorie-boecken ende schriften beweesen/ende bevestight/ van nieweste tweeden heeft toegelaten ende vergunt/ dat den begonnen bouw sou sijn voortgangh hebben/ jae/ datme wt de Conincklijcke comptoiren ende financien/gelt/ende andere materialē/ daertoe sou uytreyken/ soo tot behoef van den bouw/ als tot de offeranden ende Sacrificien.

Het

Het derde Boeck van Esdras, is wel niet Canonijck/ dat is/ verclaerde Schriftuir-boeck/ nochtans/ om dat het hier in/ met het eerste boeck/ dat Schriftuir is/ over een stemt/ ende dese Historie van Darius/ eñ Cyrus/ breeder beschrijft/ sal ick wt dat selfde die oock hier voor ooghen stellen.

Sisennes des Coninghs Stadt-houder over Syrien ende Phœnicien, ende Satrabuzanes, ende syn gesellen hebben tot de Ioden geseydt: 3 Esdr. 6, 7
Wt wiens bevel timmert gy dit huys ende dit dack/ ende volmaeckt alle dese andere dinghen/ eñ wie syn dese Timmermeesters? *Ende die onders der Ioden die wter gevangenisse gecomen waeren, haddē gratie van den Heere, als dat versoeck gedaen was, ende sy en syn niet beledt geweest te timmeren, tot dat Dario van allen desen dinghen kennisse gedaen was, eñ dat die antwoorde ontfanghen worde. Dat inhout des briefs, den welck sy Dario sonden,* Was: Sisennes die onder-Coningh van Syrien/ ende Phœnicien/ ende Satrabuzanes/ ende syn Medegesellen/ overste in Syrien ende Phœnicien/ Dario den Coninck salichept. *Alle dinghen moeten kennelijck syn onsen Heere den Coninck, dat als wy gegaen syn, in dat Iooische landtschap,*

ende wy gekomen waren in Ierusalem, soo hebben wy gevonden sommighe, die daer timmerden dat groote huys Gods, ende den Tempel van gehouwen eñ groote steenen, ende van costelijcke materie in die mueren, ende dat de wercken neerstelijck gedaen worden, eñ voortgangh ende voorspoet hadden in haere handē, ende dat met alder glorie, seer neerstelijck voldaen wordt. Doen vraeghden wy de Ouders, seggende: **door wiens gehengen timmert ghy dat huys/ende fondeert ghy dese wercken?** *Ende daerom vraeghden wy 't hen-lieden, dat wy u souden laeten wetē die mannen ende die Oversten, ende wy eyschten van hen-lieden die namen der Oversten, in geschrifte: ende sy antwoorden ons, seggende:* **wy syn des Heeren knechten die Hemel ende Aerde gemaeckt heeft/eñ dit huys worde getimmert voor veel deser Jaeren/van eenen grooten ende seer sterckere Coninck van** Israel, **ende is volbracht: Ende om dat onse Vaders hadden verstoort/ eñ gesondight teghen Godt van Israel/ soo heeft hy die ghelevert/ in die handen van** Nabuchodonosors **Coningh van** Babylonien **Coningh van de Chaldeen/ ende dit huys vreekende hebbē sy verbrant/ ende 't volck hebben sy gevanghen ge-**

Nabuchadonosor.

leydt in Babylonien. Maer in't eerste Jaer als Cyrus die Coninck van Babylonien regneerde / soo heeft Cyrus die Coninck gheschreven datmen dit Huys timmeren soude / ende die heylighe Vaten/ Gouden ende Silveren/ welcke Nabuchodonosor gedragen hadde wt den huyse dat te Jerusalem is/ende hadde die geheylicht in synen Tempel/heeft wederom wtgehaeldt Cyrus die Coninck wt den Tempel die in Babylonien was / ende sy syn ghelevert Zorobabel ende Salmanasaro den onder Coninck/ ende hen lieden is gheboden dat sy dese vaten souden offeren ende wederom stellen in den Tempel die te Jerusalem was / ende dat sy dien Tempel Gods op timmeren souden op syn plaetse. Doen leyde Salmanasarus die Fondamenten van des Heeren huys/ welck in Jerusalem is / ende van doen tot nu toe/ wort dit getimmert/ eñ ten is noch niet volbrocht. *Nu hierom duncket u goet o Coninck, soo laet ondersoecken in die Conincklijcke librarien Cyri des Conincx, die in Babylonien syn, ende ist dat bevonden wort, dat by rade van Cyrus den Coninck begonst is die timmeringe van des Heeren huys, dat te Ierusalem is, eñ dattet van onsen Heere*

Cyrus.

Darius.

den Coninck geoordelt wort, soo schrijve hy ons hier af. Doen heeft Darius die Coninck doen soecken in die librarien/ eñ daer is ghevonden in die Stadt van Ecbatana, die welcke is in midden des lants / een plaetse / daer dese dinghen in geschreven waren: *In't eerste jaer als* Cyrus *regneerde, soo heeft die Coninck* Cyrus *bevolen datmen soude optimmerẽ het huys des Heeren, dwelck in* Jerusalem *is, daer sy met een eewich vier sacrificie deden, welckx huys hooghde sal wesen, van thien cubitus, eñ die wijdte van tsestich cubitus, viercantigh, met dry ryen van gehouwen steenen, ende met een overgewelft vverck, van des lants hout, ende met een nieuwe wtgaende timmeringhe, ende dat men die costen soude geven van* Cyrus *des Coninckx huys, ende die heylighe vaten van des Heeren huys, soo vvel die gulden als die silveren, die vvelcke* Nabuchodonosor *gehaelt heeft wt des Heeren huys, dat te* Jerusalem *is, daer sy gestelt vvarẽ, dat die daer vveder gestelt soude vvorden.* Eñ hy heeft Sisennen den onder Coninck van Syrien ende Phœnicien, ende Satrabuzanen, ende synen ghesellen/ die Oberste ghestelt waren in Syrien ende Phœnicien, geboden dat sy besorghen souden/ ende hen-lieden onthouden vander sel-

ver

ver plaetse; *Ende ick heb bevolen datmen 't geheel soude timmeren, ende ick heb voorsien dat sy henlieden helpen soudē die van der gevangenisse der Ioden syn, tot dat den Tempel van des Heeren huys heel volmaeckt vvaere. Ende datmen van de schattinge der tribuyten van* Cœle-Syrie *ende* Phœnicien *naerstelijck geven soude een somma dien menschen tot des Heeren Sacrificie, te vveten* Zorobabel *den oversten hooftman, tot stieren ende rammen, ende lammeren, desgelijckx oock tarwe, endt soudt, ende vvijn, ende olie, gestadelijck alle jaeren, ghelijck dat die Priesteren die in* Jerusalem *syn, seggen sullen, datter verdaen wort, sonder eenich vertreck, op dat de Spijsofferanden mogen geoffert vvorden dē hoochsten Godt, voor den Coninck, ende syn Kinderen; ende dat sy bidden mogen voor haer lieder leeven, ende dat men laet vercondighen, soo vvie yet overtreede van't gene dat hier geschreven is, oft versmade, datmen sal nemen een hout van synen eighen hout, eñ hem daer aen hanghen, ende de goederen van dien den Coninck toe-schryven. Daerom die Heere (wiens naem daer aengeroepen is) verdryve oock alle Coninghen ende volcken, die haere handt wtreycken, om te verbieden, oft quaet te doen, dien huyse des Heeren, d'vvelcken in* Jerusalem *is. Ick* Darius *die Coninck heb*

bevolē datter nae desen seer neerstelijck gedaen vvorde.

Assuerus, Esth. 6. 1. In het Boeck Esther leesen wy aen het 6. cap: Dat den Coninck Assuerus heeft voor hem doen brengen de Historien/ ende Jaer-boecken van de voorgaende tyden / ende is daer door gecomen tot kennisse / ende wt kennisse tot vergeldinge/van die getrouwē dienst/ die Mardocheus/ in't behouwen van Coninex leven/ ende 't ondecken van den moordaedighen aenslagh gedaen hadde. 'T welck ongeloont sou gebleven hebben/waert dat het by benificie van aenteickenen ende memorie-boecken / niet en waer onderhouden geweest.

David. Psal. 77. 5. 6. 7. Den Coninck David en heeft niet alleen selfs syn pen hier toe gebruyckt in syn Historie-psalmē; maer seidt dat Godt selfs / aen de Voor-vaders van de Kinderen van Israel / heeft een gebodt gegeven/ om de memorie van syn mirakelen te onderhouden/eñ voeghter tot een reden ook by/dat door sulcke memorie / Godts eer vermeerdert wordt / ende dat de menschen worden geleert om Godt te loven / *op hem te betrouwen*, ende in geval van noot / haer

toeblucht

toeblucht tot hem te nemen. *Ick sal, seidt hy/ mijn mondt open doen, ende spreecken geschiedenissen van't begin af. Hoe groote dinghen heeft hy* (**Godt**) *bevolen aen onse Vaeders, dat sy die souden aen haer Kinderē oock vertellen, op dat sy haer betrouwen op Godt setten, ende syn wercken niet en vergeten, ende syn geboden onderzoecken.* Wid. v. 2.

Dese woorden prickelē my oock/om Kinderen / ende Kindts-kinderen / de wercken Godts bekent te maecken.

In het Hoff van den Coninck Salomon wordt onder andere syn Hoff-officiers genoemt eenen *Iosaphath Sone van Ahilud* die in't Hebreusch genoemt wordt *Mazchir*, eñ wordt in dē Grieckschen Bybel overgeset/ ἀναμιμνήσκων. In de Latijnschen Bybel: *à commentariis.* Welcke woorden eben veel syn/ of wy in duytsch seyden/ *memorie-Meester* ofte *Boeck-houder*, die de gepasseerde acten/ Historien / eñ geschiedenissen/ te boeck stelt / om dat se soo veel te beter meughen in kenniss ende memorie blyven. *Vatablus*, eñ meer andere noemen hem den *Histori-schryver.* Salomon/ 3. Reg. 4. 3

Die ouwe Romeynen nogh in den tijdt/van het Heydendom/hebben dese manier / van Historien aen-te-teicke-nen/ Heydensche Romeinen.

nen / oock onderhouden / dogh hebben 't selfde werck ende ampt soo hoogh eñ eerlijck geacht / dat sy daer toe geen andere persoonen als haer Priesters hebben willen gebruycken: gelijck als mannē die sy voor de deughdelijckste / ende waer-lievenste hielden van haer Republijck. Jae om dat sy immers die waerdighe Rae-saten soo veel souden voorsien / ende te baete comen / om te erghen waerachtighe kennis van de voorgaende tyden / ende Historien: hebben sy de aenteickinge van diē / niet op een ofte twee Schrybers alleē vertrouwt: Maer aen den Presidēt van het heele *Collegium* van haer *Pontifices* ofte Priesters bevolen. Hier van is by Cicero een claere getuyghenis. *De Historie*, seidt hy / *en vvas anders niet, dan een beschryvenis van jaerlijcksche geschiedenissen, om 't vvelck in't vverck te stellen, eñ de gemeene memorie en gedachtenis te onderhouden, heeft (van't begin vande Stadt van Roomen, tot aen den tijdt van Publius Mutius, den Oppersten Priester toe) den Oppersten Priester alle geschiedenissen, van elck Iaer besonder beschreven, ende sette-se in't vvit, ende stelde-se daer naer op een tafel in syn huys, soo dat het volck oirlof hadde om dat te lesen,*

Cicero l. 2. de Oratore

vvelcke

vvelcke Boeckē nogh huydens daeghs genoemt vvorden, de grootste Jaerboecken.

By andere Natien/is het selfste gebruyck oock onderhouden/want by de ouwe Gauloisen/waerē haer *Druydes*, by de Chaldæen/Judiaenen/etc. haer *Gymnosophistæ*, *Magi*, *Brachmanen*, alle gaeder Collegien van Wijse eñ Priesters/en gemeene Histori-schrypers.

Als de Chrystelycke Religie / in de stadt van Roomen gheplant / door de heylighe Apostelen Petrus, ende Paulus, dese oock aldaer met haer bloedt besegelt hebben / begon onder de vervolginge van de Keisers/ryck te worden in de offerande van Martelaers: Soo heeft terstondt den Roomschen Paus Clemens, de Stadt van Roomen doen verdeilen in seven wijcken/ende heeft voor yder wijck/een Histori-schrypver gestelt/die 't leven/strijdt/lyden/doodt/mirac'len van de heyligen/neerstigh / eñ getrouw sou aenteickenen.

Christene Romeinē.

Clemens Paus.

Ick weet wel / dat by Tacitus, Plinius, Sextus Rufus, Publius Victor de Stadt van Roomen beschreven wordt / als verdeilt in vier-tien wijcken; maer dat en gaet onse ver-

Roomē in wijckē verdeilt.

deilinghe niet aen: want sy spreken van een borgerlijcke; eñ wy van een kercklijcke verdeilinghe: wt de welcke gesproten is dat gebruyck/ dat binnen Roomen waerē seven Diaeckens/ die ooc *Wijck-Diaeckens* genoemt wierden/ om dat sy als opper-Notarissen/ op de gemeine scriften opsight haddē.

Fabianus Paus. Gelijck in het leven van den Paus Fabianus claerlijck beschreven staet. Dese (Fabianus) heeft de Wijcken aen de Diaeckens wtgedeilt/ eñ hy heeft er sevē Sub-Diaeckens bygevoeght/ die op de seven Notarissen souden acht nemen/ die 't leven/ eñ den handel van de Martelaeren/ souden by een versaemen.

Andere Christenē. 'T exempel van de Moeder-kerck hebben de andere Kercken ooc k naer-gevolght.

In Griecken-landt. In 't leven van den H. Apostel Andræas, op het leste/ vinden wy dit slot: Dat dit alles soo geschiet is/ getuyghen de Priesters/ ende de Diaeckens van Achaia, die daer tegenwoordigh syn geweest/ waer te syn/ ende dat sy selfs het soo gesien/ eñ gehoort hebben.

In klein Asien. Eusebius stelt in syn kercklijcke historie/ die schoonen Brief/ die de kerck van Smyrna (een stadt gelegen in klein

Asien)

Asien) geschreven heeft/ van die Martelaers / die by haer geleden hebben/ onder de Keysers Marcus Aurelius ende Lucius Verus. siet syn 4. Boeck het 14. cap. Item/ de brieven van de Kercken van Vuienne / ende Lyons / in Vranckrijck. lib. 5. cap. 2. en 3. van Dionysius de Bisschop van Alexandrien, aen verscheide: elck syn Martelaers/ die in haer Stadt/ofte Landt geleden hebben. In Vranckryck. In Egypte

Den Diaecken van S. Cypriaen, Pontius, die oock het leven/ende Martyri van S. Cypriaen, beschreven heeft/ ende gheleeft ontrent het Jaer ons Heeren 260. schrijft van syn wooztijden; *Onse Voor-Vaeders hebben oock gemeine borghers, ende de Leerlinghen van ons geloof, die noch niet gedoopt en waeren, als sy Martelaers sterfden, sulcken grooten eer, ten insien van het martelaerschap, gegeven; dat sy van haer lijden, heel veel, jae ick son't by nae segghen, al, hebben doen beschryven: op dat dit tot kennis van ons, die nogh niet geboren en waeren, sou meughen komen.* In Barbarien.

Als de alderbloedighste vervolginghe / daer naer door den Keyser Diocletianus, is teghens de Christenen opgeresen: soo syn de Christenen niet alleen Vervolginghe tegens de boecken.

leen gedwanghen geweest / om in de handen van de Heydenen te leveren de boeckē van de H. Schriftuir/ofte van den Godts-dienst: maer oock dese beschrevē Historien van de Martelaers/ als crachtighe instrumentē/ om de lesers van die / oock tot het martelaerschap aen te porren: ende daerom by de vpanden van onse religie/ende van het martelaerschap onwaerdigh geacht/ jae achterdeeligh / ende schaedelijck/ om in de handen van de geldovighen te dulden. Ende al hoe wel datter veel vroomē spn geweest/ die liever de doodt verkosen hebben / als dat sy eenighe heylighe boecken/aen de Heydenen / ende vpanden van de religie/ souden leverē; nochtans is de vervolginge soo scherp geweest/ dat 't sy door leverantie van de swacken / 't sy door naerstigh ondersoecken van de Heydenen/ dese Acten/ eñ schriften/ meestendeel tot groote schaede van de Naesaeten/ende ons oock/verloozen spn.

Het

Het eerſte Capittel,

Ghevende

Twee Reghels noodigh voor gheloof-waerdighe Hiſtori-ſchrijvers.

DIe in 't beſchrijven van eenighe ouwde/ ende vooztijdighe Wonder-wercken Gods (die men in't Latijn Miracula noemt) begeeren bp de Nae-ſaeten / vooz gheloofwaerdighe ghetupgen gheacht te zijn; eñ ſoecken haer naem / met haer boecken in eer ende reputatie te onderhouden / moetē op deſe twee naeſt-volgende reghels/ ten hooghſten acht nemen.

I. Eerſte Reghel van Hiſtorijſchrijven.

Eerſtelijck: *Dat ſy bewijſen dat 't ghene ſy beſchryven, niet en komt uyt eenighe loſſe tydinge, ofte lichtvaerdige Menſchen praet: Maer dat ſy ghetuyghen by brenghen, die in haere tyden konnen ende moſten kennis hebben van het Werck: ende beneven ſulcken gheleghentheit van kennis, des Waerheidts ghetuyghenis gheven, dat het Werck in der daedt ſoo is geſchiet.*

Tweede reghel.

Ten tweeden: *Dat ſy oock bewyſen dat dier-ghelycke Wonderwercken, hoe vreemt ſy oock ſchynen, wel meer ghebeurt zijn.*

Iſſer eenighe kleur/eer/ende geloofwaerdigheit van Hiſtozien / ofte van

Vaderlijcke/ende ons voortijdige geschiedenissen/eñ getuygenissen/die moet noodelijck op dese twee poincten/ghelijck als op twee hooft-pilaren/rusten. Niemant die reden gebruyckt/is straffbaer/dat hy eenige vremde geschiedenissen/die hem door een ander mensch/'tzy mondelijck/'tzy schriftelijck/voorgheslelt worden/niet hoogh en acht/ende voor waerachtige niet licht aen-en-neemt/ten zy dat den Segger/ofte den Schryver/zijn gheloof-waerdighept by dese twee artikelen bevesticht: Ofte dat hy in plaetse van dese twee artikelen/selfs door over-ghetal/ende groot-wonder van mirakelen/hem so gheloof-waerdigh maeckte; dat men zijn woorden/sonder verder bewijs/sou schuldigh wesen te gelooven. Gelijck als in Moyses is gheschiet; Wien wy in het beschrijven van de scheppinghe des Werelts; (al hoe wel dat die meer als twee duysent/ende vyf-hondert jaeren voor synen tijdt is geschiet/ende hy geen andere/ende Ouwer getuyghen voor en brengt/dan hem selven) gelijck oock alle zijn seggen/even soo wel gheloovden/ghelijck of hy het heele werck selfs gesien hadt/ende dat

Exceptie van dese Reghels.

Moyses.

alleen

allcen om zÿn wel bevestigde geloofs-waerdigheit in zÿn andere segghen/ schrÿven ende doen. Wt de welcke genoeghsaem ghebleken heeft/dat hy een Godsgetuygh eñ onfaelbaer Schrÿver is gheweest. 't Welck oock in alle andere Bybel-schrÿvers soo is gheschiet. Bupten die onfaelbare Schrÿvers/ eischt de wÿse waer-lieventheit/ een Menschelÿcke voorsichtigheit/ eñ een middel-maet; van alle vzemde geschiedenissen/ofte voor waer aen te nemen/eñ te gelooven; ofte voor onwaerachtighe te verachten/ ende te verwerpen. Bijbel-Schrÿvers

Ende aenghesien / dat in de Hiſtorien/ofte gheschiedenissen te gelooven/ twee poincten besloten zÿn; eerstelÿck dat sulcken werck wel geschieden kan: ende ten tweeden / dat het oock gheschiet is; soo dient tot onses verstants verlichtinghe / in het eerste poinct ten hooghsten; dat men andere diergelÿcke wercken hoort/ leest/ ende weet/ die alree by ons ghelooft worden/ eñ voor Waerachtigh aengenomen zÿn. Ende in het tweede poinct / komt dan de geloof-waerdigheit getuygen/ die boven 'tghene dat wy alree gelooven dat ge-

schieden kan / ons bekent maken / jae versekeren / dat het gheschiet is.

Twee andere Reghels die met de twee eerste Vhegt zijn.

Dit is het fondament van alle Historien met profijt / eñ oirbaer te lesen.

I. *Die een* yder *ghelooft, ende gelooft* alles / *dat gheschreven staet, wordt al te licht, ende tot sijn schade dickwils, ende schande bedroghen.*

II. *Die* niemant / *ende* niet van allen / *en ghelooft, en is niet waerdigh dat hy eenighe boecken van andere Schryvers, ende voortydighen Historien leest, ofte dat hy in sijn woorden, spreecken, schryven, ghetuygnen, van yemant geloofwaerdigh gheacht wordt.* Want waerom sou mē hem meer previlegien in het waerseggen / gunnē / als hy selfs een andere gunt?

Tot den eersten regel hoort het / dat de Wijseman seidt; *Die haest ghelooft, is lichtvaerdigh van herte, ende sal verkleint worden:* ofte / *eñ hy sal schade lyden.* Want het Griecks Woort kan op beyde dese manieren uytgheleydt worden. Ende dat den H. Apostel Joannes in zijn eersten Brief seydt: *Wilt togh alle geesten niet gelooven, maer beproeft de geesten, of sy uyt Godt zijn; Want daer zijn veel valsche Propheten in de Weerelt uytghegaen.* Wt

Eccl. 19. 4.

1. Joā. 4. 1

dese

deſe reghel quam't oock dat Moyſes tot Godt den Heer ſepde / als Godt hem wilde gebruycken tot een verloſſer van ſijn volck: *Heer ſy en ſullen my niet gheloo-* Exodi. 4. 1
ven. Ende het waer te wenſchen dat nu hupdens-daeghs/deſe regel by de menſchen oock wel ghebruyckt werde / om haer Ziel ſo licht-baerdigh niet te hangē/aen een yder/ die hem vooz een Leeraer des volcks op-werpt. Want/God betert/ het loopt in deſe tijden ſo ſlecht/ een yder wil Meeſter weſen/als hy dat maer ſepdt; ende het onnooſel volck geloft het/ſonder verder onderſoeck/ eñ daer mede wozden ſy bedzoghen / ende verlepdt.

Tot de tweede reghel hoozt het / dat Godt ſelfs ons leert / datter menſchen zijn / die wy ſchuldigh zijn te gelooven/ ende van dinghen / die vooz onſe tijden gheſchiet zijn te vzaghen. Dus leſen wy den Pzopheet Jeremias: *Staet op de* Jere. 6. 16
Weghen, ende ſiet, ende vraeght naer de ouwde Wegen, wat of de goede Wegh is, ende wandelt daer in, ende ghy ſult een verkoelinghe vinden voor u Sielen. Ende dat den Pzopheet Moyſes, de kinderen van Iſrael, als tot een teſtament / ende leſte vermaeninghe beſet; *Weeſt die ouwe daghen ghe-* Deut. 32. 7

ghedachtigh, overdenckt alle ende elcke generatie: Vraeght u vader, ende hy sal 't u verkondighen; u Voor-ouders ende sy sullent u segghen.

Gods milt heidt over de menschē in spreken/ en schrijvē.

Godt heeft de menschen niet alleen de spraeck-konst / maer oock de schrijf-konst ghegheven; ende dese niet alleen om te schrijven/ aen die gheene/ die met ons een-tijdigh zijn / doch verdeilt van plaetssen; Maer oock om te schrijven aen die gene/ die van ons in tijden verdeilt zijn / ende naer ons/leven. Doch in dese drie manieren van 'tsamen-handelingh onder de menschen/ hebben dese leste twee reghels haer kracht.

'T gebruyc vande tong vergeleken by 't ghebruyck van de pen.

Gelijck/ *die 't gelooft al wat hem van een yeder mondelick geseidt wordt;* **Alsoo**

Die 't gelooft al dat hem van een ander die noch met hem leeft geschreven wort; **Ende**

Die 't ghelooft al dat hem van sijn voorsaeten in 't schrift naer gelaeten is; **Die** *wort lichtelijck bedroghen.* **Item.**

Gelijck/ *die niemant en gelooft, daer hy mondelijck mede spreeckt;* **Alsoo**

Die niemant van sijn tijdt en ghelooft, die yedts aen hem schrijft; **Ende**

Die niemandt en ghelooft, die voor hem gheleeft, ende geschreven heeft; **En is selfs niet waerdigh** *dat men hem sal ghelooven.*

De waerheidt van de eerſte reghel blijckt wel: de kinderen van Iacob de Patriarch/ hebben met Hemor / ende Sichem ghehandelt/gheliick of ſy ghereedt waeren/ haer ſuſter Dina, aen Sichem in't houwelijck te gheven / als hy met zijn onderſaeten hem eerſt wou laten beſnijden: en eylacy 'tis op een generaele mooꝛt uptgekomen. Urias bꝛief/ heeft hem d'ooꝛſaeck des doodts gheweeſt / daer hy David anders niet als alle eer / ende waerheidt en vertrouwde. Ende wat iſt noodigh hier exemplen van te verhaelen / aenghesien dat deſe menſchen leughenachtigheit/ ofte onwetentheidt / den oirſpꝛonck is van alle bedꝛogh?

Gen. 34. 22 en 25.

2 Coningh 1. 14. en 15.

De waerheidt vande tweede reghel blijckt oock wel. Micheas den Pꝛopheet ſeyde het aen den Coninck Achab wel/ dat hy in de veldt-ſlach tegens den Coninck van Syrien, ſou doot blijven: ongeloof is de ooꝛſaeck van zijn ongeluc gheweeſt. Eliſæus den Pꝛopheet/ waerſchouwde den Coningh van Iſrael wel/ waer dat den Coningh van Syrien zijn ſoldaten verbꝛogen/ ende in laegen geleidt hadt; 't gheloof is d' oirſaeck van zijn victoꝛi' geweeſt.

3 Coningh 22. 17.

4 Coningh 6. 9. en 10

Menschen natuur.

'Tis met de menschen soo gheſtelt; dat in wetenſchap/ende upt-wercken/ den een den andere ſijn hulp van doen heeft: alleen iſt dooz menſcheliycke 'tzp booſheit/'tzp onwetentheit/'tzp krachteloosigheidt / weder-om soo gheſtelt; dat den eene menſch/ dickwils den anderen bedzieght/ ofte begeeft: 'tzp willens/ende wetens; 'tzp onwetens/ofte onwillens. Wt den eerſten eygendom ſpzupt het; dat wp andere moeten gebzupcken/ende niet en mogen alle menſchen verwerpen. Wt de tweede ſpzupt het; dat een yder moet maetigh ende booꝛſichtigh weſen. Tot het eerſte hooꝛt het dat onſen Saeligh-maecker tot ſijn Apoſtelen ſeidt; *Gaet ende leert de heele Weereldt: die niet en gelooft die ſal verdoemt zijn.* Tot de tweede hooꝛt het dat die ſelfde Saeligh-maecker ſeidt; *Wacht u voor de valſche Propheten, die tot u komen in ſchape kleederen, maer ſijn van binnen grijpende wolven.* Item. *Al die voor my gekomen ſijn, 'tſijn dieven, ende moordenaers. Een dief die en komt niet dan om te ſtelen, ende doodt te ſlaen ende te vernielen.*

Marci. 16 15.

Matth. 7. 15.

Joan. 10. 8 en 10.

Het

Het tweede Capittel.

Ghevende
Drie sekere Exemplen van de boven-natuyrighe wercken, die Godt door sijn creaturen naer sijn believen uyt-werckt. In de Son, Water, ende Vyer.

NAer dese **twee sekere ende vaste grondt-reghels / kome ick nu wat naerder tot onse eyghen histozie / ende sal in dit teghenwoozdigh Capittel / verschepde exemplen booz ooghen stellen / bp de welcke het claerlijck blijcken sal; eerstelijck in 't ghemeyn; dat** / *De creatuiren in haer werck-crachten, die haer van Godt, als natuirlijcke eygendommen, ghegeven sijn, ende met de welcke sy, volghens den natuirlijcke werck-loop, onverlet ende onverhindert zijnde, altydt wercken, dickwils gheslut, ende gestaeckt worden;* **soo dat sp niet en wercken / ghelijck als sp pleghen; jae dat sp wercken / heel contrarie van haer ozdinaris / en gewoonte. Ende daer naer in't besonder;** *dat eenighe brandt-onderworpen creatuiren, wel zijn in 't vyer ghevveest. ende even wel niet ghebrandt, ofte beschadight en zijn.* **'Twelck is het eygen** *subject* **van dit teghenwoozdich schzift.**

Creatuiren gaē wel boven natuir.

Vpersonder brant.

'Eerste exempel.

De sonn' heeft van Godt drie seer schoone/ ende seer wel-bekende eygendommen/ghekregen/ die oock in de H. schrijftuir klaer beschreven staen. Namentlijck;

Snelheidt } in't { loopen.
Claerheidt } in't { verlichten.
Cracht { verwermen.

Sonne-loop. Psal. 18. 6. ende 7.

Van des Sonnes loop schrijft David in zijn 18. Psalm: *De Son is als een bruydegom, die uyt sijn slaepkamer voor-komt, hy verheught hē als een reus* (ofte/*als een sterck man*) *om sijn wegh te loopen. Hy rijst eñ gaet op uyt het hooghste van den hemel, eñ sijn wederloop is tot het hooghste van dien.* Eñ *Salomon* in zijn *Ecclesiastes* aen het eerste capittel; *De Son gaet op, eñ onder, eñ keert weder naer sijn plaets: ende aldaer weder-rijsende, ringt hy door het zuyden, en buygt hē naer het noordē. De geest* (ofte/drifte) *gaet inde ronde, alles doorsiende ende hy went hem weder in sijn creissen.*

Eccl. 1. 5. & 6.

In dese loop is de Son so snel dat hy naer de alder-gheloof waerdighste regelen in den tijdt van vier en twintigh uyren ofte van een rijsen/eñ weder-rijsen / omloopt een milioen ende 140000 mijlē elcke mijl gerekent op 2000 Rijnlandtsche roeden.

Van

Van de warm-kracht des Sons/ getuycht de dagelickschе ervarentheit/ eñ het werck selfs. David beschrijft die desgelijcx in de gemelden psalm/als hy terstont naer de bobē-berhaelde woorden seit; *Daer en is niemant die hem van sijn wermte kan verborgen,* Ende *Ecclesiasticus* aen zijn *43. cap. in den 2. 3, ende 4. veers. De son als sy gesien wort, verkundight watter voor een uytgangh sal wesen.* In *de middagh verbrandt hy de aerde: en wie sal konen bestaē in't aensien van synen brandt?* In *syn brantwercken is hy ghelijck als een forneys : hy verbrandt de berghen drie dubbelt, hy schiet van hem vyerige straelen, en in syn wederschijn so verblint hy de oogen met syn raeien.* Warmte vā de Son. Psalm 18.7 Eccle. 43.

Vā zijn licht kracht/lesen wy terstondt in 't begin van zijn schepsel; *God heeft twee groote lichtē gemaeckt : het groote licht, op dat dat sou gebieden hebben over den dagh : eñ het* minder licht/ *op dat dat sou gebieden over den nacht.* Licht van de Son. Gene. 1. 16

In dese drie so groote crachtē blijft de Son altijt onvermoet/ eñ gelijc als *een on-overwonnen heldt,* triumpheert hy van des werelts duysternisse/kouw/eñ onbruchtbaerheit / doch niet anders dan eenē gehoorsamē dienaer Gods toe en comt: Wāt so haest als het zijn Heer/dat is God Almachtigh belieft/en so lang Psal. 18. 6.

als

als het Godt belieft/soo staeckt hy sijn { Loop/ Licht/ ende Warmte.

Jae dat noch wonderbaerlijcker is hy eerselt in sijn loop/eñ voor de warmte geest hy koelte.

Sonneloops staeckingh. Josue 10. 13.

Het staecken van sijn loop/ blijckt in het Boeck Josue; alwaer ons beschreven staet/dat op het woordt van Josue, (die met de Son alleen is gheweest een Mede-dienaer Godts;) soo haest als Josue geseidt hadde; *Son en beweegh u niet teghens Gabaon, ende Mane teghens het dal van Ajalon*; terstondt ghevolght is/dat *Son ende Maen sijn blijven staen, tot dat het volck van Israel haer ghewroken hebben, van haer vianden.*

4. Reg. 20. Isaie 38. 8

Het eerselen van sijn loop blijckt in het vierde boeck der Coningē; al waer/ als den Prophect Isaias, ghebraeght hadde aen den Coningh Ezechias; *Wilt ghy dat de Son sal tien streken voorwaerts setten, ofte dat hy so veel streken sal eerselen*: eñ als den Coningh het eerselen verkozen hadt; so is op het gebedt van den Prophect/de Son/by blijck van de Sonnewijser/tien streken te rugh gegaen/ende ghe-eerselt.

Het

Het staecken van sijn licht is beschreven Exodi aen het 10. Capittel/ en als dese historie wel ende ten rechten verstaen wordt/so is sy noch veel wonderbaerlijcker/als die historien / ende mirakl'en die boven beschreven zijn. Sonnelichts staecknighe. Exo. 10. 21

Want; gheliick in de bloedt-plaegh van Ægypten/ alle de wateren in bloet sijn verandert / voor de Ægyptenaers alleen; ende niet voor de kinderen van Israel, die toch ock in Ægypten woonden: eñ in de naervolgende voorschenplaegh/ alleen tot den Coninghe Pharao, ende de Ægyptenaeren geseidt is: *De revier sal de Kick-vorschen uyt-grimmelen; die sullen uyt het water op het landt komen, en sullen in* u hupse *komen, en inde slaepkamer van* u bed-stede/*ende op* u rust-plaets/*ende in de huysen van* uwe dienaers / *ende over* u volck/ *ende in* uwe *back-hovens, ende op de overblijfsels van* uwe *spijs; en tot* u / *ende* u volck / *ende tot alle* uwe dienaers *sullen de Kick-vorschen komen;* sonder eenighe mentie van de kinderen van Israel, gheliick of sy ock door de Kick-vorschen souden geplaeght worden; waer over dat Pharao ock daer naer gebedē heeft/ dat Moyses sou willen bidden / voor Pharao; Dat *de Kick-vorschen soudē wech-*

Exod. 7. 21 Noteert het woort Aegyptenaren.

Exod. 8. 3.

Ibid. v. 8.

genomen

ghenomen worden van hem *ende van* zijn volck; *alleen:* sonder de kinderen van Israel (als of sy mede gheplaeght waeren) eens te noemen; want sy en zijn niet mede-gheplaeght gheweest: soo ist oock voorts in alle andere

Exod. 8. 17 Mugghe
Jb. 30. 22. Vlieghe
Exod. 9. 4. Pest
Jb. 30. 9. Sweer } plaghen
Jb. 30. 18. Haghel
Exod. 10. 4 Torren
Exod. 11. 5 Doodt

gheschiedt. De Ægyptenaers zijn daer mede ghestaeghen ende gheplaeght geweest; Maer de Israeliten die in een stadt / doorp / ende straet onder de Egyptenaers woonden / sijn onbeschadigt / ende ongequelt gebleven.

Exo. 10. 23 Inde plaegh dan vande duysternis / heeft de Son zijn loop gehouden / ende in andere Landen / en Coninghrijcken / naer gewoonte den dagh bestraelt; jae dat het merck-waerdigste is / heeft oock in het Ægypten-landt de kinderen van Israel met zijn licht gedient / en dagh en nacht by behoorlijcke beurten verdeelt; alle heeft hy zijn licht voor de Ægyptenaren den tijt van 72 uyren geweygert / als hy dit aen de andere menschen / door

de

de heele weereldt/ende aen de Israeliten, in Ægypto selfs/niet en weygerde. Een werck Godts dat waerdigh is om wel bedacht/ ende betracht te worden ende daerom klaerlijck in de H. Schriftuir aengeteickent is.

In het tweede boeck Moysis aen het *tiende capittel*, schrijft Moyses; dat *hy sijn handt heeft opgheheven, ende uytghesteken, ende datter sijn ghevallen* gruwelijcke *duysternissen in't geheele landt van Aegypten drie daghen langh. Niemant en heeft sijn broeder ghesien, jae niemandt heeft hem* van zijn plaets daer hy was/ verroert *in die drie dagen.* Maer *over al waer dat* de kinderen van Israel *waeren, daer was het licht.* Exo.10.22 en 23.

In het *boeck des wijsheits* wort dit selfde mirakel veel breeder beschreven aen het *17 ende 18 capittel*; uyt de welcke ick alhier eenighe plaetsen sal voorstellen. *Was ymandt,* seidt den Autheur/*een boer, ofte harder, ofte landt-bewercker van de duysternissen overvallen, ende verrascht, die lede een on-mydelycken noot-last.* Want *alle gader waeren sy met een Ketten der duysternissen ghebonden. En al hoorden sy of een soet-ruyschende windt, ofte onder de dichte boometacken een soet Voghel-gheschal, ofte het ghedruys van het sterck-vallende waeter, ofte een* Wijsh.17. 16.

harde

harde klanck van de vallende steenrotsen, ofte een onsichtbaere gheloop, van de spelende beesten, ofte een crachtighe stem van de boeyende dieren, ofte een weder geclanck uyt de hooghe berghen: het dede haer van schrick ende vreese beswijmen. Want den **heelen aerdt-boden** *wierde bestraelt met een helder licht, eñ wiert onderhouden metten onverletten arbeidt, ende wercken. Maer* **haer alleen** *was een swaeren nacht opgeleit,* **een** *voorbeeldt van de duysternissen die haer noch soudē overkomen. Sy waren dan haer selvigen lastigher als de duysternissen: Maer uwe heyligen hadden* **een groot licht**; *eñ haer vianden hoorden haer stem wel, maer en saegen oock haer gedaenten niet. &c.*

Wat konder klaerder tot het beschrijven van soo een verscheide lichts-ghevinghe/ ende lichts-wegeringe/ ende dat noch in een landt/ghescidt woorden. De vianden Godts en sien by hellen daghe niet/jae sitten als geboeyt/ ende ghekettent in de duysternisse/ in de steden/ doorpen/ velden/en weien; Maer de kinderen Godts/jae de koeien/eñ de beesten op het veldt/de veughelen in de lucht/ die ghenieten het licht/ ende vliegen/en singen/ en weyen en loepen gelijck sy op andere dagen plegē te doen/ ende jaeghen/ met haer soeten sangh/

ende

ende gewoonelijck balcken/de bianden Godts / de doodt-schrick op den hals/ overmidts de duysternis/daer sy haer in bevonden.

Het staecken van het wercken van de Son blijckt seer klaerlijck aen het Manna, ofte 't Hemelsch broot/dat God aen de Joden/ in haer veertigh jarige reys heeft verleent. Want beneven het onderscheit der daghen; dat is/ dat het alleen regende / op de ses eerste daghen van de weke / ende nopt op den sevenden dagh; soo is dit tweede mirakel daer by geweest/ dat het op de vijf eerste dagen/ niet en kon verdragen/ de lucht/ ofte het sonne-licht van dē tweeden dagh / maer begon terstont te rotten / ende te wormsteken. Maer dat op den sesten dagh regende/dat duyrde altijdt suyver/twee dagen achter malkander/ sonder veranderinghe van de lucht/ofte sonnen-licht. Ja dat manna dat Moyses in het Tabernakel des Heeren heeft doen bewaren/is niet alleen twee dagen maer hondert ja duysent jaeren van de son onbeschadight ghebleven.

Sonnewercks staeckingh.

Exodi. 16. 20. 22. 26.

Exo. 16. 33

In 't water heeft Godt dese zijn kracht niet minder betoont; als hy

Het tweede exempel in 't Waeter. I.

de loopighe ende smeltighe natuir van 'twaeter/heeft verandert gelijck als in een vaste/ende stijf-staende natuir; ende dat noch so getempert/gelijc of het water daer kennisse van hadt/ ende wist tē vollē een soet onderscheit te maken tusschen het volck Gods ende de vianden van dien: stilstaende / ende een breede drooge heyr-baen gevende/tot dē dienst van de kinderen Godts/als die door de roode Zee/ drooghs voets sijn gegaen; ende t'saemen vloejende / tot straf van de Ægyptenaeren, als wesende vyanden van het volck Gods; die ter selver uyr/ en stonde/in dese Zee verdroncken zijn/ als Godts volck ongeschendt ende onbeschaedight daer door gingh.

Exod. 14. 28. en 29.

II. Als by de Israeliten eertijts/ tusschen Man en vrouw ontsteken was het venijnigh mistrou/ van bedt-schenderije; soo heeft Godt tot een verdedinge van alle eerbaere/ ende tot een straf van de on-eerbare vrouwen / ingestelt een gesegent waeter / dat vermenght werde/ met aerde van de vloer des Tabernakels/ ende belesen met eenige vloecken van onghesontheit. Dit water kreegh van Godt dien eygendom/ dat het als met kennisse/ende wetenschap/bescha-

Num. 5. 17 18. 19. &c.

dighde/

dighde/ende ontdeckte/al die schuldigh waeren / ende liet al de onschuldighe/ ende onnooselen ongequetst.

Het Derde exempel int Vyer.

Soo veel als Godts wonder-wercken in het vyer aengaet / kon ick hier voor-stellen die hæm-bosch die Mopses heeft soo sien branden/ dat hy nochtans niet en verbrande ; doch om dat yemant al hoe wel onbillijck/sou mogē seggen/ dat dit maer een imaginatie is geweest/ende geen natuirlick vyer ofte brant/ soo ist een warachtige ende wel bekende Histori'.

I. Exodi. 3. 2.

Nabuchodonosor dien wyt-beroemdē Monarch, hadt een grooten ovē noch seven-mael heeter doen stokē/als hy eerst gestoockt was: even-wel sijn vlam is binnen/voor Godts vrienden geweest/ als een verkoelenden dauw/ende is op den selfsten tijt buyten geweest als een verslinnend' vyer / teghens de verbolgers van de vrienden Godts.

II. Dan. 3. 22 en 48.

Wast niet gelijc als een verstandigh Werck van het vyer / dat als Nadab, ende Abiu, wilden onghepligh vyer/ in den Godts-dienst ghebruycken; Het vyer haer gestickt heeft/ende nochtans haer Linne Priesters-rocken niet ghequetst en heeft?

III. Levit. 10. 2 en 5.

IV.

Numer. 16 48. en 49.

En als Godt Almachtigh door het vyer wilde straffen den een-sinnighe/ ende Kerck-scheurighe hoop van Core, Dathan, ende Abiron, so datter op eenen tijdt verbranden viertien duysent ende seven hondert menschen; Wist het selfde vyer op die eyghen stont / ende up/ den onschuldigen Aaron te verschoonē/ soo dat het eer sijn vooртgangh stutte/ ende sijn brant-werck liet vallen / als dat het den Dienaers Godts/ook aen sijn kleederen sou beschadight hebben.

Dese drie leste mirakulen / om datse in het vyer geschiet zijn/ ende also over een komen/met het ghene daer wy van sullen spreken: sal ick met de woorden vande H. Schrijftuir hier noch eens in't kort voorstellen. Van het eerste schrijft

Daniel 3. 19.20. Daniel aen sijn derde cap: aldus: *Doen heeft Nabuchodonosor bevolen, dat men den Oven seven-mael heeter stoken sou, als men pleegh. Ende terstont sijn die drie mannen gebonden met haer mantelen, schoenen, hoeden, ende andere kleederen, geworpen in't midden*

v. 22.23. *van den brandenden oven. Doch den oven was al te heftigh gestoockt. En die mannen die Sidraeh, Misach, ende Abdenago in den oven gheworpen hadden, heeft de vlamme van het vyer gedoot. Maer die drie mannen vielen af*

in den

in den gloejenden oven. Ende de Vorsten/ Heeren/Vooghden/Raedts-heeren sagen/dat het vyer/ aen het lichaem van dese mannen/ gheen macht bewesen en hadt / ende haer haeyr op haer hooft niet versenght en hadt/ende haer mantelē niet beschadight; niemant en konde geen brandt aen haer ruycken.

Van het tweede spreeckt Moyses, *Eñ het vyer quam uyt van den Heer, ende heeft haer verteert, dat sy sterven voor den Heer:* Doch dat haer kleederen niet beschaedight en zijn geweest/staet terstont daer by/Want haer twee neven/Misael,ende Elisaphan, hebben door Moses jae door Godts gebodt/de doode lichamen/ uyt het Tabernakel ghedraegen/ soo als sy noch laegen/ met haer Linne Kerckelijcke/Kleederen. v. 5.

Van het derde schrijft Moyses wel in't kort / dat Aaron *ghestaen heeft tusschen de levendighe ende de dooden, biddende voor het volck.* Maer in het boeck des Wijsheyts wordt het selfde ten breetsten beschreven met dese woorden. *Doen heeft oock de rechtvaerdighen gheraeckt; de aenvechtinghe des doodts, ende daer gheschiede een scheur in de Woestijne, doch de gramschap en duyrde niet langh. Want een onberispelijck mensch* Sapi. 18. 20. & seqq.

haestelijck loopende, om te bidden voor't volck, voorbrengende een schilt sijns Dienst, eñ door een welrieckende offerhande des biddens bybrengende, heeft wederstaen der gramschappen ende der noodt een eynde gestelt, toonende dattet u Dienaer is, Ende hy heeft de verstooringe verwonnē, niet door vromicheyt des Lichaems, noch door Waepenen der macht, maer metten Woorde heeft hy hem t'onderbracht die hem quelde, in gedenckenisse verhaelende de eeden der Vaderen, eñ dat verbont: Want doen sy nu by hoopen d'een op d'ander doot vielen, so heeft hy tusschen beyde gestaen, eñ den oploop gestilt, en heeft den Wegh afgescheydē, die tot de levende leyde. Want in dat kleedt tot de voeten dat hy hadde was den geheelen omganck der aerde, eñ de groote dadē der ouders waeren daer, in vier reyen ingehouwen, eñ u heerlijckheit was in dat cieraet sijns hoofts. In dese dinghen wijckte de vernielden, eñ dese ontsagh hy; want de proeve des gramschaps was allen genoegh.

Dit zijn immers claere exemplen upt de H. Schrijftuir/ die ons bewijsen dat Godt ende Natuir aen malkander soo vereenicht zijn/ dat Natuir haer werck doet/ soo/ eñ dan/ als het Godt belieft; Maer wederom/ dat als het Godt *niet* **(ofte** *anders*) **belieft / dat dan Natuir niet haer gemeyn werck/ maer Godts**

wil

wil ende believen doet: als kennende haer eenighe ende krachtigh ghebiedende Heer: 'twelck wy in ons miraekel van Amsterdam oock soecken te bewijsen.

Het derde Capittel.

Waer-om dat Godt door de natuirlijcke creatuiren, boven-natuirlijcke wercken doet.

IN dese nu beschreve / ende alle dies-ghelijcke Godts-wonder-wercken / staet den Leerminnende Leser een poinct wel te behertighen. Namentlijck datter gheen van dese / Jae oock gheen van alle miraekelen Godts / gheschiet en is / sonder merckelijcke / ende hooge redenen / ende profijt vande Kinderen / ende vrienden Godts.

De menschen hebbe by haer selven / ofte by malkanderen / wel vreemde Speel- ende Werck-konsten / tot haer vermaeck / Ja tot haere ydelheit / sonde / ende boosheydt / en dat / om dat sy / in haer selven / ydel / ende sondigh / en boos zijn. In dese wercken laet hem

Menschekonsten.

oock den Meester des bedroghs/ ende leughens/geern vinden/ende gebruycken tot verder verleydenissen van de onwijsen.

Gods-konsten.

Maer de vreemde wercken / ofte mirakelen van Godt / die en geschien om gheen playsier alleen/veel min tot ydelheit/ofte onnutheit; noch veel min tot boosheit/en Godt-loosheidt; maer hebben in haer drie seer waerdige prosyten. Want

Drie redenen van die.

Eerstelijck; soo dienen sy tot een getuygenis/ende verclaringe van Gods wijsheidt/ende goetheit/door de welcke hy/ als Natuir-Heer/ende boven-natuir-Heer/ kan / weet / ende wil sulcke Wercken doen.

Ten tweeden; soo dienen sy tot een verklaringe van de liefde/ ende eer die Godt zijn Kinderen/ ende Dienaers/ ofte eenighe hem toe-ghe-eyghende plaetsen/ofte dienst-instrumenten / ende ghenade-middelen toe-draeght/ tot haer beschermenisse/ ofte meerder eer.

Ten derden; soo dienen sy tot een krachtighe / ende sekere onder-

wijsinghe

wijsinghe van alle menschen/ die dese Wercken sien/ hooren/ ofte lesen; op dat sy door 't gene dat sy konnen sien/ voelen/ ende tasten/ moghen komen tot kennisse/ende een ootmoedigh/ende danckbaer gheloof/ van 'tgene dat sy niet en sien / ofte voelen/ ende tasten.

Op dat een yder dit klaerder mach sien/ soo sal ick hier eenige meraculeusen Historien voorstellen / upt de H. Schrijftuir; in de welcke 't ghene van 'tgebruyck van mirak'len gheseydt is van een yder kan bemerckt worden; ende sal beginnen van een / dat in het voorgaende capittel aengeroert is. Bewijs by exemplen.

Den Coningh (ofte liever den Tyran) van Ægypten/Pharao, en wilde niet gelooven; dat de Israeliten, Godts uytverkozen volck/ ende kinderen waren; Jae en wilde selfs haeren Godt/ voor den waerachtighen Godt niet kennen/ ende gehoorsaem zijn: Waer over dat hy oock die baldadighe ende Godloose woorden sprack; *Wie is den Heer, dat ick om sijnen't wil, Israel son laten gaen? Ick en ken dien Heer niet, ende ick en sal Israel niet laeten gaen.* Exodi 5. 2

Hier tegens heeft Godt/ zyn Majesteits Waerheidt/ eñ waerdigheit/ met onweder-sprekelycke getuygenisse/ eñ bewijs willē bevestigen; toonende dat Hy/ Waerachtigh Godt dē Heer was; eñ dat de Israeliten/ syn Kinderen waren: Ende also Pharao/ met zyn volck dwingē/ dat sy beyde die poinctē mostē booz waer aen nemen. Waer ober dat
Exod. 6. 1. hy tot Moyses sept; *Nu sult ghy't sien, wat dat ick aen Pharao sal doen; Want hy sal haer* (de Israeliten) *laeten gaen, door een krachtige Hant.* Ende 'tis oock soo gheschiet. Want in't uytwerckē/ van dese krachtige hant Gods/ bintmen dat Pharao/ tot bekentenisse van Godt is gekomen; al-hoe-wel dat hy daer naer in boose moedtwil/ ende hardtneckigheit/ in zyn quaet booznemē/ is verballen: Want

Terstondt in de tweede plaegh soo heeft hy tot Moyses ende Aaron gheseyt; *Bidt dē Heer dat hy de Vorschen weeh-neemt*
Exod. 8. 8. *van my, ende van mijn volck; ende Ick salt 't volck vry laetē gaen, om den Heer Sacrificie op te offeren.* Welcke bekentenis/ ende gebedts versoeck/ daer naer weder is geschiet/ tot verschepde repsen: gelyck als het blyckt in't vervolgh van de andere plaegen: tot dat hy ten laestē/ in de elfde

plaeg/

plaeg/ ja in zijn eygē boosheit gesmoort is; doch ooc als doen noch gedwongen zijnde/ om Godt den Heer de glorie te geven/ eñ zijn machtige hant te kennē/ als hy / eñ zijn gantsche leger/ met een versaecht gemoet geroepen heeft; *Laet ons van Israel vluchten, overmidts dat den Heer, voor haer, tegens ons vecht.* Eñ dat ist/ dat Godt den Heer ten insien van zijn wonder-wercken/ die Hy doen sou/ tot Moyses sept: *ICK sal heerlijck gemaeckt worden aen Pharao, eñ aen sijn geheele leger, ende aen sijn waegens, eñ ruyters; ende de Aegyptenaeren sullen 't weten, dat ick den Heer ben.* Exodi 14. 25. Ibid. v. 18

Diergelijcke manier van sprekē gebruyckt Godt in de H. Schrifture seer dickwils/ als Hy bā zijn wonderwercken ende miraki'len sprееckt. 'Tselfde doen oock de Propheten/ ende heyligbe boeck-schrijvers/ als sy eenighe miraki'len belooft/ ofte gedaen hebben. Den hooghmoet van den Coning Sennacherib, eñ zijn Velt-overste Rabsaces, wort ons breet beschrevē/ so in't vierde boeck der Coninghen, als by den Propheet Isaias. Want hy niet alleen de Stadt van Ierusalem, eñ den Coningh Ezechiam ten bijleinsten / maer oock selfs Godt ten goddeloosste verachte / roepende 4. Coning. 18. 22. 32. 33. 34. 35. Isaiæ 36. 25. ende c. 37. 10. 11. &c.

tot de

tot de Borghers / ende Inwoonders van Ierusalem; *En laet u toch niet oprockenen van Ezechias, als hy tot u seydt: Godt* sal ons verlossen; *Hebben de Goden van andere landen, elck sijn landt konnen beschermen, van de macht der Coninghen van Assyrien? Waer is den Godt van* Emath? *ende* Arphad? *Waer is den Godt van* Sepharvajm? *Hebben sy* Samarien *uyt mijn gewelt verlost?* Wie *isser onder alle die Goden van dese landē, die sijn volck verlost heeft uyt myn handt; dat den Heer sou Ierusalem uyt myn hant verlossen?*

Godt dan willende teghens sulcken onverdraeghelijcke hooghmoedt ende blasphemie zijn majesteit verdedigen/ heeft de mirakelen/ soo boven gheseidt is/ by de handt genomen; ende dat/

Tot
1. Vertooninge van zijn Godheidt.
2. Bescherminge vā zijn Dienaer Ezechias eñ zijn volck/ ende zijn Stadt Ierusalem.
3. Exempel ende Spiegel van alle menschen.

Waer over hy by den Propheet
Isa. 37. 22 Isaias, alsoo spreeckt; *O Maeght! Dochter van Sion! hy heeft u versmaet ende bespot, hy heeft over u sijn hooft gheschut, Dochter Ie-*

rusalem

rusalem etc. *Maer en hebt ghy niet wel gehoort, wat dat ick in voorgaende tijden gedaen heb? Ick sal u (Sennacherib) een ringh in u neus werpen, ende een ghebit in u mondt, Ick sal dese Stadt beschermen, soo dat sy behouden sal blijven, om mijnent wil, eñ om mijnen dienaer David.* Ende daer op is terstont gevolght/die groote/ende mirakuleuse victorie/met een generale nederlaegh/van het leger/van Sennacherib, soo datter tot in de 185000. soldaeten/op de plaets ghebleven zijn; eñ dat niet door Menschen handen/ofte Waepenen; maer door den Engel Godts.

By dese twee Coninghen/aen de welcke Godt sijn glorie/ende waere Godtheidt door mirak'len verklaert/ende bevestight heeft/sal ick den derden voegen/die hem immers soo leelijck tegens Godt vergreepen heeft/doch genaedigher gheleert ende onderwesen zijnde/sonder straf/ofte de doodt/is tot verstant eñ bekenteniſſe/met berouw/ende beterniſſe ghekomen: 'Tis Nabuchodonosor, die als hy begeerde dat zijn opgerechten beeldt/door een Godt sou gekent/ende aengebeden worden/ende hem hier in/van drie broome Godts-tughen/ende deughs-helden bevont

afge-

afgeslagen te wordē/ heeft derven seg-
Daniel 3.15 gen: Ist *dat ghy mijn beelt niet aen en bidt, so sult ghy ter selver stonde geworpē wordē in een glojende oven: ende wie is die* God/*die u uyt mijn handen sal verlossen?* Doch God heeft hier op/sijn Leer-schole wederom open gedaen/eñ heeft op zijn oudt gebruyck/ de mirak'len weder by de hant ghenomen; ende door die vertoont/sijn ware eñ almachtige Godtheit/ met de liefde eñ eer/ die Hy syne getrouwe dienaers aēdoet. Waer door dat Nabuchodonosor

Leer-willigher	als	Pharao
ende		
Buygh-samer		Sennacherib.

In sijn gemoet hem overtuyght bevinnende/ inde tegenwoordigheit van alle syne Prinssen/eñ Vorsten geroepen
Dan. 3.95. heeft: *Gebenedijt sy dē God van dese mannen, die syn Engel heeft gesonden, eñ heeft syn dienaers die in hem gelooft hebbē, verlost: sy hebben het gebodt des Conings verandert, eñ hebben haer lichamen ten besten gegevē, om dat sy niet en wilden aenbidden eenigen anderē God, als alleen haren God. Daerom soo ist van mijn dat bevel gestelt, dat alle volcken, geslachten, eñ tongh, die eenige lasteringe, eñ blasphemie sal gesproken hebben tegens dē God van Sidrach, Misach, ende Abdenago, sal vernielt worden,*

ende

eñ ſyn huys ſal gheraſeert worden. Want daer en is geen andere God, die dies gelijck kan verloſſen. Hy heeft oock brieven geſchrevē/ aen de geheele Weerelt/ van dit mirakel; om alſoo de eer/ende de glorie van Godt almachtigh / te meerder over al bekent/ende heerlijck te maecken; van deſen inhout:

Nabuchodonoſor Coningh, allē menſchē, Natien, talen, die de geheele Werelt door woonen.

Vrede werde u vermenighvuldight. Den Hoogen God heeft by my teyckenen, eñ wonder-wercken ghedaen. Het heeft dan my vermaeck geweeſt, ſyn teyckenen te verkundigen, overmits, datſe groot zijn; eñ ſyn wonder-wercken, overmits datſe krachtigh zijn: eñ ſyn Coningh-rijck, overmits dat het eeuwigh is; ende ſyn macht is van geſlachte tot geſlachte.

Nabuchodonoſor! eedel was u hert/ in dit ſtuck / ende ghebenedijdt moeten ſy weſen/die ten allen tijdē/van Gods mirakelen ſoo ſpreken / ende door die/ geern gheleert worden/ende onder die ſoo geern buygen. En onder andere/ die edele harten / van die Ouwe vroome Amſterdamſche Catholijcke Heeren/ ende Borghers / die naer het exempel

van

van Nabuchodonosor siende / die groote wercken / ende wonder-teyckenen / die Godt in haer Stadt dede / oock niet op Pampier alleen / ofte Pergamenten / maer vooz haere Capell op de heylige Stede in Steen hebben doen graveren dese woozden / upt Nabuchodonosozs Histozie genomen;

Dan. 3. 99. *SIGNA ET MIRABILIA FECIT IN TE DEVS EXCELSVS.*

Doch hier van / sal ic daer naer bzeeder spzeken; ende sal nu / by dese dzie soo merckelijcke mirak'lē / dit capittel sluyten. Ende ick vertrouw / dat vooz den leersaemen leser / genoegh beweesen is / 'tgene dat belooft was. Te weten; dat Godt zijn mirak'len doet / om vooz die als zijn Goddelijcke Stem / leer / ende segel / zijn waerheit / ende waerdigheit / mitsgaders zijn eer / ende liefde tot zijn vzinden / Heylighe plaetsen / ofte andere spaes dienstis instrumenten / te bevestighen.

Doch of het yemant luste in andere meer mirak'len dit te sien / die wil ick hier in kozt aen wijsen.

Iosue 3. 15 4. &c. Exodi. 7. &c. Josie 6. 16 1. De arck des verbondts.
2. De roede van Moyses ende Aaron,
3. De Trompetten van Jericho.

4. De

4. De Mantel van Elias. 4. Reg. 2. 8 8. 14.
5. Het doode lichaem van Eliseus. 4. Reg. 13. 22.
6. De Leeuwen van Daniel, &c. Dan. 6. 22.

In welcke allegaeder/Godt soo boven natuiren kracht ghewrocht heeft/ dat Hy daer mede

1. Sijn eere heeft vermeert.
2. Sijn vrienden heeft vereert / ende
3. Alle menschen heeft geleert.

Mirak'len / ofte wonder-wercken/ seidt onsen Saligh-maecker ghebenedijdt/ hebben die kracht / dat als men *die woorden niet en gelooft, soo moet men noch de wercken ghelooven*, ende soo langh als woorden/woorden blijven/so mach mē die hooren/ende gelooven/ofte niet gelooven/maer so haest/als woorden met werck ende mirak'len bevestight zijn/ soo volght dat groote woordt: *Had ick geen wercken gedaen, die niemant anders ghedaen en heeft, sy en soude gheen sonde hebben; Maer nu* (als ick haer ghesproken heb/ ende die groote mirak'len gedaen heb) *soo en hebben sy gheen ontschuldinghe van de sonde.* Joa. 15. 24 Ibid. 22

Ende alle goede verstandē hooren dit wel te vatten/ende te verstaen/ 1. Dat sy die kloeckste niet en zijn/ Maer datter kloecker sijn als zy. 2. Datse ghe- Drie Verstants Regels.

luckigh zijn/ die onder kloecker komē/ om gheleert te woꝛden. 3. Dat sy haer wel moeten wachten / om dooꝛ schijn van kloeckheidt / niet bedꝛoogben te woꝛden/ofte verleydt; Maer als God met wercken spꝛeeckt/ dat wooꝛdē/ met wercken bevestigbt/ ober dubbel-gheloofwaerdigh zijn.

Perikel. Want; sonder achterdencken die alleen te hooꝛen; ofte / dat 't erghste is/ die baldadigh te verſmaden; ja godts-laſterlijck den dupbel toe te ſchꝛijben; daer en iſt niet mede te doen / ofte te winnen: Den tijdt ſal komen dat God zijn wooꝛden in wercken ende min-wercken aen de gheloobighen maer in ſtraf-wercken aen de ongheloobighen veranderen ſal; gheliick hy bp

Pꝛov. 1. 24 Salomon ſeidt; *Om dat ick u gheroepen heb, ende ghy hebt het gheweyghert; ick heb mijn handt uytgheſtreckt, en daer is niemandt gheweeſt, die daer eens nae ſagh. Ghy hebt alle myn raeden verſmaedt, ende alle mijn kyven niet ghe-acht. Soo ſal ick oock in u ondergangh lacchen, ende ſpotten met u, alſt u ſal over-ghekomen zijn, daer ghy voor vreeſde. Als 't haeſtighe ongheluck ſal overvallen, ende de doodt, als een onweder, ſal over-ſtorten: als 't lyden, ende benautheidt ſal over-komen.*

Dan

Dan ſullen ſy myn aenroepen, ende ick en ſal aer niet verhooren: ſy ſullen vroegh opſtaen, loch ſy en ſullen myn niet vinden: overmidts at ſy myn onderwijſinghe ghehaet hebben, nde de vreeſe Godts niet aenghenomen en heb-ben: ende naer mijn raedt niet gheluyſtert en hebben.

Hoe ſchrickelijck ſeidt het Godt by Pſal. 94. 8 Hebre. 3. 7. David, *Iſt dat ghy huyden ſijn ſtem hoort, en vilt toch u harten niet verharden, gelijck als in le verbitteringe, in die tentatie-dagē, inde wil-lernis; al waer u Vaders mijn getergt hebben, loch ſy hebben myn wercken beproeft, eñ geſien eertich jaren heb ick dit volck alder-naeſt ge-neeſt, ende ick heb geſeidt; Altydt dolen ſy in aer harten, en ſy en hebben myn weghen niet hekendt. Daerom heb ick het haer gheſwo-en, dat ſy in myn ruſt niet en ſullen komen.*

Den H. Apoſtel Paulus **ſprekende van eſe placts ſoo vraeght hy hem ſelven;** Hebr. 3. 18 19. *Van wien heeft hy gheſworen dat ſy in ſijn uſt niet en ſullen komen?* **ende antwoordt erſtondt;** *Alleen van die, die ongheloo-igh ſyn gheweeſt, ende wy ſien't, dat ſy daer iet en hebben konnen ingaen, om haer onghe-ovigheidt.*

Van ſulcke ongheloovighen iſt ey-entlijck waer/dat ſy *oogen hebben eñ niet ſien,* **ende dat ſy** *ooren hebben, eñ niet en* Pſa. 113. 6 ofte 14.

hooren: dogh de sententie staetter oock by / dat sy om haer ongheloovigheidt / naer de mirak'len / van God / sullen gestraft woorden. Het is onses Saeligh-maeckers woordt / over Corozaim, ende Bethsaida; steden van het landt van Galileen; *Wee u Corozaim! wee u Bethsaida!* Want *waeren in Tyrus ende Sidon sulcke krachten* (dat is krachtighe mirak'en) *ghedaen als in u sijn gheschiet, sy souwden nu al voor desen tijdt pœnitentie gedaen hebben, in een hayren kleedt, ende asch.* Dogh om misbruyck van dese mirak'len / in ongeloovigheidt / volght terstondt de straff daer by; *Ick segg' het u; Tyrus ende Sidon sullen het gevoegelyckerhebben, in die daegen* (des oordeels) *als ghy.* Eer dat den Euangelist aen dese woorden komt / soo schrijft hy daer noch een hooger woort by / dat alle steden / ende plaetsen / die van Godt met mirak'len vereert worden / aengaet; *Als doen heeft Hy beginnen die steden, in de welcke sijn meeste krachten gheschiet zyn, te verwijten dat sy gheen pœnitentie en hebben gedaen.* By S. Lucas staet by nae die selfde eyghen woorden / die hier upt S. Matheus beschreven zijn; ende Joannes Calvinus selfs en weet op dese niet veel te beantwoorden; maer

Matth. 11 21, 22.

Luc. 10, 13

Calv. in Harmoma p. 166.

bebe-

bevestight ons propoost veel stercker/ als ick van hē verwacht hadd'; schrijvende aldus: *Dese woorden Christi beduyden* even veel/*gelyck of* Hy geseit hadde; *dat nu den tydt gekomen was, dat Hy hem tot andere steden souw begeven, naer dat Hy, by ervarentheidt bevonden hadt, dat die bewoonders van dat Landt meer onleersaem ende bekendt van boosheit waeren, daer Hy hadt begonnen het Euangelie te prediken, ende mirak'len te doen. Dogh swygende vande leeringe, verwijt Hy haer dat sy door de mirak'len niet en sijn bevveeght ghevvorden, om pœnitentie te doen. Want het is seker Dat den Heer de bewijsinge van sijn kracht daer-om in't werck stelt,* om dat *Hy de menschen tot Hem sou trecken.* Dus verr' Calvinus van de mirak'len. Ick wensch die edele stadt/eñ borgerye van Amsterdam, uyt de gront van mijn harte/ dese eenighe leeringhe toe / dat sy oock die meugen behertigē.

Aenspraec tot die Borghers van Amsterdam.

Godt den Heer stelt daer om, de bewijsinge van kracht, in't vverck, om dat Hy de menschen tot Hem sou trecken.

Want die krachtighe wercken / die sijn Goddelijcke Majesteyt ghedaen heeft binnen Amsterdam, sijn genoeghsaem bekendt/ ende sullen by dit kleyn boeckje ten deelen verhaelt worden;

wat hoort dan anders te volghen/ als dat de Voorgers haer laeten tot Godt trecken/ende aenbeerden dat geloove van het Heylich Sacrament, dat hac lieve Voor-Ouders ghehadt hebben/ op dien tijdt / als het Godt Almachtigh ghelieft heeft/ 't selfde geloof/ met sulcke krachtighe wercken / te vereeren/ ende te bevestighen.

Het vierde Capitel.

Beschrijvende

Het beginsel ende voort-gang van de Hoogh-lofwaerdige

Stadt

AMSTELREDAM.

Midtsgaders

Het groote MIRAKEL aldaer gheschiet aen het H. en Hoogh-waerdigh

SACRAMENT.

TOt noch toe / heb Ick in't generael gesproken/van de Miraklen/soo veel als aengaet de geschiedenissen van dien; en van de geloof-waerdighe beschrijvinge / ofte getuygenisse. Van dien; oock van de proeven/die Godt aen ons door de Miraklen doet: Maer nu komme ick tot ons

eyghen

eyghen particuliere Hiſtorie / ende exempel.

Amſterdam; een Stadt/ nu door den segen Gods/de heele weereldt door bekent; die als den Scherp-ſiende / ende ſnel-vliegēde Arent/het groote marckveldt van de heele weereldt / met haer ooghen overſiet / ende met haer ſeplen overvlieght; pleegh in voorighe eeuwen/te weſen een kleine bywoninghe van Borgers/hoorende onder de heerlyckheit / ende het ghebiet van de Heeren van Amſtel, onder de welcke het noch ghenoten heeft (ter regarde van eenighe merckelycke ſchaede) vryheidt van den Graeflycken tol / alſt blyckt uyt den Latynſche brief/die noch in de Stadts kamer bewaert wordt / ende luydt aldus in't duytſch: Amſterdams begin.

Floris Grave van Hollandt,eñ Zeelant, eñ Heer van Vrieſlant, allen die deſen tegenwordigen ſien ſullen, Saluyt. Uwe ganiſche vergaderinge wete, dat wy goet gevonden hebbē, die lieden, die binnen Amſtelredame woonen (tot reſtitutie der ſchade, die wy, eñ onſe luyden, haer gedaē hebben) van nu voort aen vry te maken,van alle exaſtien van onſen tol, met haer eyghen goederen, die ſy voeren,of te voeren, over ons gheheele landt. Tot ghetuy- Amſterdams bryhief. Aº. 1275.

genisse van welcke saecke, vvy dese tegenwoordige schrift, met onsen seghel hebben doen bevestighen. Ghegheven by Leyden, Sondaeghs voor den dagh der Apostelen Simon ende Iudas, in't jaer ons Heeren 1275.

1275. Dit privilegie is daer naer/ van diē selfden Graef Floris vernieuwt / ende
1291. bevestight gheworden / in't jaer 1291. Ende korts hier naer / is Amstelredam gheworden een lidt/van de Graeflijckheit van Hollant/ende is van die Heeren van Amstel vervallen. Dogh soo naer Graef Floris moordt(die gheschiet
1296. is in't jaer 1296.) Sijn Naevolgher Graef Jan, ghestorven is anno 1300; Soo is Amstel-re-dam naer het schrijven van de Hollantsche Chronijck/een groote schaede / ende ongheluck overgekomen. Want naer 's Graven Jans doot/quam Gijsbrecht van Amstel/*ende begreep weder dat* Stedeken *van Amstel-re-dam, ende began dat, met houte bruggen, vesten, ende Toornen te stercken, ende vast te maecken. Die van Haerlem, met de Waeterlanders, dit vernemende, zijn met alle haer macht uytghetoghen, ende hebben den voorseyden Gijsbrecht, uyt den lande gejaeght, eñ staken 't vier in't Stedeken, ende verbranden alle die bruggen, eñ houte Toornen, tot assche*

toe, ende slechtent, ende braeckent voort af.

Amsterdam vergelcken by een Phœnix.

Maer ghelijckmen van den Phœnix **seydt/dat hy uyt zijn brandt verjeught/ ende verbetert / soo ist met Amstel-redam oock ghegaen/Want de plaets is terstont weder/ aen de graeslijckheydt geraeckt/ ende merckelijcke verbetert/ eñ vergroot; soo dat in't jaer ons Heeren** 1342. **de palen by wijt beschreven worden/aen alle vier hoecken/doch nu by naer onbekent. Den brief hier van luydt aldus:**

1342.

Amsterams vergroote begaelinghe.

In den eersten soo sullen die palen van hare vryheidt wesen, op die **Oost-zijde** *van der poorten, aen Ians Wittens Hof-stede; op die* **Noort-zijde** */aen het groote Gods-huys-lant; op de* **West-zijde** *aen den Uteren egghe van der Lane, die legget in Ysbrants landt van der Zuytwinde: op de* **Zuyt-zijde** */in der Nesse teghens der lane over; alsoo alst metter graft begreepen is, en in die haven tot halver stroom tot in Ye, ende voort streckende in't Ye, langhs den dijck Oosterwaerts 50 roeden, buyten den Wint-molen, die Heer Willē van* **Oesthoorne** *van onser wegen maecken dede.*

Historie by dit boeck.

Terstont hier naer/ dat is in het jaer 1345. **ist in dese Stadt gebeurt/dat een sieck man/ hem tot de doodt bereydende/naer het Christelijcke behoor/en ge-**

1345.

By de eerste tijdē beschreven.

bzupck/ het H. ende Hooghwaerdighe Sacrament des altaers heeft ontfangē/ dogh heeft (dooz den overval van de sieckte) 't selfde weder uptghebzaeckt. Dit / alsoo het onder de slupmen/ ende andere materie was vermengt/ is van die Bzouwe/ die den siecken man dienende (trouwens upt onwetentheit/ overmidts sp het niet ghesien en hadde) in het vier gewozpen. 'Tvier bzande den heelen nacht dooz/ tot behoef/ ende ghebzuyck van den siecke. Nochtans des anderen daeghs/ ontrent den Pziemtijdt (so spzeeckt den ouwen Schzyver naer het Catholijcke ghebzupck) stondt een van die Bzouwen op/ ende doe sp haer jongh kindt ghekleedt hadde / kreegh sp so grooten koude/ in alle haer leden/ dat sp by dat vier most gaen sitten/ om haer te warmen. Aldus sittende by den vier/ en dat vier omroerende/ om te beter te warmē/ sagh sp middel in't vier/ eene schoone/ witte / ende heele Hostie/ als sp haer daghen / inden handen des Pziesters hadde gesien/ aenden altaer. Die bzouwe verschzickte / ende stack haer handt sonder eenighe verbaernisse in't vier / ende nam die Hostie in haer hant/ sonder haer hant van't vier

te quet-

Christianam juxta Praxin
Pastor ægro dat Syn-axin:
Vera quem Religio
Iesum jubet adorare,
Et a Iesu postulare
Vitam, in viatico. f. 58.

2.

Op des krancken leste bede
Brengt na Catholijcke sede
Heer de Priester 's Hemels spijs,
Daer Godtvruchtigen voor knielen,
Op dat Iesus hunne Zielen
Sterck op wech nae 't Paradijs.

Æger, morbi per tormentum,
Quod accepit Sacramentum
Regerit, per vomitum.

Dum nil Sacrum qui circumſtant
Vident, ſtatim flammis mandant,
Quidquid erat redditum. f. 58

3.

Maer de krancke ſvvack en teder,
Braeckt de ſpijs naer 't nutten vveder,
'Tvoetſel 'tvvelck men ſchat ſo dier.

De vrouvv die't braeckſel had, en ſag,
Dat vvaerdigh pant niet dat daer lagh
Stort het reuckeloos in 't vyer.

4.

iet, hoe't MAN vergeefs ontfangen,
't broot, daer d' Engelen na verlangē,
Van geen vyer des nachts verteert,

giet, hoe 't blijft en houdt sijn vresen
Op dat Christus vverdt gepresen:
Sie eens vvat dees print u leert.

Mane primo, dum Matrona
Focum curat, videt prona
Hostiam, spectabili
Formâ plenè relucentem;
Stupet, tollit refulgentem
Luce admirabili. *f. 58.*

Als de vrouw komt in den morgen
(Soo sy plagh) den haert belorgen
Vindt sy 't Heyligh Sacrament
Heel en over licht met stralen:
Naulijcx konnende adem halen
Neemt sy 't op uyt d' asch in't endt

te quetsen ofte barnen; ende boelde dat die Hostie hout was / ende lepdet van die eene hant/in d'ander. Eñ als doen sagh sy beschepdelijc/dat die Hostie die te voozen wit ende klaer was / wonderlijck berandert wozde/in eenen anderen fozme/ende ghedaente / als verbzandt wesende. Dese bzouwe wozde verbaert/ ende riep een andere bzouw die met haer woonde/in't selfde hups/ ende sepde: Siet ick hebbe hier in mijn handt / dat Lichaem ons Heeren Jesu Chzisti/ dat ick mit mijnen handt upten viere ghenomen hebbe / ende sy gaf't een bzouwe/oock in haer handt: Ende dese Bzouwe lepde dat Heplighe Sacrament op een kussen / ende besloot het in haer Kiste. Een upz daer naer / quam de man van den hupse / te hups / ende sy vertelde haren man / al datter geschiet was: Die man bzaegde / waer sy dat heplige Lichaem ons Heeren hadde ghelepdt: Sy sepde/ in mijn Kiste/eñ hy begheerdet te sien/ siende nam hy dat in zijn hant met zijn vingeren. Aengetast hebbende docht hem dat / dat Heplige Sacrament in zijn hant sienlijck op eñ neder spzanck / dat siende gaf hy zijn wijf dat H. Sacra-

ment

ment weder/eñ het behielt die littepchē-
nen/van den aentasten van den mans
vingheren / eñ die man wart seer ver-
vaert/ende hy ginck eñ gaft den Pries-
ter te kennen/ eñ vertelde hem/al dat-
ter gheschiedt was/ ende wijsden hem
daer dat H. Sacrament ligghende inde
kiste. Die Priester versuchte hem/en
nam dat H. Sacrament , ende lepdet in
een doose/ende brochtet in de Kercke/
al heymelijcken/dattet niemant en wi-
ste. Des anderen dages/als die brou-
we tot haer kiste quam/ vandt sy daer
weder dat H. Sacrament, op ten doeck
inder kisten / ende sy ginck weder tot
den Priester / ende sepdet hem / die
welcke noch eens quam met die doo-
se / ende lepdet daer in / ende brochtet
weder al heymelijck inde Kercke. Op
den derden dagh quam die brouw we-
der / ende vandt noch weder / dat H.
Sacrament in haer kiste / op den doeck
ligghende/ op een schoon witt kussen;
doe liep de brouwe weder tot dē Prie-
ster/ ende gaeft hem te kennen: als die
Priester dat hoorde; docht hy dat God
dit Miraekel verkondight/ ende open-
baer ghemaeckt woude hebben; Dede
dit te verstaen alle Priesteren gheeste-

lijck/

Postquam Pastor inaudivit *Omnis Cleri, deportatur*
Rem stupendam, mox adivit *Panis vinus, et ornatur*
Domum; eum frequentia *Digna reverentia. f. 60.*

6.

Aanlijcx is het vvonder teecken
Voor des Prieſters oogh gebleecken,
Of men recht een ſtaci aen,
Om met Prieſterlijcke reyen
Dit nae 't Outaer te geleyen
Dat het daer ter eer mach ſtaen.

Puer, ſinu parentali
In ignem (comitiali
Morbo preſſus) excidit;
Sacramento præſentatus,
Et ad templum deportatus,
Biduo convaluit. *f. 60.*

Het kindt, dat door ſijn harſſens euvel
Valt van 's Vaders ſchoot in ſneuvel
En in 't vier, vvordt terſtondt
Als het voor dit Hemels broodt
VVas maer gebracht, vry vā ſijn noodt
Op den tvveeden dagh geſondt.

lijck / en weerlijck binnen Amsterdame/ende sy quamen in haer religie/met krupssen/eñ banen/ter hepliger Stede/ daer dat H. Sacrament gebonden was/ ende brochtent met lobe/ende met sanghe/met grooter eeren/ende waerdigheidt/in de Parochi-Kercke. Die man dan deser brouwe/ die zijn wijf verboden hadde/ dese miraklen te openbarē/ ende niemans te seggen/ sittende twee dagen hier naer by den vier/ hebbende een Jongh kint op zijn schoot/ berispende zijn wijf/ dat dese dinghen door haer in't licht ghekomen waren / ende geopenbaert/Terstont dat kint/dat hy sittēde hadde op sijn schoot/ is eenmael vreeselijck besiert ghewozden/ met dat vallende evel/ende noch terstont tweemael achter een/ende wozde seer/ende vreeselijck ghequelt / ter tijdt / dat die man / ende zijn wijf / door raedt/ende ingheven hare vrienden / beloofden te versoecken / dat waere H. Sacrament, met haer offerande / inder Kercken / wollen ende baerboets. Daer nae geschiede veele groote Miraklen van sieckten/van onrechte ghevanghen.

Dit is de eerste histozie / soo als die beschreven is/vooz de Troublen / ende

Gheloofswaerdigheyt.

veran-

veranderinge van Religie, in dese Nederlanden, quam anno 1517. gedruckt tot Leyden, en op het self de jaer 1517. ende den 18. Augusti volpndight.

Van de gheloof-waerdigheidt/ende seeckerheidt van dese Histori/ en weet ick niet dat pemandt/ naer onse voorgaende regels/ sou met reden meugen twijfelen: ende dat om dese naervolghende bewijsinghe. Want

1. De Historie is bevestight met getuygenis van de E.E. Heerē van Amstelandt, ende Amsterdam

2. Met Naervolghende miraklen/ Kerck-bouwen/ Altaers-stiften/ Pelegrimagien/ devote ver-eeringhen/ die upt heel Christenrijck/ al hier ghebracht/ofte gesonden zijn: ghelijck ick nu vervolghens bewijsen sal.

3. Met ghetuyghenisse van de Geestelijcke Heeren van Wtrecht, die als doen oock waren Bisschoppen over Hollandt.

4. Met ghetuyghenisse van de ghemeine Chronijck-Schryvers, voor de veranderinghe van de Religie.

5. Met ghetuyghenissen van Chronijck-Schryvers, oock naer de veranderinge van de religie, die haer so klaer/

ende

Quæ ſunt facta, plena fide
Confirmata, Lector, vide
Conſulari calculo.

Quid negatis Nouatores,
Quod tot dicunt Senatores;
Cum Balliuo conſcio. f. 63

11.

't VVonder-vverck nu aengebeden
VVord betuycht verſterckt met eeden
Op 't Stadthuys voor Magiſtraet.

Kan de vvaerheydt vemandt grieve
Siet het ſegel, leeſt de brieven
'T is geen droom noch kinder-pr

ende vast hebben ghevonden / van de waerheidt overtuyght te wesen / dat sy die niet en hebben konnen ontkennen/ofte verdonckeren. Want

Als dit Mirakel binnen Amstelredam geschiet was; in't jaer boven gemelt 1345, op den avont / ende nacht / tusschen dinghs-dagh / eñ woensdagh voor Palm-Sondagh / Soo ist terstont beschreven / ende met dese Naervolghende ghetuygh-brief bevestight.

Eerste bewijs

Wy Floris van Boechorst *Schiltboortigh Baelliu van den Groot-daghen Prins, Heer ende Graef van Hollant, tot Amsterdam, en Waterlandt, Schout, Schepenen, ende Burgermeesteren der Stadt Amsterdam. Derwijle alles waerachtigh is, ende wy weten, alles in der daedt soo gheschiedt te zijn, volghens 't ghene boven gheschreven, ende verhaelt staet. Daerom stellen wy in dese schriften, tot kennis van alle Christi gheloovighen, de boven verhaelde mirak'len, waerdigh om van alle gheloovigen overgedacht te worden, onder't segel van mijn, Floris van Boeck-horst boven gemelt; Schiltboortigh, met het gemeine segel van de Stadt van Amsterdam, Welcke wy onder aen desen brief hebben doen hangen, in't jaer ons Heeren 1345 als boven, Donderdaeghs in de octave van Paesschen.*

Voor den Baelju / eñ Eerbare Heeren van de Magistraet.

Item

Tweede bewijs. Door den Bisschop van Utrecht.

Item Ioannes *Bisschop van Utrecht*, anno Dom. 1346. heeft toegelaetē/dat alle die mirakulen / ter Heyligher Stede gheschiet/ende die hier naemaels mochten gheschieden / eenichsins Godt tot den Autheur hebbende/ voor een peghelijck/ opentlijck afghekundight souden worden.

Derde bewijs. Door een nieuw mirakel.

Naer hondert ende seven jaeren, dat is/in't jaer ons Heeren 1452. op S. Vrbanus dagh/ verbrande by nae dese halve stede van Amstel-re-dam, ende dese Capel verbrande mede / met het Tabernakel, ende die Monstrantie bleef onghequest mettē Sacrament, ende die zijdendoeck, die daer om was/ bleef oock ongequest/in't midts van den brandt/dat meerder mirakel was/dan doe't Sacrament gebonden worde / in den vierigen vlamme. Dit hoorēde alle die gemeent/ zijn neerstelijck gekomen sien/ de wonderlijckheden Godts/eñ willende naeder alle dinck door sien / hebben oock haer Voeten ofte Schoenen eenichsins verbrant/ overmits die hetten die noch int aertryck / ende die steenen daer ontrent was/ eñ siende/ hebben haer met Moyses verwonderdt / overmidts het branden des Haechs/die nochtans ongeschent

Qui nos verbis erudivit; *Amsterdamum flamma vorat,*
Verba factis stabilivit; *Nulli parcens; sed honorat*
Clara per miracula. *Signa Dei mystica.* f 64

8.

ons leert met vvet ende raeden
ckt sijn vvoorden met sijn daeden
oor een helder vvonder vverck:

Amsterdam geraeckt aen kolen
'T vyer en spaert niets, als 't verholen
Hoogh geheym in Godes Kerck.

geschent bleef: Eñ met Gedeon dzoogh merckende / het vel ghespzept vont om int middel van den Velde / met douwe begooten; Waerom sp Godt in zyn wonderlycke moghentheden / hebben glozieuselyck gepzesen/ende haer schoenen verwozpen/nae Moyses ende Iosues exempel / zyn met bloote voeten devotelyck komen biddē/ aensiende die heyligheyt des plaets/soo mogentlyck bewesen.

Ende hoe wel dat devote menschen/ beducht wesende / hadden in tydts gearbeydt/by slotemaeckers/ ende andere Smeden/ het Tabernakel op te bzeecken / om 'theylige waerdige Sacrament upt den bzant te nemen / ende by eenen Priester, erghens behoozlycken te doen stellen; hebben nochtans niet bedzevē/ overmidts dat alle pseren instrumenten / die sp daer toe besighden / teghen haer weder aen stucken spzongen / als vieden/ ofte kennip stocken/bzeeckende ghelyck of Godt ghebenedyt/ ende Almachtigh / menscheliycke vernuft/ ofte toesicht/niet en wilde toelaeten: Maer mirakuleuselyck/ zyn mogentheit toonen / om alle goede Chzistenen te verwecken/tot vaster gheloof/ ende meer-

der devotie/ tot dat heylige waerdighe Sacrament, ende alle anderē dingen des Heylighe Kercke/ soo daer in alleen; Waerachtighe mirak'len geschien/ende saligheidt wort vercreghen.

Vierde bewijs. Bouw van de Capel.

Naer dit tweede / soo openbaere/eñ voor alle des stadts Inwoonders geschiede mirakel / is ghevolght upt een grooten yver/ende liefde/ de optimmeringh van de Capel van de heylige Stede, met oprechtinge van altaeren, ende Fundatien, op dat/al daer den dienst Godts dagelijcks sou mogen ghedaen/eñ vermeerdert worden ; eñ dat door danckbaerheit/voor de weldaden Godts/die alree soo merckelijck gheschiet waren/ nieuwe weldaden/ende segens Godts souden mogen verworven worden.

Onder andere / is oock ghemaeckt/ een particulier officium van de Kercke-lijcke getijden/om die ter eeren Godts/ met verhael van de eerste Historien, op den *Feest*dagh , ende de octave van dien/ jae daer naer op den *Feest*dagh ende de heele octave door/ in de kerck te bidden. Waer toe dat ooc de Bisschoppen van Wtrecht, als doen Overstē van de Geestelijckheit/ oock in Hollandt, haer consent gegeven hebben / namentlijck Bis-

schop

schop Fredrick, **Marckgraef van Badē/ eñ** Bisschop Georgius **d'Egmont/ als uyt de naervolghende brieven blyckt. Waer vā de eerste is.** Fredericus *Marckgraef van Baden, door Gods eñ der Apostolischen Stoels genade, Bisschop van Wtrecht, onse beminde in Christo Priesters, Beneficiatē, eñ officiatē der Stadt Amsterdam, ghelegen onder ons gebiet, ende daer inne woonachtigh, tegenwoordighe, ende Toekomende in de gewyde ordres gestelt, midtsgaders anderen tot het lesen van de Kerckelijcke ghetyden verbonden. eeuwighe saluyt in den Heer. Alsoo jaerlicks een gewoonlijcke devote processie, van het alderheyligste Sacrament, met het omdraeghen van het Sacrament des altaers, door de voorschreven Stadt van Amsterdam uyt de Capelle van der Heylighe Stede, in Amsterdam van Geestelijckheit, ende gemeen volck ghecelebreert, ende gantsch devotelijck op seeckeren dagh inde Vasten, onderhouden wordt. Voorts dat inde selve Capel de Kerckelijcke getyden, ten dage van soodanige Processie van het venerable* Sacrament, *ende op den octave des selvigen daeghs, publijckelijck pleghen gesongen te worden. Dieshalven op dat ten selven daeghe sulcke gewoonlycke statelijck Processie gehouden, eñ inde octaven van selver daegh, de Kerckelycke getyden van het eerweerdighe*

Vijfde bewijs. Bisschop vā Utrecht.

Sacrament, ghesonghen, ende geleſen moghen worden, niet tegenſtaende het ordinarium van Wtrecht: Ende ſo het gebeurde dat den voorſeyden daghe der Proceſſie, ende op den achtſten dagh van het ſelve, een Feeſt inde Kercke Gods te celebrerē voorviel (uytbeſondert 't Feeſt van Bootſchap der glorieuſe Maghet Maria) dat ghy de ſelve tot op eenen anderen bequamen, ende ghevoechghelijcken dagh uytſtellen, ende tranſporteren meught, gheven wy u lieden, nae den inhout van deſen jegenwoordige, verloff, ende authoriteyt. Datum onder onſen ſeghel ter oorſaecke van deſen aenghehangen. Anno Domini 1504. den derden van den maent October.

Deſte bewijs Aerts-Hertogh Maximiliaen.

Twee ende twintigh jaer voor deſen brief/is een ander mirakel/ in deſe ſelfde Capel **gheſchiet/'twelck ſonder twijfel/ voor alle de** Nederlanden, **een groote vermaertheidt/ aen deſe plaetſe verooꝛſaeckt heeft. Den** Aerts-Hertogh van Ooſtenrijck, Maximiliaen, **die daer naer/ in 't jaer** 1493 **Roomſch** Keyſer **ghekroont is/trouwde in het jaer** 1477 **aē Vrouw** Maria van Boergundien, **eenighe dochter / ende Erf van** Hartogh Carel den *Stoute*, **ende is alſoo voor dit huwelick/oock gewoꝛden** Graef van Hollandt, **deſe is in het jaer** 1482 **in** 's Gravē-hage

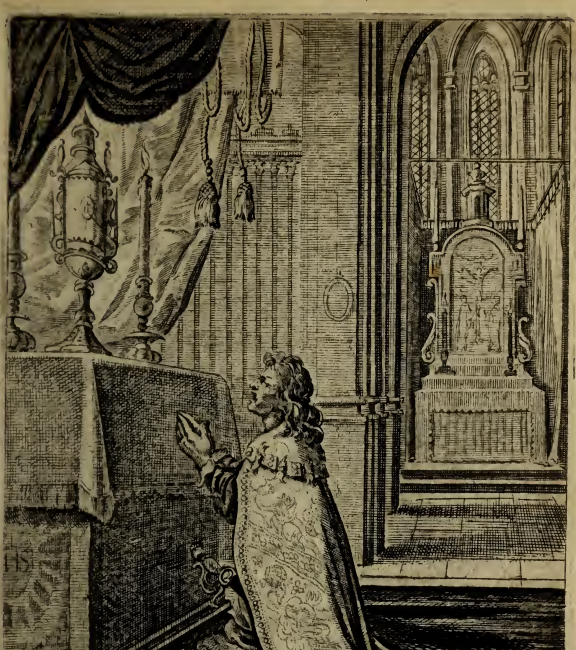

Cæsar Maximilianus *Quem non sanat medicina,*
Aeger Hagæ, redit sanus *Virtus sanat hunc Divina,*
Amsterdamo: dicite, *Hic vos opem quærite* *f. 68*

10.

'T wonder maeckt de Keyser graege
Hy reyst sieck uyt 's Graven-hage,
Keert gesondt van Amsterdam:

Dien geen medecynen baten
VVordt van Iesus niet verlaten
Daer hy toe sijn toevlucht nam.

overvallen geweest met een seer swaere kooztse/ heeft daer over belofte ghedaen / dat hy t' Amsterdam, de H. Stee sou gaen besoecken/en Godt Almachtigh sijn danckbaerheit op offeren/ als hy sijn gesonthept weder kreegh; ende soo hy naer ghedaen belofte oock terstondt ghesont is ghewozden/ heeft hy sijn belofte volbzacht/ ende seer groote gaben met een danckbaer hart gheoffert/selfs met groote devotie/de Heylighe stee besoeckende.

Dit is het derde remarkabel miraekel/'twelck oock openbaer/ stadt ende Lant-kundigh is geweest/aen de Persoon van den Graef selfs / in der daedt gheschiet/ende van Hem met sijn heele Hoff/in danckbaerheidt bekendt/ende doo2 giften bevestight/'t welck sonder twijfel niet alleen heel Hollandt, maer heel Nederlant doo2/een groote oirsaeck is gheweest/van de vermeerderinghe/ van devotien, ende Godts-dienſten: so dat die boven ghemelden bzief/eñ wettelijcke bevestinge daer op gevolgt is.

Waer by dat vooztś in't jaer 1555. ghegheven is nogh een bzeeder vermeerderinghe / ende bevestinghe als volght/ *Georgius d' Egmondt, door de gratie*

Sevende Bewijs. Den tweede brief van de Bisschop vā Utrecht.

van de Apostolischen Stoel Bisschop van Wtrecht, onse lieve in Christo Priesters, Beneficiaten, eñ Officiatē der Stadt Amsterdam, resorterende onder onse jurisdictie, eñ daer inne woonende, tegenwoordige, eñ toekomēde in Gewijde Ordens gestelt, als ooc andere tot het lesen van de Kerckelijcke getydē verbondē, eeuwige saluyt indē Heer. Naerdemael alle Iare eē solemnele devote Processie, vā het Alderheylichste Sacrament, metter omdragen van het Sacrament des Altaers, door de voorsz. stadt Amsterdam, uyt de Capel vande H. tSee, des selvigē stadts, by de Geestelijckheit, eñ het gemein volck gecelebreert; eñ seer Godvruchtelijc op sekeren dach inde Vasten onderhondē wort, eñ in de selve Capel, by toelatinge van Salige memorie des Eerweerdichstē Heer, Fredericus de Badē, Bisschop van Wtrecht, onse voorsaet de Kerckelijcke getydē, ten dage van soodanige Processie, eñ van dē octave, niet tegenstaende het ordinarium van Wtrecht, van het Hoogwaerdige Sacrament openbaerlijck ghesongen worden, ende tot noch toe gesongen plachten te worden; Wy de devotie van Christgeloovigen willende vermeerderen, consenteren, eñ laeten toe, dat oock op de ses andere dagen, tusschen beyde loopende, gelijck als op den dach van sodanige Processie, eñ op de octave, de Kerckelijcke getyden, van het voorgedachte Hoogh-

waer-

waerdige Sacrament, niet tegenstaende het Ordinarium van Wtrecht, mogen ghesongen, eñ gelesen worden, eñ by aldien, het gebeurde, dat op de voorseyde dach van Processie, ofte andere ses dagẽ ofte op de octave, eenige Feest, in Gods Kercke, voorviel te celebrerẽ (uytbesondert van de Bootschap, der reyne eñ glorieuse Moeder Gods, eñ Maget Maria) dat ghy' t selve feest, tot eenen anderen gevoechgelycken, eñ bequamen dach, vermoget op te schorten, eñ verschiẽ, verleenẽ, eñ concederẽ Wy u-lieden wt kracht vã desen door ordinarie macht, eñ authoriteit. Datum onder onsen segel ter saecke van dese, daer by ghehangen. Anno Domini 1555. op den lesten dach vanden maent Augustus.

Wt bevel Lantzweerde,

Dit sijn immers drie openbaere miraklen / ende daer zijn oock by / drie openbaere brieven / van Gheestelijcke / ende Politijcque Heeren / jae van de Heeren Magistraet van Amsterdam / dat is van de plaets / daer 't eerste mirakel gheschiet is / bekent / bevestight / ende betuyght. Wat isser op te seggen? Ist niet soo / alst die Heeren getuygen? Come nu tot die Schrijvers / die vooz de veranderinge van Religien / de staet van Hollandt beschreven hebben. In de 23. divisie van de ouwe Chronijck /

Achste Bewijs. Historieschrijvers in print.

aen het tiende capittel/wordt de Historie beschreven/ghelijck als sy in dit capittel te vooren verhaelt is sal daer om die selfde hier de tweede reis niet verhaelen.

Negheude Bewijs. Historischrijvers naer verandering van religie.

Isaacus Pontanus, een Gheleerdt man van de Calvinische religie / ende Professoor binnen Harderwyck, als hy in't beschrijven van Amsterdam. komt aen de Kercken van de nieuwe zij'/al waer dese Capel opgherecht is / soo schrijft hy / in zijn duitsch boeck / van dit Mirakel aldus: *De andere Kercke nae dese, in de Calver-straet, wort genoemt* de Heylighe *Stede. Dese is veel minder als de voorgaende, niet te min kostelijck, ende met een bequame proportie alsoo gemaeckt, datse met vele licht, aen alle sijden klaer ghemaeckt, de plaetse voornamelijck recommandeert. Daer was eertijdts een Capelle, door soodanighe occasie ghebouwt, om dat in't jaer 1345 de Hostie, die op die plaetse een sieck kranck man ghenomen hadde, ende daer na by het vier sittende, door het overgheven, onder andere in het vier geworpen, des anderen daeghs, ongequetst onder de asschen, is gevonden gheweest. Tot welck mirakel sy segghen, dat oock dit by gbekomen is dat de selve Capelle, als sy daer nae in't jaer 1452. door brandt by ghevalle*

opghe-

opghekomen, gantschelijck ofghebrandt was, dese selve Hostie, hoe wel het zijden deckzel daer de Ciborie mede ghedeckt was verbrandt was onghequetst ende ongeschonden wederomme is gebleven. Dat hier door dese plaets seer vernaemt gheworden zijnde, ende het volck, geduerlijck oock van verre ghelegen plaetsen, t'samen komende, niet alleene Bedevaerden, ende ghebeden maer voornaemelijck, Goudt, ende rijckdommen herwaerts brengende; dese Capelle in dier voegen is gebouwt, als men de selve nu tegenwoordelijck siet. Den Autheur sonder name verhaelt dat Maximilianus den Coningh der Romeynen, ende Prince van 't gantsche Nederlant, in't jaer 1482. als hy in's Graven-Haghe seer kranck was, een belofte ghedaen hebbende, van dese Heylighe plaetse te besoecken, haestelijck gesont is gheworden, ende daer nae sijne belofte betalende, seer groote gaven, met een danckbaer harte heeft gheoffert.

Siet dit selfde capittel hiernaer op het leste.

Vijf jaeren te voozen / hadt desen Schrijver / die selfde Historie laeten druckē in't Latijn, **dogh om dat hy daer zijn pen te seer in de gal gesteken heeft / ende braeckt van de dupsterniſſe des Pausdoms / so heb ick liever sijn duptsche woozden hier ghestelt. Dogh wat dupsternis des Pausdoms / kan hy ons**

verwijten: de Menschē hadden doen/ so wel het Saligmaekende geloof/ als nu/ ende bewaerden dat onverandert/ dat sy van haer eerste Apostelen ontfangen hadde. Amsterdam is so vroegh Papist gheweest/ als 't Amsterdam is geweest/ 'tis so vroeg een Papiste Stadt gheweest/ als 't is een Stadt geweest. En wat dupsternissen willē daer verwijten/ daer Godt door 't vier ende boven-naetuirlijcke werckē/ de menschen die oogē open doet: ende dat niet eens alleen/ maer met soo veel verschepde krachten/ eñ teyckens; die de oorsaeck zijn geweest/ dat de plaets van dit mirakel de naē van de Heylige Stee heeft: eñ die Wegh aende Stadt/ ter oorsaeck van dese Heylige Stede, geschoncken is de naem/ van de Heylige wegh, ende de Heylige weghs poort: Met eē vereeringe van een jaerlijckschc Marckt-dagh/ dit tot noch toe onderhouden wort/ eñ genoemt wort H. Sacraments marckt.

Ondanckbaerheydt van sommige.

Tis waer; mē soeckt huydens-daegs dese edele memori-naemen te verdoncken; ende men wilt in voeren dat de Heylighe Stee sal heeten de nieuwe zydts Capel; desghelijckx dat die vermaerde Capel van Sint Olof sal heeten de ouwe

sijdts Capel; maer 'tis te bergheefs/de wortelen zijn in de harten der menschē/eñ inde boecken van soo veel schrijvers so diep geschoten/ende so vast geset/dat het soecken van upt te roejen/ beneven verlozē arbeit/maer een teecken is van ondanckbaerheit tot God/die de werckē gedaen heeft; eñ van afkeericheit van het salich-makende gheloof/tot wiens bevestinge/dat God die gedaen heeft.

Amsterdam! leest u ouwe Wille-keuren/ en siet hoe dat daer gheschreven staet; *Eenigh man, of vrouwen persone, die binnen der Stede komt sijn pelgrimagie doen ter Heyliger Stede, die en mach-men niet bekommeren, noch besettē binnen der vryheden, nocht daer buyten van onse Poorters. Maer waer't dat hy om andere saecken quaeme, dat soude slaen tot 'sgerechts kenninghe, ende daer sullen sy toe doen, als dē gerechte sal goet duncken.* Daer is de ouwe naemen in u publijcque registers tot eer eñ u Roem; en sal ooch blijvē so lang alsser Catholijcken in't lant zijn/en u Register blijven. Amsterdams wille-keure.

In naervolgende jaren/heeft God noch menighmael/ zijn Vaderlijcke goedtheit/eñ zijn Goddelijcke kracht/ in dese plaets bewesen: dogh sal alleē/ eerst, twee exempelen hier by stellen/

die

die by ghetuyghen/ ende openbare instrumenten bebestight zijn.

Het eerste is. *Inden name ons Heeren, Amen.*

Thiende bewijs. Een nieuw mirakel.

Kondelijck, ende kennelijck zy alle Christen menschen, by desen openbaer instrumente, ghetoghen, ende ghemaeckt, uyt een instrument, in Latijn daer af wesende, dit breeder, eñ perfecter verklarende, Hoe ick Suster Lijsbeth Franssen dochter, bē by der gratien Gods sieck gheworden, des Sondaeghs voor Vastelavont: Ende doe ginck Ick in't Sieck-huys, ende ick hadde so groote swindelinge, in mijn hooft, dat ick niet over eynde wesen en mochte, ick en woude al vallen. Ende des Donderdaeghs voor onser Vrouwen dach, inde Vastē, soo kreegh ick soo groote benautheit, om mijn harte, dat ick waende doodt te blijven, en dan spranck myn harte soo vreeslijck, dat al mijn lichaem schudde, ende dat bedde beefde, daer ick op lach; ende dan sat daer stadelijck een Suster voor myn bedde, geheten Lijsbeth Andries dochter, ende die hielt myn handen, ende leden, ende by wylen, en mocht ick niet spreken, ende by wylen, hadt ick so grooten dorst, dat ick't niet lyden en mochte, ende daer en mochte gheen drincken over myn harte, ende dan moestmen my met een veer laven, eñ het duirde tot Meye toe, ende die pijnlyckheidt

ſloegh my oock in de beenen, ſoo dat ick gaen, noch ſtaen en mochte, maer ick moſt op myn knien kruypen, op een ſchraegh. Ende deſe verkreupeltheidt heb ick ghehadt, van onſer Vrouwen inde Vaſten, ende te Meye, liet my dat hart ſpringhen, ende doe worden mijn beenen alſoo doof, dat ick daer gheen gevoelen in en hadde. Ende onſe ſieck-maerte ghenoempt Maria Iacobs dochter, die plach mijn beenen te ſtooven ende te wrijven (met medicinen daer toe dienende) datter't vel of ginck, ende ick en gevoeldes niet, dan der tijck dat ick beloofde, ende gaen ſoude verſoecken dat waerdighe Heylige Sacrament, *in der Heyliger Stede, eñ gheen andere Meeſters, en mochten my van deſe ſieckte helpen, noch cureren: Als ick dan gaen ſoude, om te verſoecken dat waerdighe heyligh* Sacrament, *doe viel ick op myn knien, ende ſoo kroop ick op een ſchraeghe, tot die ſchuyte toe, doe hielp my onſe Suſter, Chriſtijn Wijbrandts dochter inde ſchuyt, ende voerde my aen der Heyligher Stede, ende droegh my uyt de ſchuyt op dat Kerck-hof, ende doe kroop ick voort met myn ſchraegh, in de Heylighe Stede, tot dat Heylighe Waerdighe* Sacrament, *ende doe viel ick op myn knien met onſe Suſter Chriſtijn voorſeydt, ende doe ſtondt ick op, ende reedt met die ſchraegh, om dat Waerdighe Heylighe* Sacrament, *ende daer*

was ick over doende een volle halve ure: Eñ doe liet ick die schraghe staen, ende ick nam onse Suster voorseyt by den erm, ende die leyde my anderwerf, om dat Tabernakel, ende tot elcken reyse vielen wy op onse knien, eñ doe gaf my Godt de gratie, dat ick de derde reyse met een bernende licht alleen ginck om dat Tabernakel: Eñ voort ben ick op mijn voeten ghesont te huys ghegaen by der gratien Gods. Ende hier neem ick Godt tot een ghetuygh, eñ dat waerdige heylige Sacrament *dat my geholpen heeft; dattet aldus geschiedt is, eñ alle onse* Convent *van* Maria Magdalena *in* Bethanien *is hier oock getuygh of, die mijn sieckheyt bekent hebben, eñ nu van mijn gesontheit verblijdē, danck heb Godt. Dit is geschiet in't Iaer ons Heeren 1414. op den 8. Iunij.*

Elffte bewijs. Een ander Mirakel.

Volght nu het tweede. In't jaer ons Heeren 1508. **op den** 15. **dach in** Iunio, **worden die van** Wesop in Hollant, **overvallen met kracht / eñ verwonnen van den** Herthoge van Gelre; **Ende zijn volck naemen veel vande Poorters ghevanghen / ende sy deeden hen lieden groot verdriet/en martelrie/ende pijnen aen/ ende onder al worde daer oock gevanghen een goedt man/ gheheeten** Martyn Willemsz hollaer, **in zijn huys/op zijn eyghen Kamer. Daer na dat de boeven/**

desen man / veelderhande pijne / ende Tormenten hebben aenghedaen / soo hebben dese wreede boeven / dese mans ermen / krupswijs over malkanderen gebonden / eñ hebben so op zijn handen gespronghen / dat zijn knien quaemen boven zijn ermen / eñ onder zijn knien / eñ boven zijn ermen / hebben sy tusschen geset een staeck / ende hebben hem ghehangen / aen zijn haer / Wesende in dese groote pijn / is hy by nae mistroostich geweest van zijn leven. Aenmerckende dese voorz. Martijn, dat hem gheen hulp en quam / van eenighe Menschen : soo heeft hy hem heel / eñ altemael gekeert tot Godt / belijdende al sijn onrechtvaerdigheden den Heer : ende daer nae dat de penitentie is verbult / die hy hem in gesettet heeft / Soo heeft hy Godt Devotelijck gebedē in zijn selven / seggende aldus: O Aldergoedertierenste Heer / ick bidde u ootmoedelijcken / dat ghy my wilt verlossen / door u barmhertigheyt / uyt dese last / ende van dit perickel mijnder doot : Ick lobe Pelegrimagie te doen / eñ versoecken / als ick eerst mach / dat heylighe Lichaem ons Heeren / ter beyligher stede in Amstelredam, met alle mijne devotien eñ danckbaerheidt / als

ick

ick best kan. Dese man hadde nau dese woorden gesprokē/Goddelijcke macht was hy hem: Want die koorde / daer zijn ermen mede waeren ghebloghelt/ viel van zijne handen / voort soo heeft hy ontbonden dat snoer van zijn hayr/ ende hy heeft Godt ghelooft/ende ghedanckt. Daer nae dat dese man was ontbonden / doe en sach hy gheen weghen/om wegh te komen / overmidts dattet was op't klaerste van den dach/ oock mede/daer ginck veel volck wandelen. Maer Godt die't al vermach/ heeft hem ghegheven stoutighepdt in zijn hart/ dat hy upt die Kamer is ghegaen/ende Godt Almachtigh en heeft hem niet laeten sien / van de Kupters Wijven / die daer tegenwoordich waren: Maer hy is hepmelijck de achter deur uptgegaen; ende van ander Kupters Wyven van eender consoort / en is hy oock niet bekent gheweest. Dese Marteyn voorsept heeft hem selven verborghen in koemis / ende bedeckt met hoy / daer heeft hy ghelegen smorgens tot dzie uren toe. Daer en tusschen die Vrouwen voornoemt / hebbē desen gevangen man gemist/ ende hebben hem ghesocht/niet alleen in alle hoecken/eñ

winckelen van dien huys/ maer oock in andere plaetsen daer ontrent. Die Ruyters dit vernemende / hebben die vrouwen gheslaghen. Voort aen soo hebbē die Ruyters selver hem gesocht/ ende met haer Swaerden in dat hoy ghesteecken/oock hebben sy gelooft die gheen hem konde vinden / ses goude penninghen. Ten laetsten soo hebben die Jongens van die Ruyters/ in alle plecken gesocht die voornoemde Martyn, ende dickwils by hem quamen/ maer als Godt hebben woude / soo en hebben sy hem niet ghevonden. Die nacht quam aen/ die Ruyters gingen slapen: Eñ die voorseyde Martyn ginck vlien/eñ viel over de muerē niet sonder groot perÿckel; ende over quam twee Grachten vol waters / eñ so quam hy uyt der vyandē handē/op den 21.dagh in Junio, op't heyligh Sacraments avont/ eñ zÿn pelgrimagie heeft hy devotelicken volbracht/ter heyligher Stede / in Amstelredam , versoeckende daer het heylighe Lichaem ons Heeren Jesu Christi. Dat dit aldus is gheschiet/tot lof eñ glorie des Almachtighen Godt/ soo heeft dese Martyn Willemsz, tot een eeuwige memorie hier af / een Notarius

brief begeert / in teghenwoordigheidt van twee eerbaer mannen / als Heer Gerrit Jansz. van Monickendam, Capellaen vanden Begijnen in Amstelredam / eñ Ian Hendrickſz Coſter vander ſelf der Capellen / als ghetuyghen.

Coſter verhael van acht andere mirakelen.

Naer deſe twee mirakelen / ſoo loofwaerdigh betuyght binnen Amſterdam geſchiet te zijn / ſal nu verder tot Chriſtelijcke ververſchinghe van memorie hier by voegen / die andere mirakelen / die wel ſoo vol niet betuyght en zijn / zijn even wel by onſe Voor-Ouders ſo gheloof-waerdigh ghehouwden / datſe ooc in ons ouwe hiſtori-boeckſe / tot kennis van de Naerſaeten geſtelt zijn ghewoorden.

I. Het eerſte onder deſen is / de ghenesinge van een blinden-man / die als hy om Gods wil verſocht hadde / datmen hem voor het H. Sacrament ſoude lepdē, als hy daer nu gebracht was / God uyt de gront zijnes hertē ooc gebedē heeft / om van zijn blintheidt verloſt te worden: Eñ is terſtont aldaer ſo verhoort geweeſt / dat hy zijn geſicht wederom kreeg / eer dat hy van't gebedt opſtont.

II. Het tweede is / van een arme ende verkreupelde man / die t'huys leggen-

de in

Sacramentum veneratur
Cæcus, et illuminatur;
Hoc naturam superat

Qui viderunt, stupuerunt,
Manum Dei laudaverunt:
Pietas hoc imperat *f. 82.*

omt de blinde sich vertogen
oor't Autaer, hy kriight sijn oogen,
Dat geen breyn begrypen kan.

VVat Godtvruchtigen dit kijcken
Die staen stom en sy beswijcken
Om den sienden blinde-man.

de in de Ganſ-oort (de plaets is noch hupdens daeghs bekent) eñ bedzoeft/ dat hy zyn koſt niet en kon winnen/ is ghegaen booz het H. Sacrament, ende naer zyn ghebedt/ dat hy gheſtozt om geſont te wozden/ is hy geſont t'huys ghekomen/tot twee repſen toe.

Het derde; is van een Pzieſter upt de Venen; die van de Medecynen overgegeven zynde/ ende onmachtigh van hant/ofte boet te roeren/heeft zyn toevlucht tot Chriſtus Ieſus ghenomen/met een vaſt booznemen van jaerlyckx de Heylighe Stede wollen ende barboetx te verſoecken/ ende is terſtondt ghenezen gheweeſt. III.

Het vierde; is/Van een Pzouw van Hoorn die met haer dzie kinderen / in het marct-ſchip van Hoozn ghekomen is op Amſterdam. ende alſoo een yder in den roey-boot wil/om binnen te komen is die omgeſlagen/ende ſommighe zyn verdzoncken. Deſe Hoozniche Pzouw lagh mede in het waeter/met haer dzie kinderen / twee in haer armen / ende een aen haer rock vaſt houdende/ ende als ſy merckelyck begon te ſincken/ heeft ſy belofte ghedaen/ van de H. Ste te beſoecken/ ende is terſtont met haer IV.

dzie kinderen/ van haer upterste noodt verlost gheweest.

V. Het vijfde is van een Oost-vaerder, die door onweder zijn schip quijteerde/ ende begaf hem met zijn volck in de boot/dogh soo dzae als sy beloeft hadden de H. Ste te besoecken ist onweder overghegaen/ende sy hebben haer weder op het schip begeven/ende zijn gheluckelijck t'Amsterdam gekomen.

VI. Het seste is gheschiet aen een Jongman van Bremen, in Barbarie ghevanghen /in't jaer M. CCCC XLIIII/ ende jammerlijck in een diepe kelder/ aen een swaere hals-bandt gebonden. Dese als hy belofte hadt ghedaen om t' Amsterdam, de H. Ste te besoecken/ heeft hy hem los bevonden van banden / ende is upt de kelder ghekomen/ ende heeft binnen Amsterdam zijn belofte volbzacht.

VII. Het sevende is binnē Amsterdam selfs gheschiet/in't jaer M. CCCC LXXV. Op den 15 dagh van Junius is een Religieus van S. Claren Convent gheraeckt gheweest met een sonderlicke siecktc/ daer is nogh gebolght op den sondagh voor S. Andries de slagh van beroerte/ soo dat sy neghen daeghen heeft ghele-

ghen

ghen sonder spreken/ende XXVIIII. weken sonder haer selve te konnen helpen. In't naervolghende jaer / vermaent zijnde om de H. Ste te versoecken / is sy woensdaeghs naer Pinxter, daer ghedraghen op een stoel van vier haer Mede-susters/ende terstont ghenesen zijnde / is naer devotie op haer voeten driemael rondts-om het H. Sacrament, en daer aen naer haer Convent ghegaen.

VIII. Het achte is gebeurt aē een schipper van Ziriczee, ghenoemt Claes Pietersſen in het jaer M. CCCCLXXVIIII. Dese van de Franssen ghevanghen op Zee/is gebracht binnen Honfleur, ende aen zijn beenen ghebooit / dogh met de boejen uptghebroken zijnde/ is hy met zijn mede-ghesel Pieter Ianssen van der Schellingh, die oock ghevanghen/en geboeit was / in een schuytje gheraeckt/ 't schuytje is door onweder ongheslaghen/Pieter is verdroncken/Claes heeft belofte gedaen / om de H. Ste te besoecken / ende is met zijn boejen komen drijven / tot ontrent twee mijlen van Beunē, alwaer hy weder van de Franssen ghevangen is gheweest/dogh naer een jaers ghevanckenis hem gheloſt

hebbende is t' Amsterdam gekomen om Godt zijn behoorlijcke eer/ met danckbaerheyt op te offeren.

Des jaers hier naer is geschiet het Mirakel van de gesontheit des Keysers Maximiliaens, 't welck van ons boven beschreven is.

Isser by menschelijcke voorsichtigheidt / t'saemen ende leerwilligheidt/ eenighe historie gheloofwaerdigh bevestight/ seght togh waerhebende Leser/ wat seelt aen dese? De heele Stadt heeft het ghesien/ den Eerbaeren raedt midtsgaeders den Wel-Edelen Heer van Bock-horst, heeft het als Bailjuw bevestigt. Twee Bisschoppē van Vtrecht hebben 't hertuygt/ nieuwe mirak'len/ ende principalijck dat solemneele/ ende onweder sprekelijcke/ van dien al-ghemeinen brandt/ sonder schade/ jae met eerbiedighe reverentie / aen dit H. Sacrament, heeft het noch krachtiger vernieuwt. Onse goeden Heer ende Graef van Hollant/ Maximiliaen, wiens wijsheidt/ broomheit/ ende deughden/ noch door heel Christenrijck bekendt zijn/ heeft het by erbaerentheit/ aen sijn eyghen lichaem bevonden. Wat wil/ jae wat kan een mensch/ verder tot waer-

heidt

heidt van de Hiſtorie verepſchen. 'Tis wel waer dat den boven-ghemelden Profeſſoor Iſaacus Pontanus in zijn Amſterdams Latijnſche beſchrijvinghe / een deel duyſe ende onbequame woorden teghens de gheſchiedenis van dit mirakel voorbrenght / om het ſelfde te verminderen jae by nae te verduyſelen. Maer is dat ghenoegh?

Iſaacus Pontanus nogh eens upt het Latijn.

De tweede Kercke nae (ſeidt hy) *S. Cathrijns, ofte, gelijck-men die huydens-daeghs noemt,* Nieuwe Kerck */inde Kalver-ſtraet gheleghen zijnde, wort* de Heylige Stede *ghenaemt: wel ongelijck kleinder, als de voorgaende; konſtigh nochtans, ende met een bequaeme afmeetingh ſoo gebouwt, dat het van alle kanten, met ſeer veel Lichts door-ſcheenen zijnde,* die *plaets voornaemelijck ſijn ſtal gheeft. Het hadde wel-eertijdts* een *Kapel gheweeſt, door dus-daenighe gheleghentheydt gheſticht; Dat, in't jaer* 1345. *als wanneer, de ghemoederen der menſchen, noch van* die dicke duyſternisſe des Pauſdoms ingenomen waeren */een* Hoſtie */den welcken een ſieck man al-daer ontfanghen, en daer nae by den Heert ſittende, door braecken, in't vuyr ſoude over-ghegheven hebben, des anderen daechs, heel, en on-gheſchendt, onder de aſſchen ſoude ghevonden weſen. Waer by ſy*

Waerom dicke duyſternisſen, in ſoo een groot licht vande hant Godts? Waer-om ſeght ghy ſonde? Iſt dā niet geſchiet?

Siet Luce 24.23.

Menschen segghen en ghelt niet, als Godts werckē spreken.

noch seggen *dit miraeckel ghekomen te zijn, dat, als de selfde Capel in't jaer 1352. by ongheluck heel verbranden: de selve* **Hostie** *(alhoe-wel het zijde doeckje, daer de Siborie mede bedeckt was, verbranden) voor de* **tweede mael** *ongheschent, en onghesenght* **soude** *gebleven zijn.* **En** *wat wonder ist dan, dat hier door,* **der Paepen-kraemerye beter neeringh** */en de Kapel die op-bouwingh naederhandt ghekreghen heeft) daer-men die noch huydens-daechs in siet: aensiende de drift van't* **slecht volckje** */ het welcke te* **licht** *geloovende, ende met de* **googhelery van superstitie** *besmet wesende, gheduyrigh hier, oock uyt ver-gheleghen plaetsen samen-vloeyden, ende niet alleen opdracht van haer wenschen, en ghebeden; maer voornaemelijck van* **gout en rijckdomen** *quaem doen.*

Daer-en-boven verhaelt den onghenoemde Schrijver, dat **Maximilianus / Roomsch Koningh / en Prins van het heele Nederlandt** */als hy in't jaer 1482. swaerlijck in 's Graeven-haeghe sieck lach, een bede-vaert tot dese plaetse belooft hebbende, daetelijck is ghesont gheworden, en sijn belofte daer na betalende, met een danckbaer hart groote giften hier heeft gheoffert.*

Beminde Leser / ghy leest hier van de inghenome ghemoederen door de

dupsternis des Pausdoms/vā de Papen-kramerie/van de dzift van't slechte volckje/ van goochelerie van superstitie, maer en sijn't gē naeckte woozden? Is de Histozie niet waer? Waeren de Regierende Heeren van Amsterdam slecht volckje? Was den Keyser Maximiliaen slecht volckje? Maghmē/ daer de daedt waer is/sijn eygen passie soo laeten spelen / soo sullen alle mirakelen wel beghreckt wozden: oock tot Chzisti wercken selfs; gelijck als oock de Godloose Jodē haer niet geschaemt en hebben/ aen Chzistus te doen. Die haer pennen met sulcken galachtigen inct nat / en haer pampier met sulcken nat bupl maecken / en zijn die waerdighe naem van Histori'-schryvers niet waerdigh. Want de eyghendom van geschiedenissen te beschzijven/de waerheidt des werckes recht upt te ghetupghen/ ofte soo die by pemandt dooz onwaerheidt ghequetst is/ dat selfde niet met qualick spzeken / maer met reden ende gheloofwaerdighe ghetupgen te wederlegghen. Al dat Pontanus tegens ons Amsterdamsch miraeckel bzaeckt/ gaet alle die waerdige Persoonen aen die in't berbolgh van dit boeckje sullen

Joa. 8. 48.

als ghetupghen van waerachtige mirakelen door Godt aen de Miſſ' ofte Encharisti ghedaen hier voor ghebracht worden in ons vijfde en seste Capittel. Dat Christus selfs/ de ooghen van zijn Discipelen in Emmaus geopent heeft/ in het breken des broots; Is dat by Pontanus googeleri en superstitie? Cipriani vier exemplen; Tharsitij en Basilij Histori'; Godts straf aen de Sacramentschenders/by Optatus; Gorogniæ mirakeleuse ghesontheidt/ by Nazianzenus; Het kleedt/met het licht van S. Marten, onder den dienst/ by Sulpitius; Chrisostomi steen/by Sozomenus; Augustini getupgenis van 't banniſſement der duyvelen/ door de Miſs' etc. Sijn dit alle te mael googelerien; en zijn die mannen in dicke duysterniſsen, ghesweest en Papekraemers, en slecht volckje? Pontane(met u verlof) al sepde ghy/ IAE. ick en gheloove u niet. Ghy kont haer gheloofwaerdigheit niet krencken/ jae voor u ende u schriften niet haelen.

Het vijfde Capittel.

Verhael van verscheyde mirakelen, die met het onse wel moghen verghe-leken worden.

NAer de Historie/eñ bevestinge van dien/sal ick vervolghs dē waer-lievenden Leser bewijsen/hoe dat soo in voorige/als in naer-ghevolghde tijden/ende in andere lan-den/en steden/aen de Eucharistie/oock dese-ghelijcke mirak'len zijn geschiet/ alle gaeder streckende/ tot verklaringhe van de eer/ende reverentie/ die on-sen Saligh-maecker ghebenedijdt/ in zijn heyligh/ ende Hoogh-waerdigh Sacrament toekomt / ende begheert be-kent te zijn.

Stel dan al hier/voor het eerste/dat wy lesen by S. Lucas, in Emmaus ghe-schiet te zijn/aen die twee Discipulen/ die *haer ooghen gheopent zijn*, ende *die Ie-sus ghekendt hebben, in het breken des broots*.

I. Exempel. Luc. 24. 30

Ick weet wel / dat weder-partie/ dese plaets niet gheern en sou van het heyligh Sacrament des altaers verstaē, niet te min heb ickse voor-ghestelt / om twee poincten te bewijsen ; waer van

Wtvlucht. tur.

het

Cracht Godts in't ghebruyck van zijn creaturen.

het eerste generael is; Namentlijck; dat God aen zijn creaturen/ende door zijn creaturen werckt/boven haer natuir/naer zijn believen; ende dit blijckt in dese Historie/al waer't schoon/dat hier van natuirlijck broodt gesprooken worde: Want; natuirlijck broodt/en heeft die kracht upt hem selven niet/ dat het de ooghen soo opent/dat het de Menschen doet een man kennen/als Christum, die sy eerst daer door niet en kenden; maer meynden alleen te zijn een ghemein mensch/ende een repsende pelgrim: ghelijck hier is gheschiet.

Het tweede is particulier; Namentlijck; dat Christus in der waerheit/dese twee Discipulen/het H. Sacrament ghegheven heeft/ende dat daer door/haer oogen ghe-opent zijn. 't Welck ick bewijs; eerstelijck:

Meerder verclaringhe van dese Historie.

Om dat het natuirlijck broodt/ende het breken van 'tselfde/nerghens naer soo krachtighen middel en is/om de menschen/de ooghen/tot kennisse van Jesus, open te doen/als de uytleggingе van de H. Schrifture/die oock de harten van dese Discipulen/heeft doen branden/ende nochtans de ooghen niet en heeft ghe-opent; Maer het gheven/

ende

ende het ontfanghen/van't heylich Sacrament des altaers/dat is hier wel een bequaem / ja het alder bequaemste/ ende alder waerdighste middel toe; oft waerom en soudt dan van Christo niet ghebruyckt zijn? Ten tweeden; Christus heeft naer zijn verrijsenis / principalijck aen zijn Apostelen/ende Discipulen/aen de welcke hy hem vertoont heeft/ willen bevestighen dese twee artikelen

1. Dat die Persone die hē vertoonde/een waerachtig mensch was. Ende

2. Dat hy die selfde mensch was/die voor de doodt met haer ghehandelt/en gewandelt/ende gesproken hadde/ende de Sone Godts.

Om het eerste te bevestighen / heeft hy met haer ghesproken / hem laeten sien/voelen / en tasten; heeft oock met haer natuirlijcke spijse gegeten; want dit bewijs stondt in natuirlijcke teyckenen / ende wercken. Maer om het tweede te bewijsen / heeft hy verhaelt woorden die hy wel voor zijn doot met zijn Apostelen hadd' ghesproken/heeft oock mirakelen/ende boven-natuyrlige wercken gedaen/als zijn geweest; het onverwacht vertoonē in't midden van

de

de Discipelen / het in komen met ghesloten deuren/het onversiens verdwijnen / het vinden van de ghebraeden visch/etc.

So is dan hier mede een boven-natuyrigh werck/van onsen Saligh-maker gedaē/ door het welck dat de oogen van de Discipelen/ open zijn ghegaen/ om te komē/tot kennisse van dese waerheyt;dat die man/daer sy mede handelde/ den selfden waerachtighen Christus was/ daer sy/ in zijn leven / mede ghehandelt hadden ; ende aengesien dat de Schrijftuir so dupdelijck het werck van dese kennisse / toe-eyghent aen het breken des broodts / soo ist een ander breken geweest / als Christi ghewoonelick daghelicks breken des broodts. Sonder twijffel / de ghewoonelijcke stem Christi, zijn manier van spreckē/manier van handelē minnelickheit van woorden / uptlegginghe van de Schrijftuir/ waeren hier toe natuirlijck bequaeme geweest/als een daghelijckschе manier van brood-breken/ende nochtans dese openinge en woyt aen haer niet toe-geeigent maer aen het breken des broots/ soo ist dan geweest een sacramentelijcke brekinghe. Daer over; 'tis mijn ge-

Siet Luc 24.v.35.

voelen

voelen ganschelijck / dat Christus met dese Discipulen/eerst een bozgherlijcke maeltijdt gehouden heeft/om te bewijsen dat hy een waerachtigh Mensch was, ende dat hy daer naer / haer het Heylighe Sacrament gegeven heeft/ om te bewijsen / dat hy Christus selfs was. En bevinde dat dit by Augustinus, Hieronimus, Hesychius, Beda, Theophilactus, ende andere so verstaen wozt: onder de welcke ooc is/ die op de naem vã Chrysostomus, eenighe homilien gheschreven heeft/ op verschepde plaetsen van Matheus in zijn 9 sermoen.

Augustl. 3 de Consensu Euang. c. 25. Hier. inepit. Paule Hesych. l. 2. in Levit. Beda et Theoph. Luce 24.

Jae naer dat onsen Saligh-macker / eens het Heyligh Sacrament in-gestelt heeft/wozt het in de heylige Schrifturr/gemeinelick beschreven met sulcke woozden/ als Lucas in dese Historie gebruyckt; dat is breken des broodts Als blijckt in de wercken der Apostelen/aẽ het 2 cap. in den 42 veers.ende aen het 20 cap. in den 7 veers. Want in het 2 Capittel set den Spreschen text / in de plaets van het breken des broodts, uptdruckelick / het breken vande Encharistia, eñ in het 20 capittel/komt ooc Calvinus selfs/ende seidt; *Al hoe wel dat by de Hebreen, somtijdts het breken des broodts, beteyc-*

Schrifturs spreec ghebruyckt.

Actoz. 2. 42

Actoz. 20. 7 Calv. in sijn commẽtarie.

kent

kent een huys-maeltijdt: nochtans soo verstae ick het op dese plaets, van het avont-mael des Heeren, ende dat om twee redenen. &c. Onse leste Duytsche-Bibel-verbeters verstaen beide dese plaetsen oock van de Eucharistie,

Den H. Apostel Paulus, als hy in den brief tot de Corintheren / spreeckt van 't broodt breken, so verstaet hy het Heylich *Sacrament.*

II. Exempel.

Dogh dit is hier ghenoegh naer onsen Saligh-makers Hemelvaert/heeft dē H. Apostel *Paulus*, onder andere geleerde Heydenen / tot het Christelijcke gheloof bekeert/Dionisium, Aregagitam, als blijckt in de Wercken der Apostelen; Act. 17. 34 Dionysius Epist. 9. dese ghetuyght dat den H. Carpus, een *man, om sijn uyt-nemende suyverheit van conscientie, boven alle menschen bequaem, tot Goddelycke vertooninghen, ende openbaeringen, noidt den heyligen dienst en pleegh te doen, voor dat aen hem, onder die ghebeden, die voor den dienst ghedaen worden, hem een hemelsch visioen ver-openbaerde.*

Ick weet wel wederom/dat Partie hier sal seggen dat dit geē boecken van Dionisius en zijn. Maer hy alle menschē die onrecht hebben/ende eben wel willen schijnen recht te hebbē/gaet het so/

Of

Of sy willen de boecken ontkennen; Of sy willen de woorden in de bekende boecken verdraepen.

Ick en sal in dit klein boeckjen niet verder in dese materie loopen/ als dat ick alleen / onse wederpertie / die dese boecken willen ontkennen/voor oogen stel/die goede getuygenisse/die een van haer mede-ghesinden/den Hoogh-gheleerdē Isaacus Casanbonus, van dese boecken geeft. Want al hoe wel hy oock gevoelt/dat Dionysius Areopagita, den Autheur van dit boeck / niet en is; nochtans en verwerpt hy daerom het boec niet / maer noemt den Autheur te zijn Scriptorem antiquissimum, & elegantissimum. dat is een van de oudtste ende beste Schryvers. Eñ naer dat hy vervolgens van zijn fatsoen van spreken/eñ schrijven/ghehandelt hadt/ slupt hy zijn reden met dese woorden. *Wt het weynigh dat nu gheseit is, verstaen de Ionghe studenten die kloeck zijn, en begheerigh naer den heyligheen ouderdom, den aerdt van desen schoone schrijver, ende sijn hooghen stijl. &c.*

Casaub. Exerc. 16. num. xliij.

Onder die boecken / die by de boecken van dē H. Cyprianus gedruckt worden/isser een/ dat gheschreven is/ van de afvallige Christenen; in het welcke

III. Exempel.

Apud. Cypr. l. de lapsis.

den Autheur dese woorden gebruyckt: *Hoort wat ter gheschiedt is in mijn eyghen teghenwoordicheidt ende daer ick ghetuygh van ben. Als de Ouders van een Kindt ghevlucht zijnde, door de groote schrick, haer selven qualick hadden geraeden, hebben sy, by de min, ghelaeten een klein dochterken, dat daer naer van de Min gebrocht is aende Magistraet. Dese hebben by den afgodt daer 't volc toeliep, het kindt, overmits om sijn jonge jaren noch gheen vleisch en kon eten, ghegheven broodt geweeckt in wijn, die van het sacrificie van die verlooren menschen, oock was overgebleven. De moeder heeft haer kint daer naer weder ghekregen. Doch 't vuyle werck dat ter gheschiet was, kon het kindt even soo niet klaegen, ofte openbaeren, als het te vooren, soo 't gheschiede, niet en kon oordeelen, ofte beletten. 'Tis dan by onwetentheidt gheschiet, dat de moeder, het kindt heeft mede ghenomen, als wy het sacrificie op offerden. Doch het kindt onder de geloovigen wesende, en kon onse ghebeden niet verdraeghen, maer hceft beginnen dan te schreien, dan met inwendige benauwtheden overvallen te worden, ende gelijck of haer een beul gedwongen hadde, heeft die onnoosele siel met sulcke teickenen als sy kon, in haer noch onwetende jaeren, te kennen*

ghe-

ghegeven het wroegen van het feyt. Maer als naer de volbrachten dienſt, de Diaken heeft dē Kelck beginnen te bieden, aen't volck dat ter tegenwoordich was, ende des kints beurte gekomen was, heeft het kint door Gods beſtuyringe, ſijn hooft beginnen om te keeren, de mont met gheſlote lippen toe te drucken, de Kelck te weygeren. Doch den Diaken is met ſijn werck voort-gevaeren, ende heeft het kindt, oock tegens ſijn danc, van het Sacrament des Kelcks ingegoten. Daer begon den hick, met het braken. De Eucharistie en kon niet blijven in't lichaem, eñ die mont die ontheylicht was. Dien dranck, die in het bloet des Heeren geheylicht was, is uyt het lichaem uytgeborſten. Soo groot is de macht, ſoo groot is de majeſteyt des Heeren: dat in de duyſterniſſe onbekendt was, is door ſijn licht bekendt geworden, den Prieſter Godts, is oock tot kenniſſe van de onbekende ſonde gekomen. Dit is geſchiet aen een kindt, dat noch niet en kon melden een ſonde, die een andere aen hem ghedaen hadt; maer een andere die tot haer jaeren ghekomen was, is by ons als wy het ſacrificie op offerden, onbekendt ghekomen, ende heeft ghenutticht niet een ſpijs, maer een rapier voor haer, ende ghelijck offe tuſſchen de mondt, en de borſt, eenige doodelijcke fenijnen ingenomē hadt, heeft ſe

IV. Exempel. Ibid.

beginnen benauwt te worden, ende te siel-toghen. Ende lydende de pijn, niet van menschen vervolginghe, maer van haer sonde, is sy al schuddende, en bevende, ter aerden ghevallen. Die verborghen sonde van haer conscientie, en is niet langh verborghen, nochte onghestraft ghebleven. Ende die een mensch bedrogen hadt, heeft Godts wraeck ghevoelt. Als een andere vrouw versochte, haer kistje, daer het heyligh des Heeren in was, met haer onwaerdighe handen open te doen, is sy verschrickt geworden, door het vyer, dat daer uyt quam, ende en heeft het niet derven aen tasten. Een ander man die oock besmet was, als hy naer dat de Priester den dienst ghedaen hadde, soo stout is gheweest dat hy benevens de andere, een deel, heymelyck ghenoten heeft, en heeft het heyligh des Heeren, niet konnen eten, ofte handelē: want hy heeft bevonden, dat hy asch in sijn handen droech. By 't exempel van een, is 't beweesen, dat den Heer vertreckt, als Hy gheweyghert wordt: ende dat 't ghene dat genuttight wort, den onwaerdighen niet en streckt tot haer saligheidt, overmidts dat die saligh-makende gratie, verandert in asch, als de heyligheidt wegh-gaet.

V. Exempel Ibid.

VI. Exempel Ibid.

VII. Exempel In het leven van S. Stephanus Paus ende Mart.

Ontrendt dien selfden tijdt is ghebeurt, dat een Diaken met naem Tharsitius, het H. Sa-

cra-

crament ſou brenghen tot een ſieck, en ſoo hy daer mede was op ſtraet, onder weeghs is hy van de ſoldaten aenghetaſt, ende alſoo hy niet en wilde het H. Sacrament aen haer openbarē, veel minoverleveren, hebben ſy hem ghegeeſſelt, ende voorts ghefteenight, tot dat hy doodt was, eñ hoe dat ſy het doode lichaem beſochten, met ſijn kleederen, noyt en hebben ſy het H. Sacrament ghevonden.

VIII. Exempel Amphilochius in vita Baſilij.

In het leven van Baſilius de groote, ſchrijft Amphilochius, dat, als Baſilius den heyligen dienſt dede, een Iode hem, ghelijck of hy een Chriſten waer, onder het volck begheven heeft, ende aldaer geſien, in het breken van de Hoſtie, gelijck ofter een kint gebroken wierdt, ende als hy met het volck oock aenquam, om de communie te ontfangen: heeft hy een hoſtie ghekregen, die in waer vleiſch verandert was; daer naer heeft hy den Kelck gekregē, vol van waerachtich bloet, gelijck hy oock in der waerheit is. Van beide deſe heeft hy eē deel bewaert, ende die, t'huys komende, aen ſijn huyſvrouw vertoont, tot beveſtinge van 'tghene dat gheſeidt is, heeft oock aen ſijn vrouw vertelt wat dat hy geſien hadde. Ghelovende dan dat het Sacrament van de Chriſtenen eerwaerdigh is, gelijck alſt in der waerheit is, ſoo is hy, daeghs daer naer, ghekomen tot Baſilius, verſoecken-

de, dat hy sonder uytstel met het teycken van Christus, mocht gheteyckent worden.

IX. Exempel. Optatus l. 2

In die droevighe Kerck-schenderien / die de Donatisten in Africa **ghedaen hebben / schrijft Optatus Bisschop van Mileven/die in** Africa **op dē selfden tijdt heeft gheleeft / dat de** Donatisten, **de hooghwaerdighe Hostie/de honden voor-geworpen hebben/dogh/ seidt hy daer terstondt by /** *dit en is niet gheschiet, sonder teyckenen van Godts gramschap. Want de selfde hondē zijn rasende geworden, en hebben haer eyghen heeren, als moordenaers, schuldigh aen het heylighe Lichaem, met een wrekende tant, als onbekende, ende vreemde verscheurt.*

☞

X. Exempel. Gregor. in funere Gorgoniæ.

Gregorius Nazianzenus, **getuyght/dat zijn eygen** *Suster Gorgonia, wesende doodtsieck, eñ van alle menschen opghegheven, haer toevlucht heeft ghenomen, tot den Oppersten Medicijn, eñ waer genomen hebbende de ghelegentheyt des middernachts, als de sieckte een weynigh vermindert was, is sy met een geloof gaen knielen voor het altaer, ende heeft met grooter stem, hem aengheroepen,* **die op het altaer ge-eert wort:** *vermanende hem met alle sijn namen, eñ alle sijn krachtige wercken, die hy oyt gedaen hadde; (want sy wiste de ou-*

we en

we en de nieuwe historien) *ghebruyckt sy ten lesten, een deughdelijcke, ende schoone onbeschaemtheyt. Sy volght de vrouw nae, die den bloedt-loop, door den soom van Christus, ghestut hadt. Hoort wat sy gedaen heeft: Als sy haer hooft aen het altaer gelaunt hadt, al roepende, eñ weenende, seyde sy, dat sy 't altaer niet eer laten en sou, voor dat sy haer ghesontheidt verkregen hadt, en hadde also met dese haer plaetsen, het heele lichaem overgoten, oock met haer tranen vermenght, 'tghene dat haer handt verborghen hadt,* **van de** Sacramenten, **van 't hooghwaerdigh vleysch/ en bloedt/** (*o wonder werck!*) *soo heeft sy ghevoelt dat se van de sieckte bevrijdt was.*

XI. Exempel. Sulput in vita S. Martini.

Severus Sulpitius, **van een Machtigh Edelman / ghewoorden een goedtwilligheyt / en ootmoedigheyt dienaer** Christi, **schrijft dat hy selfs heeft ghesien / dat / als** S. Maerten **ghekomen was / aen den altaer / om den dienst te doen / een vyerighe ronde kloot / ghestraelt heeft upt zijn hooft / die allengskens rijsende / 't hooft / ende het hayr / gheljck als een vlam bedeckte. Voeght oock noch daer by / dat** Arborius, **ghewesene Gouverneur / ghetuyghde ghesien te hebben / de handen van** S. Maerten, **als hy den heyligheyt**

dienst dede / ghelijck als met kostelijcke steenen ghekleedt / straelende met een purpurachtigh licht / jae dat hy ghehoort heeft / als S. Maerten zijn rechter handt roerde / dat ghelijck of de steenen teghens malkandere stieten / sy een ghelanck gaven. Dit selfde beschrijft *Paulinus* Bisschop van Nola, in Campanien, ende *Fortunatus* Bisschop in Vranckrijck,

Dierghelijcke mirakuleuse vertooninghen / beschrijft den schrijver van 't leven / van den Heyligen Epiphanius, oock *Sozomenus*, ende *Palladius*. Een sal ick hier beschrijven / upt *Sozomenus*. *Daer was eẽ borger, van Macedonien ketterie, wiens vrou van die ketterie oock was, dese, als hy Ioannes Guldemondt by avontuir eens gehoort hadde, van de ware Godts-dienstigheit spreken, heeft sijn leeringe aenghenomen, ende daer by sijn huysvrouw vermaent, dat sy het oock sou doẽ. Maer alsoo sy door kennis van andere vrouwen, was gelijck als een gevangen, so en heeft de man, haer oock naer veel vermaninge, hier toe niet konnen bewegen: eẽ heeft ten lesten gheseidt, wilt ghy met my niet eens wesen in't gheloof, ghy en sult oock by my niet woonen. Doen heeft de vrouw belooft, dat*

XII. Exempel Sozomenus l. 8. c. 5.

sy

sy het doen sou, doch heeft het gheopenbaert aen een dienstmaeght, die sy meinde dat ghetrouw was, ende heeft haer te hulp genomen, om haer man te bedrieghen. Als dan den tijdt was van de Communie, heeft sy de Hostie, die sy ontfanghen hadde, in haer mondt bewaert, ende is als biddende voor over op de aerde gaen legghen: daer en tusschen gaf de maeght, heymelyck aen haer, 't ghene dat sy mede ghebrocht hadde, 't welck soo rasch, als sy 't met haer tanden raeckte, is in een steen verandert. Doen is de vrouw, als heel verslaghen, op dat haer niet erghens over en sou komen, metter haest, om sulcken grooten mirakel, dat aen haer geschiet was, tot den Bisschop geloopen, beschuldight haer selve, toont den steen, daer de klaere teickenen van een beet in stonden, maer scheen van vreemde aerde te zijn, ende hadde een onghewoonelijck verw.) **Den Autheur doet er noch by**; *Isser yemandt die dit dunckt niet waer-schijnelijck te sijn, teghens hem is de steen selfs een ghetuygh, die noch huydens-daeghs, onder de klenodien van de stadt van Constantinopel, bewaert wordt.*

Dit is den selfden Ian Guldemondt, **ofte** Chrysostomus **die van het** H. Sacrament **van de Altaren/ en van de Mis/ ofte Dienst/ soo waerdigh geschreven** Chrisost. l. 6. de Sacerdotio.

heeft; ende soo wijt van onse weder-partijden verscheelt. *Op dien tijdt,* seidt hy */als den Prieſter het ſacrifici volbrenght, ſo ſitten de Engelen by hem, ende de heele rey van de Hemelſche krachtē, verweckt haer geroep, en de plaets die by het altaer is, is ter eerē van Hem, die op geoffert wort, vol van de choren der Engelen.* 'Twelck ten hoochſten gheloof-waerdich is oock alleen uyt ſo grooten ſacrifici als dan opgeoffert wort. *Ick ſelfs heb't eertijts yemant hooren vertellen, dat een ouwden wonderwaerdigen man, aen wien, door Godts ghenade veel verborgentheden van openbaringen vertoont waeren, hem gheſeidt hadde, dat hy voor een tijt herwaerts,* **ſulcken viſioen** *geſien hadt: Ende op dien tijt geſien (ſoo veel als menſchen geſicht dragen kan)* een **menichte van Engelen** */gekleet met blinckende kleederen, die het altaer omcingelden, ende met het hooft ſoo neder-ghebogen ſtonden, ghelijck of yemands de ſoldaeten ſach ſtaen, in de tegenwoordicheyt van een Coningh.*

XIII. Exempel.

XIV. Exempel. **Op den ſelfden tijdt heeft gheleeft/ dien hoogh verlichten / ende dooz heel Chriſtenrijck bekenden Leeraer** / Auguſtinus, **die van zijn eygen Prieſters/ ende wel bekenden vrient/dit naervolghende miraekel ghetuyght.**

Den

Den Colonel Hesperius, die by ons woont, heeft in't gerecht van Tussala, een Hof-stede die Zubedi heet, alwaer, nae dat hy verstaen hadde, dat sijn huys schadelijcke geweldt lede van de boose geesten, met quellinge vande beesten, ende sijn dienaers, heeft onse Priesters, soo ick van huys was, ghebeden, dat yemandt van haer sou daer henen gaen, door wiens ghebeden, dat sy souden verdreven worden. Daer isser een henen ghegaen, hy heeft daer't sacrificie van 't lichaem Christi op-gheoffert, biddende soo veel als hy kon, dat die quellinghe mocht ophouden; Ende door de bermhartigheidt Godts heeftse terstondt op ghehouden. Aug. 22. de Civit. Dei C. 8.

In het eylandt van Minorique, **sijn in het jaer ons Heeren** 418. **ghebzacht de Reliquien / ende heylighe ghebeenten van den eersten Martelaer** *S.* Steven, **ende al daer is gebolght een groote bekeernis / van bp nae al de inwoonende** Ioden, **tot het Chzistelijcke gheloof / dogh met een schoone vereeringhe van een mirakuleus visioen.** *'T was*, **seidt den Bisschop van't Eylandt /** *ontrendt seven uyren* **(dat is naer onse reeckeningh** *een uyr naer den middagh*) **als wy begonnen de Mis te doen. Want dewijle dat wy besigh waeren om de Ioden** XV. Exempel.

die

die tot het geloof in Christum quamen te vermaenen, ofte aen te teyckenen, ende het volck vervult met de vermaeckelijckheit van sulckē vreught, op de lichaemelijcke spijse niet eens en docht; soo was het grootste deel van den dach verloopen. Als dan de heele ghemeinte met ons de **heylighe Mis** *verwachte, in die Kerck, in de welcke rusten de reliquien van S. Steven, die al daer voor een korten tijdt besloten waren, hadden daer langhen tijdt, eenighe Moniken, die Godt verkosen hadt, als getuyghen van sijn mirak'len, gerust in't veldt, dat voor de Kerck was in't gras. Daer was een ronde koghel, ofte globe van heel helder licht ontrent so hooch als de lenghte van een mensch, ghelijck die vaeten die men hoosen noemt, soo hooch van licht, ende klaerheidt, dat die broeder, die het eerst sach (ghelijck als ick uyt hem selfs verstaen heb) meinde dat het een son was. Of dit een Enghel, of Sinte Steven selfs is geweest, is onseker.*

XVI. Cass. Coll. 7. c. 30.

Iohannes Cassianus, **by sijn leven gheweest Dialeti van den H.** Ioannes Chrisostomus, **gheeft exempelen van persoonen / die (Godt segghen ons!) beseten sijnde van den hoosen gheest / door het Heylich / ende Hooghwaerdigh** Sacrament **sijn verlost ghewordē.**

Den

Den Heylighen Prosper, **Discipel van S.** Augustijn, **komt met dierghelijcke exempel / dat oock voor de ghheele ghemeynte / in die groote Stadt van** Cartago **gheschiet is / dit sterck bevestighen.**

XVII. Exempel.

In onse tijden, seydt hy / als Asper, die doen de seste reys Burgermeester was, was binnen Cartago, en de Priester met ons bovē ging, om dat de Morghen-dienst naer ghebruyck, daer sou geoffert worden, heeft de Præpositus, een beseten dochter voor het altaer gebrocht, soo van gang, ende gebaer als de vrouwen ploghen vande maelityden te komen, overstolpt met een roode verw. Maer, so als sy haer had neder gestort voor het altaer, heeft sy door het geroep van gheschrey, alle de omstaenders tot suchten, en schrejen beweeght: met de welcke het volck, dat daer tegenwoordigh was, aen Godt versochte, dat Hy sulcken grooten quaet sou willen wegh-nemen. Soo als nu het sacrificie ghedaen was, ende sy oock onder andere vrouwen ghenuttight hadt uyt de handen van den Priester een klein stuckje van't lichaem des Heeren, dat in gedoopt was, heeft sy dat, al etende, in een half uyr niet konnen doorswelghen, om dat die noch niet ghebannen en was, daer den Apostel van seidt: Wat accoort

isser

2 Cor. 6. 15 *isser tusschen Christo, ende Belial? &c. Soo heeft dan de Priester, haer hooft met de hant ghestut, op dat sy het Heyligh niet en sou uytspuwen, eñ een van de Diakens heeft geraden, dat den Priester den heylighen Kelck sou aen haer keel setten. 'Twelck alst ghschiet is, terstont heeft den booscn door het bevel van onsen Salighmaker, verlaten die plaets, die hy had ingenomen, en de dochter heeft overluydt uytgheroepen, dat sy het H. Sacrament, dat sy ontfangen hadt, hadde doorgheswolgen. Daer quam een vreught, daer quam een gheschrey tot Gods eer, dat de dochter was verlost, uyt de macht des vyandts, naer dat hy haer twee ende tachtigh daeghen hadt besetcn.*

XVIII. Exempel. **Ontrent het jaer onses Saligh-makers** 460. **heeft onder de vermaerste Ecemijten/ ende Abten gheweest / eenen Euthymius / aen wien het gheschiet is/dat/als hy aen het altaer/onder den dienst was/ een groot licht)gelijck als in een doeck besloten) neder daelde upt den Hemel / dat hem / ende zijn dienaers omcingelde/ van** SANCTUS **of/tot aen het eynde vandē dienst.**

XIX. Exempel. **Den Aerts-bisschop van** Toleden, Montanus, **betight zijnde van eenighe on-eerbaerheit/ heeft gloeiende kolen/**

soo

soo langh in zijn kleederen gehouwen/ tot dat hy selfs den heelen dienst des Misses gedaen had.

XX. Exempel.

Den H. Gregorius, die om zijn wijsheidt / ende deughdt nogh hupdensdaeghs onder de Christenen ghenoemt wordt/ Gregorius de Groote, schrijft/ dat den H. Agapetus, eerst de Mis heeft gedaen/ende daer naer / gaende van het altaer/een lamme/eñ stommen mensch van zijn lammigheidt / ende stommigheit genesen heeft.

XXI. Exempel. Evagrius l. 4. c. 35.

Ontrent het jaer ons Heeren 550. heeft in Griecken-lant gheleeft Menas, Aerts-Bisschop van Constantinopelen, inghestelt van den H. Agapetus Paus van Roomen, in den tijdt van zijn regieringhe/ is gheschiedt / dat een Joden-kindt / wiens Vader een Glaswercker was / met andere kinderen/ die Christenen waeren / ontfanghen heeft het Heylich Sacrament, ende so het daer om wat langer upt was gheblevē/ is het t'huys komende van zijn ouders gevraeght/ waer oft so langh geweest hadde, dogh heeft de rechte waerheit onnooselijck verhaelt. De vader verdolt zijnde door toorn/ eñ gal/ heeft het kint in den gloeiende oven geworpen.

De

De moeder missende het kindt / heeft het de heele stadt door gaen soecken dogh nerghens vindende / naer veel schrepens / ende kermens / is sy gheko men voor de winckel van haer man, ende heeft al daer 't kindt by zijn naen gheroepen / 't welck soo haest als he zijns moeders stem kende / heeft haer upt den oven beschеidt ghegeven. De moeder brekende met ghewelt de deuren op / heeft haer kindt ghevonden, in't midden van den gloejenden oven staende / ende onbeschadigt van't vier. Ende alst ghevraeght werde / hoe dat hy onbeschadight gebleven was / heeft het gheantwoort. Daer is een vrouw ghekleedt in't purpur / dickwils by my ghekomen / ende heeft my waeter ghegheven / daer ick de kolen mede verdooven souw / die by my waeren ; ende heeft my oock eten ghevracht / als ick hongher hadt. Ongheloovighe Leser en spot niet / de heele Stadt / Bisschop / eñ Keyser / hebben daer kennis van gehadt. Want seit den Autheur daer by. *Als dit den Keyser Iustinianus verstaen heeft, heeft hy bestelt , dat het kindt , met sijn moeder is gedoopt gheworden ; ende heeft bevolen datmen den Vader die hem niet bekeeren en*

wou,

wou. NB. *aen de galgh sou ophangen.*

Beminde Leser/ ick sal met u goede oorlof/ hier het verhael van andere meer miraktelen stutten; want ick weet dese twee reghels wel.

1. Dat het ghetal geen eynde en sou hebben/ 't welck met de klorthept van dit boeckje/ niet en accordeert.

2. Dat die dese niet en gelooft/ en sal ock die andere niet ghelooven.

Want ick heb u hier voor-ghestelt beneven het heylich Euangelium/ ende onsen Salighmaecker gebenedijdt/ de ghetuyghenissen.

Van den H.
- Dionysius Bisschop. eñ Martelaer.
- Cyprianus ofte zijn me-tijdige schrijf.
- Amphilochius Bisschop.
- Optatus Milevitanus Bisschop.
- Gregorius Nazianzenus Bisschop.
- Martinus Bisschop.
- Joannes Chrysostomus Bisschop.
- Augustinus Bisschop.
- Severus Bisschop.
- Euthymius Abt.
- Ildephonsus Bisschop.
- Agapetus Paus. Ende van Den vermaerden Keyser Justinianus. &c.

Dertien gheloof-waerdighe getuyghen/ die ick met recht beter heb te gelooven / van't ghene dat in haren tijdt is gheschiet/ als onse Nieuwelinghen/

die meer als dupsent jaeren te laet komen / en willen met haer stoudt neenseggen/en spotten/ het wetē/ wat vooz soo veel eeuwen is geschiet/ als die gene/die wijser zijn gheweest als sy/ende hebben die rechte tijden beleeft/ jae de Wercken Godts selfs ten deele ghesien.

Het seste Capittel.

Bestaende in xiij. andere Exemplē, Naerder aen onse eeuw als de voorgaende.

ALeen hope ick dat het u niet verdzieten en sal/in dit Capittel noch eenighe miraklen te lesen / die dichter aen onse tijden gheschiedt zijn.

I. Exempel/ verbattende die grote miraklē.

Recht teghens Ceulen ober/lepdt de bleck/ofte het dozp van Duyts; al daer is in't jaer ons Heeren 1128. Abt geweest den Hoogh-geleerden/ eñ weerdighen Rupertus, in wiens tijdt/dat in het dozp / een dzoebigen brandt is ontsteecken/ daer hy aldus van schzijft:

Als het vyer noch besich was, met het verbranden van de eerste stucken, ende dreyghde sijn kracht verder voort te setten : heeft een

van

van de broeders, uyt de Sacristie gekregen de Corporael-doeck, ende als hy die ghehecht hadt aen een langen stock, heeft hy hem daer mede vlack gestelt, voor ende tegens de woedende vlam, verhopende dat het vyer, voor die heylighen doeck wijcken sou. En als het vyer hier mede noch niet en weeck, heeft hy de stock, en't Corporael wijdt in't vyer gesteken, eñ rondt-om geswaeit. Doch soo het vyer even wel sijn gangh gingh, jae hem selfs nu by nae beschadighde, is hy terugge getreden, ende heeft de stock uyt het vyer getrocken, die ten deele ront-om gebrant was; maer ('tis vreemt) 't Corporael, dat was t'eenemael onbeschadight, ende ongequetst. Dit heeft hy met een haest, van de stock los ghemaeckt, ende naer dat hy 't in een ghewronghen hadt, heeft het soo verre in't vyer geworpen, als hy kon, verhopende dat het vyer daer aen, als sticken sou. Maer dat groote ende van Godt toegelaeten vyer, heeft met een wondere, doch verborgen kracht, het Corporael verre wech geworpen, naementlijck op die plaets van't dorp, daer 't vyer geen kraeht en hadde.

Wie en sou hem niet verheugē dat hy sulcken mirakel sach, ofte gesien hadde? Want om kort te maecken, dit Corporael is soo onbeschadight ghebleven, dat het nochtans een

schoon teycken ghehouden heeft, te weten, dat het in sijn gheheele ganssch suyver ende wit is, dogh heeft een soet-roode streepje.

Seker dit is veel aenghenaemer, dan ofter ganssch geen brandt-teycken en was, want hier door soo ist een klaerder ghedachteniſſe, ende het munt uyt onder alle andere heylighdom.

II. Mirakel. **Dit is een mirakel; volght in die selfde Hiſtorie het tweede.** *Als den brant aldus in sijn kracht was, stondt de over-sy van den Rhijn, op den oever van de stadt Ceulen, vol van de borgerie, die met bedroefde harten, ende ooghen, het ongheluck aen saeghen, ende beklaechden: biddende Godt om een blyden uytkomst; dese hebben schier alle gaeder ghesien, ende ghetuyghen het openlijck, voor een yder, datter een heerlijcke Mans-Persoone stondt op't hoochste van het clooſter, leunende op sijn slincker sij, ofte elle-boogh, ende met sijn opgeheven rechter hant de vlam af-keerde.*

Dit is het tweede.

Kome nu tot het derde/twelck oock is het principaelste. *Als,* **seidt Rupertus**/ *ick die blijde tydinghe ghehoordt hadde, dat den brandt ghedaen was, soo quam ick daeghs, naer een droevigē nacht weder t'huys, ende siet de Paſtoor van de Prochie Kerck (die oock verbrandt was) met naem Steven, ver-*

telden

telden het over al, ende haeckte om mijn oock te vertellen een soet, ende bly mirakel, een gheheel goet teycken, een groote, ende krachtighe getuygenisse, van die over ons waecken-de Godts ghenaede. Hy hadde een houte Ciborie, ende daer in het Lichaem onses Heeren, staende in een veynster, ofte in een ghewulfsel, dat in de muyr van binnen, met houte plancken beschoten was, met een deur, ende slot. By dese ciborie stont nogh ander kerckgoedt, naementlijck een doosje, daer onghewijdt broodt in was, de wijn-ampul van tin, het backje met wieroock, keerssen, ende een weynigh vlasch: dit moet ick aenteyckekenen, ter oorsaeck van het groote mirakel.

Als in die groote brant niet alleen de kerck, maer oock het heele dorp was gelijck een gloejendende oven, grooter als den oven van Babylonien; ende de brandende stucken van balcken, jae de metaele klocken, half barstende, half brandende, half ghesmolten, van boven af vielen, is oock het voorghemelde ghewulfsel, met al datter in was, ghelijck als stoppelen in der haest verbrandt; Maer die houte ciborie, met het Lichaem des Heeren, is alleen ongequetst, ende onbeschadight gebleven.

Dit en is gheen uytstroysel van de Pastoor/ ghelijck of hy dit by hem ver-

siert hadde; maer 'tis voor al het volc, in't openbaer soo bevonden / ende de daedt heeft/voor soo veel ghetuyghen/ hem selven bevestight; gelyck den selfden Autheur voorts beschryft.

II. Exempel. Dit is geschiet anno 1345.

Martinus Cromerus, die de Historien van Polen beschreven heeft/verhaelt in zyn twaelfde boeck/hoe dat de Joden/ naer dat sy het Heylygh Sacrament (by noemt het; het Alderheylighste Lichaë des Heeren, verborghen onder de ghedaente des broots)met de monstrantie ghestolen hadden/als sy bevonden dat de monstrantie / die sy meenden te zyn van louter goudt/alleen koper vergult was / die selfde hebben niet wyt buyten de stadt Cracouw, in een slyckighe poel ghworpen. Maer terstondt is de plaets/by eenighe daeghen ende nachten / ghedurigh met brandende byeren/ ende fackels verlicht ghewoorden. Als dit miraekel den Bisschop aenghebracht is/ende de reden van dien noghonbekent was/soo is hy selfs/naer dat het volck op zyn bevel drie daghen gevast hadde / daer heen ghegaen / met een heerlycke processie van Priesters/ ende Litanien gesangh / ende naer dat sy de H. Encharistie ghevonden hadden/

hebben

hebben sy die op haer voorighe plaets gebracht. Den Coninck Casimirus heeft in't jaer daer naer/op die plaets/ daer de Eucharistie gebonden was/een heerlijcke Kercke ghetimmert / met den tijtel van 's Heeren-Lichaem, ende met ter tijdt heeft hy den geheele groote plaetse / met een steene muir besloten / ende aldaer een nieuwe stadt ghetimmert/ die hy van zijn eyghen naem genoemt heeft Cazimiriam.

Dit is het selfde jaer / van ons mirakel tot Amsterdam/ so dat dese twee steden / haer oplomst ende fleur / van Godt Almachtigh / deur het H. ende Hooghwaerdige Sacrament, ontfangen hebben: zijnde daer mede ten hooghsten verobligeert/om in het selfde gheloof/standtvastigh te blijven/ende haer kinderen/ende kints-kinderen dese mirakulen in te prenten.

By andere Histozie-schrijvers/vinde ick meer dier gheliicke aenslaghen/ die de Joden, tot ont-eeringhe van dit Heyligh/ ende Hooghwaerdigh Sacrament, ghesocht hebben te doen / ja hebben begonnen in't werck te stellē/dogh is door die groote Almoghentheidt Godts / altijdt ghedijt tot haere be-

schaemte / ende straf / ende tot de versterckinghe van ons Catholijcke gheloof / ende vermeerderinge van de eer / ende devotie tot het selfde Sacrament.

III. Exempel.

Hermannus Schedelius verhaeldt een ander van het jaer ons Heeren 1337. geschiet in Beyeren, in de stadt Deckendorf, op den Donauw. *Dat Ellendighe Ioodtsche volck*, seidt hy / *heeft die Majesteyt van onsen Heer Iesus Christus, in het Goddelijckste Sacrament, seer ont-eert, ende heeft onse religie beschemt. Want naer dat sy het Sacrament menighmael door en door gesteken hadden, soo hebben sy het in een fournays, ofte oven geworpen, dogh het is onbeschadight van't vyer ghebleven. Daer naer hebben sy het op het aenbeelt beginnen te smeden met haemers. Als den Goeverneur van de stadt, Hartman van Degenbergh dit is te weten gekomen, door Godts bestuyringe, heeft hy met de Borgers de huysen der Ioden bemachtight, ende nogh klein, nogh groot, nogh man, nogh vrouw aensiende, heeft hy haer, naer onderscoeckinge, ende kennisse des waerheidts, naer behoor gestraft. 'T Sacrament is ghebrocht, eñ bewaert in de Kerck van't Heylige Graft des Heeren, eñ wort al daer in de stadt met veel, ende verscheyden mirakulen vereert.*

IV. Exempel.

Dese selfden Schedelius verhaelt een ander mirakel / dat gheschiedt is in't jaer 1492. 't welck oock by Nauclerus, ende andere beschreven is. *Op den 22. dagh, sept by / van den maendt October in de stadt Stern-bergh ghelegen in het Vorstendom van Mecklen-burg, heeft een Iode Eleazar, met sijn complicen, door hulp van een Priester Petrus, gekregen het Goddelijckste Sacrament, de groote, en de kleyne Hostie, dese hebben sy dwars door gesteken, en terstont isser bloedt uyt gevloeyt, daer de linnen doeck is roodt van geworden. Sy hier door dit mirakel verschrickt zijnde, gheven dit aen Petrus te kennen. Maer de Doorluchtige Hertogen Balthazar, ende Magnus, Broeders dit verstaende, als sy oock gesien hadden, de litteyckenen van de wonden, die noch waren blyven staen, hebben de Ioden tot dartigh in't getal doen verbranden. De voorgemelde Priester Petrus heeft oock bekendt, dat hy het H. Sacrament aen de Ioden verkocht hadde, ende hoe dat sy het wederom naer veel doorstekens, by hem, dogh bebloedt sijnde gebrocht hadden, ghewonden in een Linnen doeck: maer dat hy het onder de aerde begraeven hadt: al waert door sijn aenwijsinghe, gevonden is besprenckt met bloedt. In dese selfde plaets gheschieden*

huydens-daeghs veel mirakulen. De Prieſter is Oxt-wijdt, ende daer naer verbrandt geworden.

V. ende VI. Exempel.

Dierghelijcke hiſtorie van Ioden, **is gheſchiet binnen ons eyghen Vaderlandt/in de ſtadt van** Bruxel, **in het jaer ons Heeren** 1368. **ende in het naervolghende jaer** 1369. **Waer van het eerſte beſchreven is by** Jacobus Mejerus, **vermaerde Chronijck-ſchrijver van** Vlaenderen, **eñ het andere/ by den Wijt-vermaerden** Ludovicus Guicciardinus, **Neder-landts-pen/eer/ende glorie.**

De Ioden, **ſeydt** Mejerus, *hebben in de maent van Iunius, binnen Bruxel*(**nu seggē wy Brupſſel**) *het Eerwaerdige Lichaē ons Heeren*(*in ſijn Heyligh Sacrament*) *met poingiaerts, eñ rapieren door geſteken, waer uyt dat een overvloedigh bloet gevloeit is.* **En Guicciardijn**; *Ionathas de Iode heeft vā Ioannes, Paſtoor van ſinte Catharine Kerc, eenige gewijde Hoſtien gekocht, dogh door een overval van ſijn vyanden, gemoort ſijnde in ſijn Hoff, heeft hy die ſijn huyſ-vrouw naergelatē om die te bewaren; en ſy heeftſe naergelaten aen haren ſone Abraham. Deſe heeft op den goeden Vrijdagh, inde Heylige weeck, de Hoſtie in eē vergaderingh vande Ioden voor-geleit, ende*

heefi se met een klein meſſe door-ghefteken: Dogh als daer een groote menighte van bloedt uyt liep: ſo is de moeder van Abraham bekeert gheworden, tot het Chriſtelijcke gheloof, ende heeft het alles opentlijck vertelt. Waer over dat Wenceſlans Hertogh van Brabandt, naer een neerſtigh onderſoeck, heeft Abraham, met ſijn Complicen, voor de Kerck van S. Catharina levendigh doen verbranden.

Ick ſal noch een weinigh in ons Nederlandt blijven.

Thomas Cantipzatanus / in zijn tweede boeck van mirakulen / ſchrijft van zijn eyghen experientie / ende van een geheele ſtadt / ja van het omleggende Landt. *Duway is een ruyme, ende groote ſtadt, gelegen tuſſchen Camerijck, eñ Atrecht vermaerde ſteden.* VI. Exempel.

Als in deſe ſtadt de Prieſter op dē H. Paesdagh inde Kerck van S. Amatus (Sainct Amē) het volck het Heylighe Sacrament hadde uytgedeelt, heeft hy met een verſlagentheit geſien, het Lichaem des Heerē op de aerde leggē, 't welck als hy, leggende op ſijn knien, pooghde op te nemē, ſo iſt van ſelfs inde lucht opgehevē, eñ is blijvē ruſten op het doeck je, daer de Prieſter ſijn vingeren aendroogt. De Prieſter heeft met eē geroep de Canonijcke tot hē doē komē, ſy

quae-

quaemen, ende saegen op het doeck je dat levendich-maeckende Lichaem, in de gedaente van het aensicht, van een seer schoon Kindt. 'Twelck terstondt aen't volck is vertoont, ende sonder eenich uytschot van persoonen, heeft een yegelijck sulcken Hemelsche vertooninge gesien. Als ick dit, door't gemeen landt-geroep, verstaen hadde: ben ick selfs in de gemelde stadt gekomen, ende aensprekende den Deken, daer ick heel wel aen bekendt was, heb ick versocht, dat ick het mirakel mocht sien, 'twelck hy my geconsenteert heeft. Men heeft de Casse geopent, 't volck isser komen by loopen, en soo haest als de Monstrantie geopent is geweest, riep een yder, Ick sie, Ick sie mijn Salich-maecker. Ick stondt verslaeghen, om dat ick anders niet en sach als de ghedaente van seer wit broot, nochtans en wasser niet dat mijn wroechde; om 'twelck ick min, als de andere menschen, sou 't lichaem des Heeren sien. Maer niet langh hier nae, soo als ick dit by mijn selven stae en denck, siet, soo heb ick gesien, een aensicht in de gedaente van Christus, in sijn volle jaeren, hebbende op sijn hooft een doorne Croon, ende twee droppelen bloets, aen het voorhooft, voort druypende langhs beyde de sijden van de neus.

VII. Exempel

Binnen de stadt Brugh in Vlaenderen,

seidt

seidt Meierus / *is in't jaer ons Heeren 1470. een schoon mirakel gheschiet, den elfden Novembet, welcke is S. Maertens Memorie-dach, door 't alderheylichste bloedt van onsen Salich-maecker. Een vrouw hadt een kindt gebaert, 't welck scheen doodt te wesen, sy en hiel niet op van't heylich bloet des Heeren te aenroepen, tot haer hulp, ende troost, ende heeft door haer goet gheloof, ende vertrouwen, alles verkreghen dat se begheerde. Want naer dat het kindt drie daghen was begraven geweest, ist weder op-ghegraeven, ende levendigh gheweest, ende ist ghedoopt gheworden.* Die hier mede willen spotten / wat sal hy my op het mirakel / van de opweckinghe van Lazarus seggen / die op den vierden dagh naer zijn begraeffenisse / van onsen Salighmaecker is weder levendigh verweckt? Die grooten Godt / die oock naer ettelijcke dupsent jaren / de doodē allegader sal doen verrijsen / hoe verstroyt dat haer asch / ende verteerde vleysch / en beenen zijn / die kan lichtelijck naer dzie of vier daeghen / die selfde Almoghentheit / tot het verwecken der dooden gebzupcken.

VIII. Exempel.

Binnen 's Hertogen bosch is geweest in't jaer 1529. Lijsbeth van Gervē, huysvzouw van Hendrick van Geveren, dese

heeft

heeft in haer kraem ghekreghen een krimpinghe beneden aen haer been/ by de kote / ende is daer van kreupel gewozden/ soo datse niet gaen en kon/ maer most met hulp van een stock/ofte kruck voozt-kruppen. Dus mis-stelt zynde / is sy naer Bruſſel ghereist / ende naer dat sy in de Pzoceſſie het H. Sacrament ghevolght hadde / soo sy best kon / is sy ten lesten ook in de Kerck ghekropen / vooz het Heyligh Sacrament, dat naer de Pzoceſſie was ghestelt/in het midden van de Kerck. En als sy hier op haer knien lagh / heeft sy Godt met een groote begheerte / devotie/ ende betrouwen hartigh ghebeden/ onder het bidden heeft sy gevoelt/ dat haer gebedt verhoozt was/is daer over bly-hartigh op-gheresen / ende heeft haer krucken gebzocht aen myn/ Sebaſtiaen Michielſſen, die Capellaen was van S. Gudu'en Kerck/ ende daer stondt om den offer te ontfanghen/ende aen wien sy eerst haer offer-penningh ghegeven hadt/seggende; Hoozt eens myn Heer / houdt ghy dese krucken/want ick ben heel gheneſen / dooz de genade Gods. De Pzieſter meenende dat de vzouw niet by haer sinnen en

was/

was / heeft haer gheseidt. Vrouwtje seght dan / wat is u ghebeurt. Maer sy heeft met verstant geantwoort. Mijn Heer / 't sijn nu ses jaeren / dat ick niet en heb konnen gaen / sonder krucken / maer nu kan ick wel gaen / gelijck ghy selfs voor u oogen siet.

Hier mede sal ick upt Nederlandt scheiden / en komen tot een oock seer vermaerde Historie / by Crantsius beschreve; en setten hier sijn eygen woorden.

IX. Exempel. Crantz. l. 8 Dan Dalie t. 8.

Als Ioannes, broeder van Nicolaus, 't Wenden-lant bediende, so hebben de Ioden, die van outs daer ghebleven zijn, een leelijck schelmstuck gedaen, tegens het Eerwaerdighe Sacrament Christi (ghelijck als sy op andere tijden noch dickwils gedaen hebben) in Cracou, een stedeken in Wenden-lant gelegen.

Want, naer dat sy de kerck-deur ghebroken hadden, ende daer naer de kleyne deuren, soo hebben sy dat schroom-waerdighe Sacrament gheslolen, met veel kleyne hostien, die voor de siecken bewaert werden. Sommighe hebben sy door-steken, sommighe gheschcurt tot Christi on-eer; D'andere, nae dat sy die met voeten ghetreden hadden, hebben sy op de heer-weghen gheslroit, op dat sy oock van de Christenen souden met voeten vertreden

worden. Als dese dievery Ioannes is aenghedient, heeft hy terstondt geraeden 't gene dat-er van was; ende heeft de Ioden doen vangen, om te pijnigen. Doch terstondt bekennen sy de daedt, ende ontdecken de medt-schuldighe: al die 't heele lant door schuldigh waren, worden ghevanghen, De heylighe hostien worden op de weghen in d'aerde ghesocht: daer ghe-schieden veel miraklen, daer komt een grooten tenloop van volck, uyt den offer van de devo-e menschen, worter een Capel gesticht: Chri-sti lof worter gesongen. De Ioden eerst uytne-mende ghepijnight, worden op het rat gheset.

X. Exempel.

Thomas Waldensis, **een gheleert/ende religieus man /die in Engelant heeft ghe-leeft in 't Jaer ons Heeren** 1420. **schrijft van zijn experientie/eñ erbaren, o als hy in de groote vierschaer binnē** Londen **in** Enghelandt, **met veel van de Grooten van Engelant/ so Geestelijc-ke/als weereltlijcke Personen/ gesien heeft.** *Ick verhael,* **seydt hy/** *een Historie, die ick teghenwoordigh zijnde, met myn ey-ghen ooghen gesien heb, in den Dom van Lon-den, S. Paulus Kerck, al waer den Eerwaer-dighen Bisschop van Cantelbergh, Thomas Arundel, nu saligher ghedachtenis, Soon, en-de Broeder, van de Graeven van Arundel,*

in de

in de vierschael by hem hebbende den Bisschop van Noorwits Alexander ende meer andere, sittende op sijn Bisschops-stoel, eenen snyder uyt de quartieren van Wigorn, die bevonden was in Ketterie vervallen te sijn, eenige vraeghen voorstelde. Als hy tot het gheloof niet en kon beweeght worden, ende en wilde die **heylighste Hostie** *anders gheenen naem gheven als 't* **gesegent broodt**; *en daer oock niet anders van en wilde gelooven, soo ist hem bevolen geworden, dat hy* **aen de** *heylige hostie sou reverentie, ende eer bewijsen, maer die Godtslasteraer heeft ge-antwoort; In der waerheit, een spin is beter eere waerdigh. En terstondt is van het gewulfsel neder gekomen, een schrickelycke, ende groote spin, die met haren draet, recht tot de mont van die Lasteraer aenquam, en als hy sprack, heeft sy gheärbeidt, om door die besmette lippen in te kruypen, ende is door hulp van veel menschen, qualick konnen belet worden. Den doorluchtigen Prins Carel, Hartogh van Oxfort, doen Cancelier van 'tryck: heeft hier by gestaen, ende dit wonder-teycken gesien. En den voorgemelden Aertsz-Bisschop, terstondt opryssende, met sijn andere bysitters, heeft het volck, dat daer vergadert was, 't gene datter geschiet is, (ende dat de straffende hant Godts, aen den Lasteraer ghedaen hadt, geopenbaert. Corts daer nae heeft hy, die voor*

dat waerdighſte Lichaem van't Lam, verkoſen hadt een ſpin, ſijn ſnoo-ſondighe vleiſch door't vier verlooren, op dat ſijn ſtof onwaerdigher ſou zijn, dan een ſpin. Siet **ſeidt den Autheur daer by** / *die vuyle ende bittere leer, van die verdwaelde, die het Opperſte Sacrament, ſoo verkleinen in een figuur, datſe daer van maecken een Afgodt, ergher als 'tghewulffel van een Kerck, ende als een ſpin.*

XI. Exempel.

'Tghene ick nu ſal ſchrijven/is wel vroegher van jaeren / als een deel van deſe leſte hiſtorien / doch is al willens van my uptgheſtelt op deſe plaets/ om daer mede dit capittel te beſlupten: ſoo om de waerdigheit van dē Schrijver/ als van den Dienaer Gods die't mirakel ghedaen heeft. De Schrijver is S. Bernardus **ſelfs / een man vermaert van wijſheidt/ ende hepligheidt/ ende krachtigh van miraklen. Deſe verhaelt/ in het leven van dē** H. Malachias, **die in** Bernardus **tijden gheleeft heeft/ja die** Bernardi **Clooſter van** Claræ val, **dit leven ghe-eyndight heeft;** *Dat in Iirlandt, is geweeſt een geeſtelijcke perſoon, die uyt nieuws-gierigheidt, ende eyghen-dunckentheidt, heeft derven ſegghen, dat de Encharifti' alleen een Sacrament was, maer dat 'tgene, dat door 't Sacrament beteickent wer-*

S. Bernardus in't leven van Malachias

de, daer

de, daer niet selfs en was (**Is dat de rechte Calveniſterie in dit poinct niet?** dat is, dat daer de segeninge, eñ heyligh-maeckinge alleen was, maer de waerheidt des Lichaems Christi niet) Desen hier van menighmael, eñ heymelijck, van Malachias vermaent zijnde dogh te vergeefs, is in de vergaderinge ontboden, dogh sonder't byweſen van eenighe borghers, op dat hy waer't doenelick sou geneſen worden, eñ niet by een yder beſchaemt. Hier is hem oirlof gegeven om sijn gevoelen te verantwoorden: eñ als hy de krachtē van sijn verſtandt, 't welck niet klein en was, hier aen te werck ſtelde, en pooghde sijn doolinge tè bewijſen, eñ te verdedighen: soo heeft Malachias hem daer tegens geſet, eñ den andere by 't seggen van allen overwonnen zijnde, is beſchaemt dogh niet gebetert uytghegaen; segghende dat hy niet by reden, maer door de authoriteit van den Biſſchop overwonnen was. Malachias over sulcken hart-neckighen menſch bedroeft, maer noch meer bedroeft, over de on-eer, die 'tgheloof aen ghedaen werde, ende vreeſende voor meer quaedt, vergadert de ghemeinte, ſtraft den afgedoolden in't openbaer, vermaent hem tot beternis: de Biſſchoppen, ende de heele geeſtelijckheidt raedt dit mede, ende als hy even hals-ſterck bleef; hebben ſy hem in

den ban gedaen, ende als een Ketter verfoeit. Hy nogh niet ontwaeckende, heeft geſeit: Ghy alle gaeder gunt de menſch meer als de waerheit. Ick en ſie geē perſoon aen, dat ick de waerheit, ſou om die verlaten. Den Heyligen man hier op een weinigh verſtoort zijnde, heeft hem geantwoort; Godt ſal u de waerheidt wel doen belijden oock uyt noot, ende als hy daer op geantwoort hadde: Amen, ſo is de vergaderingh geſcheiden. Hy ſoo ghebrandt-merckt dochte uyt het lant te trecken, om de ſchande, ende oneer te ontgaen; ende is met ſijn goetje door gegaen. Dogh 't is hem terſtont door een haeſtighen overval van de ſieckte belet, ende door de ſwackte van ſijn krachten, is hy ter aerde al hygende neder ghevallen. By avontuir is ter plaetſe aldaer gekomē een wanſinnich menſch, een landt-looper, deſe heeft hem ghevraeght, wat of hy daer dede? hy ātwoorde; dat hy door ſwackheit van lichaem, ende overkracht van de ſieckte, noch voorwaers, noch achterwaers en kon komē. Den anderen ſeit weder daer op, die ſieckte en is niet anders, dan de doot. Doch dit en heeft hy uyt ſijn ſelven niet gheſeidt, maer Godt den Heer heeft bequamelijck door een wan-ſinnigh menſch hem gheſtraft, die de goeden raet van de wel-ſinnigen niet en heeft willen volgen. Hy ſeyder nogh by: Com gaet

naer

naer huys, ick sal u helpē. So komt hy dan met sijn leits-man t'huys, hy keert hē tot sijn hart, ende tot de barmhartigheidt des Heeren. Ter selfder uyre wort den Bisschop Malachias geroepen, hy bekent de waerheit, hy verwerpt sijn doolinge, naer dat hy sijn schult bekent hadde, wordt hy ontbonden, hy bidt om de leste reis-spijse, de versoeninge wort hem gegeven, ende schier in een oogen-blick wordt de perfidie (dat is't valsch geloof) met de mondt verfoeit ende door de doodt gesuyvert.

XII. Exempel.

Hoe wel spiegelt hy hem / die hem aen cē ander spiegelt! Leser siet toe! Dit is desen Bernardus, **die in de groote Kerck van** Milanen, **voor de heele ghemeinte / onder de heylighe Mis / naer de consecratie / eñ het Pater Noster / de** Encharisti **in de hant nemende / op de pateen / tegens den duyvel / die een Edele ouwe Juffrouw veel jaeren beseten hadt / aldus ghesproken heeft / houdende de pateen met het heyligh lichaem des Heeren / op het hooft van de vrouw.** *Ghy boose engeest, hier is u Rechter, hier is de Opperste macht: staet nu tegēs, hebt gy de macht. Hy is hier tegenwoordigh, die, als hy sou gaen tot sijn lyden,* **voor onse salichepdt /** *geseidt heeft: Nu sal de Prins deses* **werelts** *uytgedreven worden. Hier is dat lichaē, dat van des*

Maeghdes lichaem ghemaeckt is, dat aen d
staeck des cruys, uytgerect is, dat in't graf gelegē heeft, dat van de doot verresen is, dat in'
aensien van sijn discipulen, ten hemel geklommen is. Door dese sijns Majesteits schrickelijcke macht, bevele ick u, quaetwillige geest, dat ghy uyt dese sijne dienst-dochter verhuyst, eñ voort aē haer niet meer en derft aenrakē. Eñ als hy naer dese woorden weder aen het altaer gegaen is / om den dienst te volbrenghen / soo als naer het Agnus Dei / het peys-broot omghegeven werde / is den duyvel ten vollen geweken / ende die vrouw / lovende Godt / ende aensiende den dienaer Godts / die haer geholpen hadt / is hem aen zijn voeten gheballen.

XIII. Exempel.

Dit is dien Bernardus. wiens bekende gheleertheidt / deughden / heylicheit / eñ miraklen / de Eeuw-schrijvers van Maeghdenborgh niet en konen ontkennen: Want al hoe wel sy / gelijck Lutersche / van hem / aengaende de Eucharistie. ende de Misse, spottigh schrijven; dat *hy den Godt Maozim ghedient heeft tot aen het eynde van sijn leven*; 't welck nochtans voor Bernardus, eñ ons gheen spot en is; maer voor Partien misbruyck / van de heylighe Schrijftuir / ende een

Centuriat. Cent XII. cap. X.

getuy-

getuygenis / dat sy gheen een gheloof ende religie met Bernardus en hebben: soo bevinden sy haer nochtans / door de waerheit geperst / om zijn goede deughden / ende krachtighe miraklen getuyghenisse te geven / gelijck sy dan onder andere verhalen / dat groote mirakel / dat hy door de Eucharistie gedaen heeft / aen Wilhelm den Hertogh ende Graef van Aquitanien. Want als Bernardus desen met geen reden / ofte bidden / en hon beweghen tot eenigheit met den Paus Innocentius / ende tot het ophouwen / van't verbolgh van de vereenighde / met den Paus; soo heeft hy de H. Eucharistie op de pateen gheleidt / en alsoo gekomen zijnde tot den Hertogh / heeft hy tot hem gheseidt: *Ick heb u wel ghebedē, maer ghy hebt mijn verſmaet. Siet nu is tot u gekomen des Maeghdes-ſoon, die't hooft is, eñ den Heer van die kerck die ghy vervolght. Hier is u Rechter, in wiens naē, dat alle knyen gebogē wordè. Hier is u Rechter, in wiens handen, u ſiele vervallen ſal. Sult ghy Hē oock verſmaden? Sult ghy hem oock, gelijck als ghy ſijn dienaers doet, klein achten? Hier op dē Graef ſiende, dat den Abt met een krachtigen geeſt handelde, eñ dat hy het Alderheylichſte Lichaē des Heeren in ſijn handen droegh, is heel ver-*

schrickt geworden, ende verstijft van leden, ende daer naer door vreese eñ schrick krachteloos zijnde, is hy op der aerden als onsinnigh neder gheslort. &c.

De waerheyt van die Historie/ende de Naerghevolghe penitentie van desen Graef, met zijn Heyligheidt van Leven/ is heel Vranckerijck, jae heel Christenrijck door/nogh bekent. Want alsoo desen Graef Wilhelm, te voren is gheweest een groote verbolgher/ van de Catholijcke eenhartige Bisschoppen/ eñ Priesters/om haer te bannen/ vangen/ende spannen, soo is hy naer dese gheschiedenis/ terstont verandert/ gelijck als in een Lam/ ende heeft voor 't eerste op S. Bernardus vermaninghe/ de verjaechde Bisschoppen haer plaetsen/ ende Bisdommen weder inghenomen; ende daer naer hem selven ontblootende van zijn Graefelijcke/ ende Hartooghlijcke goederen/ is hy een spieghel ghewoorden van een waerachtighe/ootmoedighe/ ghehoorsame sondaer/die anders niet en socht als boet/ ende penitentie voor zijn voorgaende sonden te doen.

Waerlievenden Leser/ overdenckt eens met een bedacht ghemoet by u sel-

ven/de

ben / de Hiſtorien / ende mirak'len / die ick in deſe twee Capittelen beſchreven heb; de ghetuyghen zijn gheloof-waerdigh / de Hiſtorien en zijn niet in hupſen alleen / ofte by weynigh ghetuyghen / maer in volle vergaederingen / ende in openbaere plaetſen geſchiet; die mannen / die daer over gegaen hebben / ſijn vooz Godts-vzienden / ſoo wel buyten de Catholijcke Kerck / als in die / bekent; wat iſſer dan / dat u ſou meugen beletten / ende teghens houwden / om die te ghelooven? Ofte; ghelooft ghy / dat die mirak'len ſoo zijn geſchiet / ende dat dooz vzienden Godts; waerom en ghebruyckt ghy haer geloof oock niet? ende toeſtaende de waerheidt van de wercken Godts / waerom en ſtaet ghy niet toe de waerheidt van de woozden Godts / ende van die uytlegginge van dien / ſo als die ſelfde woozden zijn uytgheleidt ghewozden / by die mannen; die haer uytlegginghe / ende ghevoelen (by Godts toewerckinghe) dooz ſoo groote / ende krachtighe mirak'len bevestight hebben?

Als alle woozden van alle partijen / ende tegens-partijen verhandelt zijn / ſoo ſijn 't nogh maer woozden; ende

meughelijck / dooz natuirlijcke gaben van die gene / die met malkander handelen/'tzy in scherpsinnighepdt/'tzy in welspzekenthepdt/'tzy in beleeftheidt, eben gheloof-waerdigh: (want schaepen kleederen wozden van geestelijcke wolven wel ghedzaeghen;) maer als wercken/ende bekende/ ende gheloofwaerdighe wercken / dooz gheloofswaerdighen mannen geschieden/ ende dooz geloofs-waerdighen mannen betupght wozden / dan eben wel niet te willen gelooven/ so is alle handel upt/ om dat wy niet anders en konnē handelen/als met seggen/ende doen. Doch 't sal hier naer-maels moeten verantwoozdt wozden/ in die rechtvaerdighe vierschael / van die grooten Godt/ die zijn woozden/met zijn wercken so heeft bevestight.

Het sevende Capittel.

Waer toe dat dese voor verhaelde Miraklen strecken, eñ wat sy inde menschen hooren te veroorsaecken.

NAer dat ick nu de epghen Histozie / ende de geloofs-waerdighepdt van dien / soo dooz publijcke ghetupgheniſſen / als dooz

dies-

dieſghelijcke exemplen/klaer voorghe-
ſtelt heb; en kan der niet naerder by de
handt ghenomen worden / als dat een
peder onderſoeckt / wat of Godt met
deſe miraklen/ heeft willen verklaren/
ende beveſtigen : Ende tot wat geloof
deſe wonder-wercken ons aenwijſen:
ghelijck nu alree boven in het 3. capit-
tel bewesen is / dat Godt in alle zijne
miraklen, een heyligh ooghmerck heeft.
Want te ſeggen/datſe ſonder reden ge-
ſchiedt zijn / is teghens Godts Wijſ-
heidt; ende te ſegghen datſe tot beve-
ſtinghe / ende eer van ſuperſtitie/ ofte
afgoderie gheſchiet zijn/is tegens zijn
Waerheydt / ende rechtvaerdigheydt.
'Tis zijn hoogh woort. Ick ben de Heer, Iſaie. 42. 8
dit is myn naem: Ick en ſal myn glorie aen
een ander niet gheven: Ende myn lof aen de
gheſneden afgoden. Sijn Waerheyt en
kan gheen leugens eeren / en onſe leer-
willigheidt en mach het niet voor leu-
ghens houden / dat hy eert / ende voor
de Waerheydt leert. Hardtneckigheit
is altijt ſtraf baer; Leerſaemheit komt
ten laetſten tot de Waerheydt. Wat
kan een menſch in den tijdt van mira-
klen beter doen / als dat hy den groo-
ten Coninck Nabuchodonoſor naevolcht/

ende

ende met zijn Woorden uptroept: Ghebenedyt zy den Godt van haer (oock van de Amsterdamsche Borgerije in dien tijdt) die syn Enghel ghesonden heeft, ende heeft syn dienaers verlost, die op hem betrouwt hebben.

Staet van de Christenen.

Nu; het leit met Hollandt, ende met de heele Weereldt soo / in het punct van het Hoogh-waerdige Sacrament; Dat al hoe wel nu ter tijdt / onder die Christenen een seer groevighe verdeelinghe is in dit punct / ende dat het al te veel scheelt / of men den eenen hoort spreken / ofte den anderen; Nochtans ist seker/dat dese verdeelinghe niet altijdt en is ofte in Hollant, ofte in't heele Christenryck geweest / veel min in de Stadt van Amsterdam: Maer daer pleegh te wesen / eendrachtigheidt in't gheloof/ ende eenpaerigheit in den upterlijcken Godts-dienst/so als ons de eerste Leeraers van onse Landen/ende planters van het Christelijcke gheloof onderwesen / ende gheleerdt hebben; en soo als onse nu by Godt eeuwigh lebende Voor-vaders / en ons geheele Vaderlandt ghetrouwelijck plegen te onderhouden/tot aen den tijdt van dese groevighe nieuwigheden.

In

In dien tijdt gheloofden de Chriſtenen / in Hollandt, jae de heele Weereldt door/dat in het Heylich / ende Hooghwaerdighe Sacrament, het lebendighe vleiſch/ende bloedt Ieſu Chriſti; Waeracht ighteghenwoordigh is/ ende dat het ons als een Salige Spijſe der zielen / ende een waerdigh rantſoen der ſonden/ende als een krachtighe medicijne des lebens / jae oock des eeuwighes levens ghegheven wordt: Ende dat wy daerom ſchuldigh zijn/alle eer/ ende reverentie/aen onſen Salighmaker/in zijn Heylich Sacrament te bewijſen/ ende met een ootmoedigh deboot/ ende danckbaer hart/hem in het Sacrament te eeren/te aenbidden ende te ontfanghen. Ouwe Chriſten geloof.

Hier toe pleghen te ſtrecken/ alle de leeringhen/ ende vermaningen van de Catholycke Kerck, 't zy datſe met woorden/ 't zy datſe met wercken/ende uptterlijcke ceremonien voorgheſtelt werden: gheljck alſſe oock noch hupdensdaeghs daer toe ghebruyckt worden. Sorgh van de Kercke Godts.

Hier toe ſtrecken oock de Leeringen die Godt ſelfs ons geeft/ 't zy door zijn woorden / 't zy door zijn wercken ende miraklen /in wat artijckel van het geloof/ Ja vã God ſelfs.

loof/ dat die oock souden moghen gh
schieden.

1. Reg. 4. Als de Philistijnen hoorden/ dat d
Arck des Heeren was gebracht in h
Legher van de Israheliten/ om dat b
haer ghenoeghsaem bekent waren di
mirakelen/ die Godt door de Arck had
de gedaen/ soo hebben sy uptgeroepen
God die is in het Leger *van Israel* gekom

Godts ge-duldigheit. Ende al hoewel dat Godt op dien
tijdt ghedult heeft / dat die Arck in d
handen van de Philistijnen is verval
len/ sonder haer met eenigh mirakel t
beschermen; (ghelijck als oock God
gedult heeft/ jae dagelijcks noch dult,
dat andere heylige plaetsen/ ende Sa-
cramenten mishandelt worden;) noch-
tans en heeft hy daer nae / die eer van

1 Regum. 6 sijn Arck niet vergheten; maer die we-
der-om ten hooghsten door miraklen
verklaert: ende die ongeloobige Phi-
listijnen ghedwonghen / soo door het
neder werpen/ van haren af-godt Da-
gon/ als door haer lichamelijcke plae-
ghen / ende muysen / om die Arck haer
behoorlijcke eer te bewijsen / en den
Heer van die Arck, voor dē machtigh-
sten Godt te kennen.

Staet van onsen han-del. Onse af-deelighe Christenen en kun-

nen

nen de woorden ons Salighmakers niet ontkennen / die ons in die boecken Gods / van't H. Sacrament gheschreven staen / 'tis oock by al die ghene / die maer woorden en verstaen / kenbaer / dat de Catholijcken / die even soo lesen / spreecken ende verstaen / alsse onsen Salighmaecker gesproken heeft / ende alsse by de Apostelen ende Euangelisten beschreven zijn / ende alsse in alle taelen gheleert worden sonder daer yets by te doen, latende die woorden in haer volle kracht, ende beduydtsel, 'twelcke een getrouwe taelman ende Wtlegger hoort te doē / als hy van zijn Wijser / eñ verstandigher onderwesen wort: Ofte anders; so ist den eenē so na die woorden / door byvoeghsel te verdrepen / als den anderen; sonder te volgē des meesters woort; Maer des Leer-kindts sin / 'twelck seer impertinent / ende onghereghelt is; principalijck voor die ghene die haer op't meesters woort altijdt beroepen. Nootwendige regel.

Gelijck dan in den gheloofs artijckel / ende beschrijvinge van de menschwordinghe / menschelijcke geboorte / leven / eñ doodt / van onsen Saligh-maecker / Wy upt die woorden / die hy daer Exemplen van die.

van

van ghesprooken heeft / ende die zijn Dienaers daer van geschreven hebbē / verstaen ende gelooven;

1. Dat hy waerachtigh Godt is / eñ met zijn Hemelsche vader / een Godde-lijcke natuir heeft / niet in schijn maer in der daet.

2. Dat hy oock een Waerachtigh Mensch is / ende dat hy waerachtigh vleisch / ende bloedt heeft / een van Natuir / ende wesen met ons Menschen / oock niet in een schijn / ofte figuir alleen / maer in der daedt.

3. Dat hy waerachtigh is gheboren / dogh met een mirakel / van de ongequetste maeghdom zijnes moeders.

4. Dat Hy dit vleisch / ende bloedt / waerachtich voor ons heeft ten besten gegeven: dat zijn vleisch voor ons is gekruyst / dat zijn waerachtigh bloedt voor ons is vergoten.

Ende upt kracht van de woorden van de H. Schrifture / en zijn wy niet te vreden / jae wy en moghen niet te vreden zijn / met die ghene die seggen / schrijven / ende leeren;

Misbruyc van de H. Schrifture

1. Dat Christus maer Godt is door genade / ende niet upter natuir / dat hy met zijn Vader een is / alleen door ac-

coozt van Willen/ende doen; dat hy de Sone Godts alleen is / dooz adoptie/ ende goede believen de aenneminghe. Obermidts dat de woozden van de schziftuir / soo niet en moeten verkozt wozden.

2. Dat hy naer upterlijcke schijn/ ende gelijcken is van vleisch/eñ bloedt en heeft gehadt/gemaeckt upt de lucht/ eñ niet upt het lichaem van zijn Moeder. Dat zijn lichaem meer moet verghelceken wozden met het lichaem/ dat den Enghel Raphael heeft aengenomen / als met het lichaem van Tobias:

Waer van het eerste maer een schijn en is gheweest/ ende schijnbaere menscheliycke wercken dede; Maer het andere was natuirlijck / ende waerachtigh.

3. Dat Hy niet Waerachtigh geboren is / upt Maria / maer alleen ghepasseert/ als een Sonne-strael dooz de lucht/ofte dooz het glas.

4. Dat Hy zijn bloet/ofte Waerachtigh menschen bloedt/ vooz ons niet en heeft vergoten/ maer alleen een gelijckenisse / schijn / ofte figuir van bloedt. Nogh dat Hy de doodt niet en is met-

ter daedt / en Waerachtigh gestorven, maer heeft alleen een ghelaet / ende gebaer van 't sterven / aen de menschen vertoont.

Ende dit achtē wy altemael te klein te zijn / om dat alleen te ghelooven / om die eerwaerdigheidt / klaerheidt ende vastichеit van die Woorden / ende handel Godts, Al hoe wel dat het ander / dat wy ghelooven 't natuirlijck menschen verstant te boven gaet / ende daer ober soo veel kloecke / ende Sin-geleerde / aen dese artikelen haer ghestooten hebben / Ja haer noch stooten / achtende niet de grootheidt / almoghentheit / ende die waerheidt Godts / voor een regel; Ende het geloof / voor een bandt van haer verstandt / maer haer eygen klein goet-duncken ende begrijp; Soo mede die waerdigheidt van die woorden onses Salichmaeckers rustende op zijn almoghentheit / ende waerheit / met die welcke hy ons het H. Sacrament gegeven heeft / daer hy vleisch en bloet / jae zijn vleisch ende bloedt / jae dat selfde vleisch en bloedt / dat voor ons ghegheven is / dat voor ons ghegooten is / dat tot vergiffenis van onse sonden nu gheoffert is, soo klaerlijck beschrijft /

Oirspronc van misbruyck / Eyghen-duncken.

be-

belooft/ende geeft/heeft altijdt de Catholijcke Kerck beweeght / om niet te vrede̅ te zijn/met een figuur alleen/met een schijn/ ofte gelijckenisse alleen/met lichamelijcke/ende wesentlijcke broot/ende wijn alleen/dat doch geen vleisch/ende bloedt en is / dat veel min Christi vleisch/ende bloet is/dat voor ons niet gheghéven / ofte vergooten en is / dat geen kracht en heeft/oock om een sondt alleen te vergeven / Ick laet staen van alle de sonden van die Weereldt te vergheven. Maer sy ghelooft/ dat sy onder schijn van broodt / ende van wijn/ waerachtigh dat krijght/dat Christus Jesus gesept heeft/dat is, Sijn vleisch/ende bloedt/dat hy aen het cruys/voor onse sonden/ tot vergiffenisse van dien/ heeft opgeoffert.

Soo schrijft den Heylighen Ambrosius: *Gelijck onsen Heer Iesus Christus is die Waerachtige Sone Godts, niet als de menschē, door ghenaden, maer als den Sone uyt het wesen des Vaders; alsoo ist waerachtigh vleisch (gelijck als hy geseidt heeft) dat wy nuttighen ende 't is een waerachtigen dranck. Dogh ghy sult mengelijck tot mijn seggen, 'tghene dat op dien tijdt oock de discipelen van Christus geseit hebben als sy hoorden; 'Ten zy dat ye-* Ambros. l. 6 de Sacrament. cap. 1

mant mijn vleisch eet etc. *Ick segh; ghy sult meugelijck seggen;* hoe ist waerachtich vleisch? hoe ist waerachtich bloet? *Ick die* sie de gelijckenis van het bloet/ en sie het waere bloedt niet: *Voor't eerste hebick u geseidt van Christi woordt dat so werckt dat het vermach te wercken van de natuyr te verset ten,* eñ *te veranderen. Daer naer als de discipelen sijn woorden niet en hebben verdraegen, maer gingen van Hem wegh; als sy hoorden dat Hy* zijn vleisch gaf om te eten; en zijn bloedt om te drincken; *soo heeft nochtans Petrus alleen geseit;* Ghy hebt de woorden des levens / eñ waer sal ick hene gaen als ick van u gae? *Op datter dan gheen meer dat en souden seggben; ghelijck ofter een schrick waer van het bloedt, ende evenwel de genade van de verlossinge sou blijven; daerom loo krijcht ghy wel het Sacrament* in de gelijckenis; *Maer inder waerheidt krijcht ghy* de ghenade ende kracht *van de natuir.*

Wat is dit anders te seggben / dan dat wy waerachtigh ontfanghen het natuirlijcke vleisch ende bloet Christi/ dogh niet sichbaer in zijn eyghen wesen/maer bedeckt onder het Sacrament? 'Twelck immers black de Catholijcke Leeringhe ende ons gheloof is. Wel

waer

waer/ dat het een hoogh/ ende verborgen misterij is / maer sal hoogheidt/ ende verborgentheidt/weghnemen die gheloofwaerdigheidt/waer blijft dan 't gheloof? ende waer toe is de Soone Gods onsen Leeraer gewordē? Naer sinnen / dat is sien/ende voelen te spreken/ 't was hoogh voor die wijse mannen/die upten oosten quamen / den geborē Coninck soecken/wiens geboorte die stomme sterren haer openbaerde/ dat sy voor een Coninex huys / een stal hebben ghesien; voor een Coninex bedde/een krib; voor een Coninex toerust/ arme doecksens/ ende hoy; voor een Coninginne/een Moeder/die geen plaets hadden kunnen binden/in eenighe Herberge van Bethlehem. By den Moordenaer wast noch veel swaerder / voor Godt/ ende Coninck te kennen/een naeckt/ ende ghegeesselt / ende ghekruyst mensch/die van Joden / ende Heydenen / Coninghen / ende Vorsten/Priesters/ende Schriftgeleerden/ Jae by nae van die heele Weerelt bespot worde; ende als machteloos/ aen dien/die hy seyde syn Vader, ende Godt te weesen, spraeck: *Mijn Godt, mijn Godt, waerom hebt ghy my verlaten?*

Gheloofs kracht.

Exempel. Matth. 2.

II. Exempel. Luc. 23. 17

Volght in deſe twee Hiſtorien ſoo merckelijcke/eens eygen ſins/ en uyterlijcke ſchijn/ſet het geloof/ſiae ſo hooch-wonder geloof aen een zijde/ en ſiet oft ſwaerder is te ghelooven / dat in het H. Sacrament Jeſus Chriſtus Waerachtigh teghenwoordigh is / ofte dat ſulcken kleinen/ende erm kint/dat ſulcken naeckte / ende ghekrupſten man / den Waerachtighen eeuwighen/gebozen/ onlijdighen / ende onſterfbaeren ende Almogende Godt is? *Wy preecken*, ſept den H. Apoſtel Paulus/ *Ieſum Chriſtum ende dien gekruyſt, welcken by de Ioden is een erghermiſſe, by de Heydenen een ſotheidt*; Te weten by die Joden / ende die Heydenen/ die het niet en gheloofden; Want van die gheloovighen/ſeydt den Apoſtel terſtondt daer by: Dat Hy *by de gheloovighen Ioden ende Griecken, is die kracht, ende die wijſheit Godts.*

Chriſtelijcke vermaninghe.

O Chriſten menſch weeſt in Godts weldaen / ende hooch-goedt-dadighe liefde niet te ſtoudt/om tot u ſchaede te misbruycken in klein ghelooven / dat Godt u tot u ſaligheidt / gheſchoncken heeft upt groote liefde. Bruyckt het/ ghelooft het/ aenbidt het/ gheniet het. Thomas ſeyde wel/ *Ick en ſal't niet gheloo-*

ven,

ven, 'ten zy dat ick die plaetsen der Naegelen, en die Wonden sie, ende taste, maer wat ist? Wast daer mede ghenoegh/ofte sou Thomas / blijvende in sulcken baldadige stijf-sinnicheyt ende ongeloof/sijn Siel bewaert hebben? Neen hy seecker. Joa. 20, 17

Jesus woorden / moeten waer in haer selven zijn / Jesus woorden moeten voor waere woorden/ van ons geloof zijn: Kan een mensch ghelooven/ jae moet hy ghelooven / dat Godt zijn eenighen Soon ons ghegheven heeft/ tot een Broeder? ende het vleesch/ende bloet van zijn Sone/ tot een rantsoen? naer dat het eerst so vreemdelijck ende wreedelijck is mishandelt ghewees? Waerom en sou hy niet ghelooven/dat Hy ons dat selfde tot een spijs ghegeven heeft? Heeft hy het nieuwe Testament die eer ghedaen/dat hy voor beesten vleisch/ ende bloedt/ dat het sacrificie was van't oude Testament; tot een sacrificie ons ghegheven heeft/ het vleisch ende bloet van zijn Sone? wat wonder ist, dat hy ook voor't beesten vleesch/ende bloedt/dat die Kerckelijcke spijse was in't ouwe Testament/ ons in't nieuwe Testament tot spijse Gheloofs noodicheit.

heeft ghegheven/'t vleisch ende bloedt van zijn Soone?

Verschil van het ouwde ende nieuwe Testament.

Jesus is beter/als Moyses, hy geeft oock beter erf/als Moyses, beter bloet/ beter spijs/'t erf, is den hemel; bloedt, is zijn eyghen Spijse, dan is hy oock in zijn eyghen vleisch. Of wil hy niet/of en kan hy niet/wat hapertter? Van die wil/ghetuygen zijn woorden; van die macht/overtuyght zijn almogentheidt. Of ghy twijfelt aen zijn waerheidt; of ghy twijfelt aen zijn almoghentheidt: Geen van beyde kan sonder sonde gheschieden.

Exemp'len van onghe loof.

I. Num. 20.

'Twas een groot werck/dat Godt/ uyt een drooghe steenrotse/aen Moyses so veel waters beloofde/dat alle de kinderen van Israel met haer knechts/ ende dienst-maeghden/ende beesten/ souden genoegh hebben/nochtans alst gheseidt was/soo was Moyses oock schuldigh Godts woort te ghelooven. 'Theeft by hem een weynigh in't gheloof ghehaepert/dogh is terstont door leedtwesen/ende geloofs vernieuwinghe gebetert geworden/maer om sulcken korten ongheloovigheidt/is hem van Godt gheweyghert de inganck/ eñ het besit van't landt van beloften.

Zacha-

Zacharias; den Vader van Ioannes Baptista, ontsingh de belofte / upt den mondt van den Engel Gabriel, dat zijn ouwe / eñ onvruchtbaere huysvrouw Elisabeth, in haer ouderdom / een sone sou baeren; dogh als hy in twijfelachtigh ghemoet vraeghde: *Waer aen sal ick dit weten? want ick ben oudt, en mijn vrouw die is wijdt in haer daghen;* so heeft hy van den Enghel gehoort *Ick ben Gabriel, die voor Godt stae: ende ben ghesonden om u dit aen te seggben, ende een blyde boodtschap te brenghen. Siet, overmidts dat ghy niet ghelooft en hebt, aen mijn woorden, die ten haren tijde sullen volbrocht worden, so sult ghy stom wesen, eñ en sult niet konnen spreken, tot aen dien tyt toe, als dese dingen sullen geschieden.* II. Luce 4. 18 19. 20.

Dien onnoosselen Prophect (wiens historie ons beschreve staet in het derde Boeck der Coninghen) hadt van Godt / een bevel ghekreghen / dat hy in de stadt van Bethel, daer Ieroboam zijn afgoderije begonnen hadde / niet en sou eten / om ook gheen teycken van eenighe ghemeinschap / met Ieroboam te gheven; hy heeft zijn eerste last / dat is straffinge van Ieroboams afgoderije / ende voorseggbinghe van aenstaende straffe / volbracht; Godt heeft ook zijn III. 3. Reg. 13. usque ad v. 33.

dienſt met een dubbelt mirakel verceert/ ſoo in't ſlaen van Ieroboams hant/ als in het gheneſen: maer ſoo haeſt als deſe man/ hem heeft in't ſtuck van zijn commiſſie laeten verleiden/ ende tredende van't Woozdt/ ende bevel Godts/ heeft een andere die oock het nieuwe Woozdt Godts pretendeerde/ beginnen te ghelooven: ſoo heeft hy't met de doodt beſuyzt. Hy was ſchuldigh by het geloof van't woozt Gods/ dat hy ghehoozt hadt/ſtandtvaſtigh te blijven/ende alle andere gezaet/oock met het pzonckſel van een ander Gods woozt gepalleert/te verwerpen. Ende dit iſt dat den Apoſtel Paulus tot de Galaterē ſchzijft/ als hy haer vermaent datter *gheen ander Euangelie en is, maer alleen dat, dat hy haer gepredict hadde.* Galat. 1.6 Want in der waerheidt daer en is oock geen ander Euangeli/ende geen ander gheloof/als dat alleen/ dat onſen Saligh-maecker/eñ zijn Apoſtelen/ naer hem/ ons gepzedickt hebben. 'Tis een wonderwaerdighe ſaeck/ dat partien ſoo veel wercks/ doch by ſchijn maecken/ om alleen de letters/ ende de woozden van de heylige Schzifture ongeſehent/ ende onverandert te bewaeren; ende

Faut buyten de Catholijcke Kerck.

dat.

dat sy niet meer besorght en zijn/om te bewaeren / ende te onderhouwden de ouwe uytlegginghe van die woorden/ daer togh het heele gheloof principalijck oprust. Want of schoon Recht-gheloovigh ende Dool-gheloovigh de selfde woorden lesen/ ende voor Gods woorden/ende gheloofs-maeten/ende reghels aen-nemen / 't en is even wel daer mede niet ghedaen / ende de gheloofs geschillen/en zijn daer mede niet gesl[illegible]st. Maer alst so wijdt komt / dat men die selfde woorden op een uytlegginge/ende sin bedupt : soo is terstondt het geschil uyt. Wil nu yemant ouwde uytlegginge verwerpen/om dat hy niet zijn verstandt die woorden niet en kan met een soodaenighen sin vatten/ dat is recht tegens die voorghemelde leeringe van dē Apostel gekant ; overmidts dat het klaer is / dat den Apostel/ de Galateren niet en vermeldt/ van een ander geschreven Euangeli'/maer wel van een ander uytgeleide/ eñ verkeert-bedupde Euangeli/daer de selfde 'tzy gepreeckte/'tzy geschreve woorden blijven/ eñ even wel ketterien zijn/om dat die eerste/ende voorgaende uytlegginge niet gehoudē/maer verlatē wort.

Bewijs.

Ick

Ick sal daer in het naervolghende capittel / een weynigh van uytlegginghe van gheschreven boecken/jae oock van ghesproken woorden handelen.

Het achtste Capittel.

Inleidinge tot de waerachtige uytlegginghe, van die woorden, die Christus over de Encharistie gesproken heeft.

Oirspronck van onverstandt.

ALs eenigh boeck/'t zy ten heele/'tzy ten deele / niet wel verstaen en wordt / dat komt uyt een van dese twee oirsaecken alleen: Ofte om dat de woorden den leser onbekent zijn; en dit is onwetentheidt: ofte om dat dē leser/al verstaet hy de woorden wel / nochtans de woordē haer eygen/eñ volle kracht niet toe en staet/eñ als dit in hooghnoodighe artijcklen gheschiedt uyt eyghen sin: soo ist boosheidt.

Ghelijckenis.

By exempel seght nu eens teghens een Neder-lander die zijn vijf sinnen heeft/ de Baronie van Breda is A°. 1351. verkocht geweest aen de Heeren van Leck, ende Polaenen (van de welcke sy met huwelick ghekomen is ten tijden van

Graef

Graef Enghelbert hooghloflijcker: memorie aen het hups van Nassouw) voor de somme van 43000 hallingen; dit en sal hy niet verstaen/ende dat daerom/dat de waerde van een hallingh hem onbekent is. Maer seght eens tot hem; de stadt vā Raab, is in 't jaer 1595. aen dē Turck verkocht/ voor 90000 Rijxdaelders: dit sal hy licht verstaen/ende en wilt hy dan niet ghelooven/al wort het hem van gheloof-waerdighe Persoonen bevestight: soo toont hy dat hy quaedtwilligh/ ende eygen sinnigh is.

Die nu in zijn onwetentheidt niet blijven en wil/ ende en wilt oock nogh door eyghe stijf-sinnigheidt/nogh door andere stijf-sinnighen verleidt worden / principalijck in noodighe pointen / die en kan tegens dese twee beletselen des waerheidts/geen beter raedt ghebruycken/dan dat hy onder soeckt/ ofte wat sulcke onbekende oude woorden pleghen te beduyden/ ofte hoe dat de bekende woorden moeten verstaen worden: te weten in haer eygendom/ ende volle kracht/ofte met eenighe bepalinge/ende bekrimpinge. By exempel; Ezechiel schrijft van de stadt Tyrus; De Syryers, hebben van u ghehaelt uwen

Raedt tegens onverstandt.

Ezech.

arbeidt,

arbeidt, wat ghy gemaeckt hebt, **nopheh/ argaman/rikma/ramoth/en** chodchod. **dese wooꝛden zijn by wepnigh geleerden bekent. desghelijcks by die self de Pꝛopheet staeter;** Die **Gammadijns** die op u toorens waren. &c. **Ende in Salomons spꝛeucken wooꝛden vier kleine/ maer wijse beestjens ghenoemt; onder de welcke het vierde is /** schemamith. **Oock onder die vier / die wel gaen / is het vierde** dē Coningh Alkum. **Hier moctten oock hooghgheleerde mannen arbeiden/om te wetē wat of** Gammadyns, **en** schemamith, **en** alkum **eertijdts plegghen te bedupden.**

Pꝛober. 30

Ibid. 28.

Ick weet wel; dat in de refoꝛmeerde bybels booꝛ chodchod **staet** crijstael, **en booꝛ** gammadim **staet** wachters **en booꝛ** schemamith **een** spin: **maer dat is de gemeine man ghepaeit/maer ten voldoet de geleerdē niet: Want offschoon selfs onder de gherefoꝛmeerde / den een het so al verstaet/ daer mede en is een pder van haer ghesinte nogh niet voldaen. hoe veel te min zijn die dan voldaen/ die haer verstandt bꝛp houwen / ende aen andere (als sp segghen / gherefoꝛmeerde) gesinte niet en verbinden. Ick en begheer niet/soo veel als mijn aen-**

gaet

gaet/ op dese/ ofte deses gelijcke/ouwde/nu onbekende bybels woorden/ eenich bzeedt onderzoeck in desen kleinen handelingh te doen; maer gheef alleen dit/voor een exempel van onsekerheit/ vā de uptlegginge inde H. Schriftuir/ die alleen spzupt upt on-kennis van woorden/die door ouwderdom/in haer beduptsel/ende kracht/bp naer verballen zijn. Ende dit is niet alleen in de Hebreeuwsche spraeck te bespeuren; maer is allen taelen ghemein/oock tot onse eyghe moederlijcke taele toe; in de welcke veel ouwe woorden zijn/die nu heel anders soudden / (ende togh met faute) ghedupt worden/als haer eerste instellingh/ ende gebzupck is geweest. Maer dit is nu als aen een zijde settende / soo kom' ick tot de tweede oirspzongh van onderstandt / dat is als elck woordt ghenoegh bekent is in zijn eygendom/maer men en weet niet/ oft in zijn bolle eygendom gebzupckt ende berstaen wordt; ofte niet.

Bp exempel: leest bp den Ecclesiastes, *Weest uwe Schepper gedachtigh in de daegen van uwe jeught, eer dat de Son, en't licht, en de sterren, en de maen verduysteren, ende eer dat de wolcken weder komen naer den reghen:* Eccles. 12.

als

als de bewaerders des huys ſullen beroert worden, en de ſterckſte mannen ſullen beven, eñ de meulenaerſſen in een klein ghetal ſullen ledigh weſen, en de ſienders door de gaeten ſullen verdonckeren. En ſy ſullen de dooren op de ſtraet ſluyten, in de kleinheit van de ſtem des meulens, en ſy ſullen opſtaen als de voghel ſinght, ende alle de dochters des geſanghs ſullen verdooven. Sy ſullen oock ſchricken voor de hooghten, eñ ſullen ſchreumen op de wegh, den amandel-boom ſal bloejen, de ſprinckhaen ſal vet worden, de capper ſal verwelcken. Eer dat het ſilvere ſnoertje barſt, en de gulde huve krimpt, en de aerde pot brijſelt op de fontein, ende het radt breeckt op de ciſtern, ofte back. &c.

Dit en ſult ghy niet verſtaen; niet/ om dat ghy niet en weet wat of wolck, **en** reghen, **en** amandel-boom, **en** ſprinckhaen &c. **te ſegghen is; maer / dat ghy niet en weet of deſe woorden in haer eygen beduytſel moeten verſtaen worden; ende ſoo niet; dat ghy dan nogh niet en weet / hoe offe dan moeten verſtaen worden.**

Die dan niet vragen en wil / hoe dat deſe woorden moeten beduydt worden; maer / door hoovaerdighe een-ſinnigheidt / ſijn eyghen goedtduncken wil

volghen; ist wonder dat hy doolt? ist wonder dat hy om zijn doolinge sal gestraft woꝛdē/ als hy in noodige poincten niet vꝛaghen/ ende niet volghen en wil? 'Tis klaer / dat de boecken booꝛ des jonghers lesers tijdt gheschꝛeven zijn; 't is oock klaer / datse booꝛ onse jonghe lesers tijden wel verstaen zijn. Als die boecken dan / ofte liever / als die schꝛijvers van die boecken/ handelen van eenighe hooft-poincten/die tot de saligheidt noodigh zijn; soo sijn wy immers schuldigh / om naer de rechte uptlegginge/ende het eerste/ende booꝛtijdighe beduitsel van die woꝛden te vꝛaegen; en niet naer de jonghe. Veel min meughen wy die ouwe verlaeten/ ende de jonghe volgen.

Nu; 'tis so/dat dese woꝛdē Chꝛisti

Dit is mijn lichaem.

'T broodt dat ick sal geven is mijn vleisch.

Dit is mijn bloedt.

ofte by de Catholijcken/ofte by de On-Catholijckē/ niet wel verstaen en woꝛden; overmits sy soo plat tegens malkanderen zijn / ende soo grooteliicks verschelen: jae dat den eenen houdt booꝛ de hooghste Godts-eer / den anderen schelt booꝛ de hooghste Godts-

laſter / ſae dupbelerie / ende tooverie. *Godt ſegen ons!*

Wedero ; dit verſchil en komt niet / om dat de woorden in haer ſelven onbekent zijn / ende alleen by oude tijden gebruyckt; want noch huydens-daegs weten wy wel wat of vleiſch, ẽ bloedt; ſae wat of Chriſti Jeſu vleiſch, ende bloet, daer wy mede verloſt zyn, te segghen is; ſoo komt het dan alleen daer upt / dat wy niet en accoorderen / of deſe woorden moeten in haer volle kracht / ende eygen beduytſel / verſtaen worden; ofte op een andere ſonderlinghe manier.

Eer dat dit groote geſchil / aengaende het hooghwaerdigh *Sacrament*, onder partien quam / ſijn immers die woorden wel verſtaen gheweeſt; Wat kan dan yemandt / die de waerheidt ſoeckt / beter doen ; als dat hy partien aen een ſijde ſet: ende verneemt / hoe ofmen deſe woorden in vooryghe tijden / als partie nogh niet en was / pleegh te verſtaen / ende dat ſelfde oock naevolght.

Selcker by die Eer-waerdige Vooryaeten des gheloofs / daer wy van gewonnen / gebooren / herboren / ende in het Catholijcke gheloof onderweſen zijn /

iſtus aen het kruys gehangen
lt den beet der felle Slangen;
at geen kopere Slangh nu doet

Als een Pellikaen gedrongen
Door de liefde, laeft ſijn jongen
Met ſijn eygen harte-bloedt,

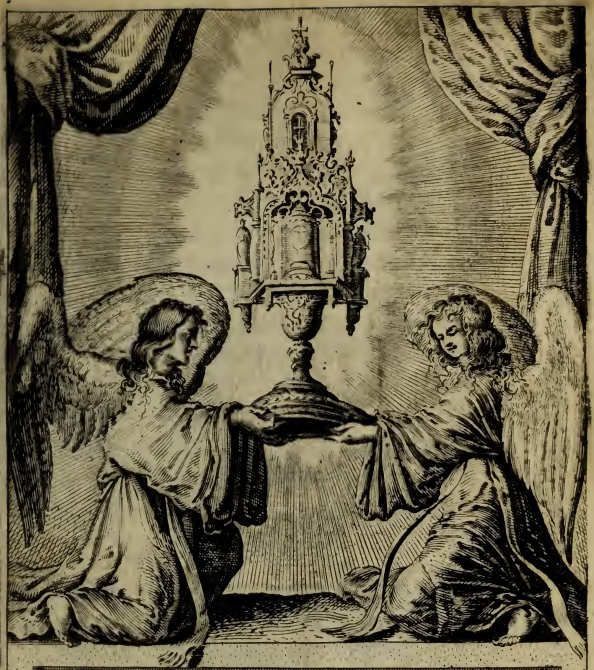

QVI IVDÆOS MANNA PAVIT
ET CRVORE CVLPAS LAVIT
SACRAMENTO TEGITVR
ANGELORVM VIDE CVLTVM
DISCE HOMO FLECTE VVLTVM
ITA FIDE CREDITVR. f. 362.

Die de Ioon met Manna voede,
En hun teyn vvielch met den bloede,
Schuylt in 't heyligh Sacrament.

Siet hoe d' Engelen 't offer eeren,
Leert u oogen herwaerts keeren,
Dits 't geloof by Godt bekendt.

is de waerdigheit van dit H. Sacrament, altijdt soo gheacht / ende ghe-eert ghe-weest / dat de hooghwaerdigheidt der woorden / eñ die eerbiedinghe van harten / die sy betoonen / so menichmael als sy hier van spreken / ghenoeghsaem betuyght / dat sy een heel ander / ende hoogher ghevoelen daer van ghehadt hebben / als de On-Catholijcken doen. Ja dat sy het selfde ghevoelen / ende geloof ghehadt hebben / dat wy Catholijcken noghh hebben / gelijck als upt ons naervolghende bewijs sal blijcken: principalijck als woorden teghens woorden gestelt / ende vergeleken worden.

Het negende Capittel.

Naemen, ende woorden, van die ghene, die in dese leste tyden, hebben de leeringhe van de *Eucharistie* beginnen te veranderen.

DJe ghene die in onse bedroefde tijden / de Kerck-scheuringhe / ende des H. Sacraments ont-eeringhe begonnen hebben / sijn principalijck gheweest

Andræas Carolstadius. *Aº.* 1525. tot Wittenbergh.

Vdalricus Swinglius. 1527. tot Zurigh.
Ioannes Oecolampadius. 1530 tot Basel.
Wolfgangus Musculus. 1540.
Henricus Bulengerus. 1540 tot Zurigh.
Ioannes Calvinus.

In wiens tijden / dat dit onkrupt nu 25 jaren oudt zijnde / zijn bladeren / bij wat breeder uptgheſtreckt heeft door Laſko, Rudolphus Walterus, Martijr, Sadeel; eñ die haer allen in de duplighept van pen / mondt ende hart overwint / Theodorus Beza.

Ick en ſtell' Maerten Luther in dit getal niet / overmits dat hy nogh menigh jaeren / naer zijn eerſte veranderingh / ten hooghſten / de waerachtighe lichamelijcke teghenwoordigheit Chriſti, in de Enchariſtie, tegens Carolſtadium Swinglium, ende andere (die hy om deſe veranderinghe pleeght te noemen Sacrament-ſchenders) heeft geleert / ende met ſchriften beweert. ghelijck hier naer in het 16. capittel ſal aenghewe ſen worden.

Come dan tot die gene die hier van my ghenoemt zijn.

Carolſt. in ſyn tſamen ſpraec van 't avondtmael.

Den eerſten van deſen ſchrijft uptdruckelijck. *'Tlichaem Chriſti en is in't avontmael niet; Noch ſijn bloedt en is in de*

Kelck.

Kelck niet. Hoe kant ronder/ en botter teghens Christi woorden gheseidt worden? Wat raet dan met die woorden? Siet het Leser/eñ verwondert u; wat dat eyghen sin/tegens ootmoedigh geloof/al pijnight/en pooght.

Dese veers, seydt hy/ DIT is mijn Lichaem *is een volle ende by haer selfs bestaende reden: die den Heer op andere reysen in't Euangeli, doch met andere woordē geset heeft, daer hy gheen mentie van de Sacramenten en maeckt.* Matthei 10. Joannes 3. en 6. *Want het pronomen* Hoc *heeft een groote* H, *ende een groote letter is een teycken datter een nieuwe sin begonnen wort. Soo is dan dese veers by het sermoen van't avontmael gevoeght, gelijck men yet pleeght by te voeghen, dat tot de materi' wel dient, maer nochtans by sijn selven een vollen sin heeft. 'Twaer goet geweest hadden de Oversetters, eñ Vertaelders het grieckssche woordt τῶτο ghehouden, ende gheseidt,* is dat mijn lijf. *Ick heb altijdt sulcken gevoelen ghehadt dat Christus wijsende op sijn eyghen lichaem gheseidt heeft;* dit is mijn lichaem/etc.

Malle dinghen.

Noch malder. τῶτο

Wat denckt ghy Beminde Leser/is dit niet van't heylich avondtmael een comedi' ghemaeckt? Ghristus seidt tot zijn discipelen; eet/ *dit is mijn vleisch;*

Wederleggingh.

dzinckt; *dit is mijn bloedt.* Jae hy seydt de reden daer nogh by; *Drinckt alle gaeder hier uyt, want dit is mijn bloedt.* en hy en meent niet 't ghene dat hy gheeft / om ghegheten/en ghedzoncken te wozden; maer alleē /dat daer sat en spzack. Wisten de Apostelen dat niet / saeghen sy dat niet/ hoe Christus haer dat niet alle daeghen seggen / ook als hy haer het Paeschlam gaf? By *S.* Mattheus en staet niet alleen / *eet dit.* gheslote met een slot-teicken / sonder aenklevinghe aen die naer volgende woozden/ maer daer staet ook; *Drinckt allegader hier uyt,* met uytdzuckelijcke reden in het verbolgh; *Want dit is mijn bloedt.* Wat sou dit op malkander slupten; *Drinckt dat ick u geef,* want; *dat hier sit is mijn bloet?*

Och! hoe doolt een mensch/ jae hoe doolt een mensch / die van Godt afwijckt/ende van de waerheidt.

Zuinglius in tyn Confessi.

Den tweedē/dat is; Zuinglius schzijft in zijn Confessie die hy aen den Keyser Carolus den V. overgegeven heeft; *Dat het lichaem Christi natuirlijck, ofte datelijck, dat is dat het natuirlijcke lichaem Christi, in het aventmael zy, ofte met mont genotē wort, ghelyck de Papisten, ende sommighe die naer de potten van Aegypten omsien, seggen; dat*

en ont-

en ontkennen wy niet alleen; maer wy seggen oock stantvastelijck, dat het een dolinge is die tegens het woort Godts strijdt

Eñ in zijn brief aen de Vorsten van Duytslandt / soo als sy binnen Augsburgh vergadert waren. *'Tgene dat van de Sacramenten in figuur gheseidt is, laet ons dat in figuur nemen: Laet ons de eer geven aen Godt, niet aen de heylicheyt van de dienaers, niet aen de kracht van de elementen, of te sacramenten. Want aengesien (gelijck in't doopsel ende Eucharisti' onwedersprekelijck is) dat het ghene dat door de Sacramenten beteickent wordt, al is, eer dat wy de Sacramenten gebruycken; wat, plaegh! isser voor reden, dat wy de Sacramenten toe-eyghenen, dat wy te voren hadden.* Item in syn brief.

Den derden / dat is Oecolampadius, **schrijft;** *Dit is ons ghenoech dat wy soo veel gewonnen hebben, dat Christus met sijn lichaē inden Hemel is, eñ* **dat hy in't Sacrament niet en is.** *'Tis meer als een* **Schriftsche / ofte Diomedische barbarisheidt /** *in het bedeck sel des broots, ghelijck als in een raedtsel, het vleisch van sijn Weerdt te soecken.* **Boersche botheidt / ende dommigheidt ist /** *dat me niet en bemerckt, ende kent, waer in dat de Weerdt sijn goet-gunstigheidt toont.* 1. Oecolampadius van de woordē des avontmaels. Foep! Foep!

Ende dat men voor een geestelycke avontmael een vleyschghe soeckt. **In't broodt en is Christi vleysch niet.** *Dit behaeght myn beidts, dat het woort*; DIT IS, *genomen wort voor* DIT BETEICKENT: *eñ dat het woort*: LICHAEM *ghenomen wort voor* DE FIGUUR, *ofte* HET TEICKEN VAN'T LICHAEM.

Hy verheught hem/ende roemt hem oock / dat zijn medegheselt Suinglius/ daer wy van gheschroken hebben / het soo wijt ghebrocht heeft/ *dat het gheloof, 't uyterlijck nutten niet van doen en heeft, ende* **voeghter van 't zijne nogh by/** *dat de geloovighen het uyterlijck nutten meer doen, om de andere menschen, als om haer selven: want de geloovige ontfangen Christus altijdt.*

w. Musculus in locis commun.

De vierde/ dat is Musculus, **bekendt wel / dat in de woorden onses Saligh-maeckers/ elck woordt moet genomen worden in zijn eyghe kracht / ende beduydinghe / dogh hy doet daer by/** *dat het woort*, LICHAEM, *niet en mach in zijn volle kracht genomen worden; ten zy dat wy in dit stuck, een onverdragelijcke verwarringhe willen invoeren. Maer alleen op een Sacramentele wyse; dat is, het broodt is Christi lichaem, soo veel, ende verre, als het een Sacrament is van Christi lichaem, op een manier*

die het Sacrament eyghen is, ghelijck het naer wijse des Natuirs broot is.

Den vijfden / Bullingerus / in de uytlegginghe van het avontmael des Heeren / seydt: *dese woorden*, DIT IS MYN LICHAEM, *sijn even veel als*: Dit is de ghedachtenis / de gheheughenis / het teycken / het Sacrament van mijn Lichaem. *Dese Kelck, ofte om beter te seggen, dese wijn die in dese Kelck is*, beteyckent / ende verbeeldt u / *myn bloedt, dat eens voor u vergoten is.* H. Bullingerus.

Den sestē / dat is Calvinus, is de stoutste / ende Wispilstuyrighste van allen: naer wien dat de groote dool-vloet / in dit hooftstuck / zijn meeste kracht ghekreghen heeft.

Hy is geboren geweest te Nojons in Vranckrijck, in't jaer ons Heeren 1509. op den 10. Julij / zijn Vader hiet Gerrit Cauvijn, ende heeft voor desen / zijn sone / eerst verkreghen een kerckelijcke prebende / in de Cathedrale Kerck / ende daer naer een Pastorie in een dorp / niet wijt van Noijons, ghenaemt Pont d'Evesque. J. Calvinus in zijn 2 boeck tegens Westphalum.

Als hy 25 jaer oudt was / dat is in't jaer ons Heerē 1534 / is hy uyt Vranckrijck vertrocken / ende heeft als doen te

Basel doen drucken dē eersten druck van zijn institutien.

Als hy daer naer Italien besocht hadt/ is hy tot Geneven weder ghekomen/ eñ alsoo Farellus met Viretus, daer alree de reformatie haddē beginnen op te worpen/ is Calvinus als een Voghel van eender veeren/ met haer aldaer oock aengenomen/ tot den woorden-dienst/ in 't jaer 1536: maer kreegh binnen korten tijdt/ een uptdruckelijck bevel/ van de Stadt binnen 24 uren te ruymen/ waer over hy eerst naer Basel, ende daer van daen op Straesburgh gerepst is.

In 't jaer des Heeren 1541 is hy wederom op Geneva ghevordert/ ende is aldaer ghebleven/tot zijn doodt toe/ welcke ghschiet is in 't jaer ons Heeren 1564 op dē 27 May in het 55 jaer van zijn ouderdom.

Desen man/So veel als zijn leeringe aengaet/ is hy in die seer veranderlijck geweest/want als hy eerst geleert hadde dat de teyckenen van het H. Avondtmael alleen op der aerde zijn/ende dat het lichaem Christi in den hemel is; soo heeft hy even wel daer naer ghemeinelijck gheleert/dat Godt ons met

Calv. in syn accoordt met die vā Zuyrigh.

het

het Sacrament van het lichaem Christi, ook in der waerheidt het lichaem Christi mede geeft. Want

Op het 26 capittel van S. Mattheus, schrijft hy; *Ons wordt in't Avondtmael, waerachtigh het lichaem Christi ghegheven, op dat het voor onse zielen zy een salige spijs; dat is; onse zielen worden ghevoedt met de* **Substantie** *van het lichaem Christi.*

Tegheng sijn selvē op het 26. c. Matth.

Hogh eens

Daer over en wordt ons niet ghegheven een **ydel ende daet-loosigh** Sacrament, *maer sy worden in der waerheit het* **vleisch / ende bloedt Christi** *deelachtigh, die dese belofte door het gheloof aen-nemen.*

Hogh eens 4. Instit. c. 17.

In het vierde boeck van zijn institutien / schrijft hy dit selfde noch veel krachtigher / jae komt soo wijt / dat hy in't 17 cap. van dit boeck §. 10. schrijft: *Dogh al hoe wel het schijnt ongheloovigh te zijn, (daer de plaetsen soo veel van een ander verschelen,) dat het vleisch Christi tot ons door-dringht, om ons te ghedijen tot een spijs, soo laet ons even-wel ghedachtigh zijn, hoe hoogh dat die verheven kracht, van den H. Geest, onse sinnen te bovengaet; eñ hoe dwaes dat het is, dat wy de onbepaeltheit van hem, willen met onse maet afmeten. Dat dan ons verstandt niet en begrijpt, laet dat het geloof omvaten; naementlijck, dat de Gheest waer-*

achte-

achtelijck vereenight, dinghen die van plaetsen verdeilt zijn.

Nogh eens N. 32. **Ende in 't selfde capittel nogh eens;** *Ist dat mijn yemandt vraeght, op wat manier* **of dit gheschiet?** *ick en sal 't my niet schaemen te bekennen, dat dit verborgen hooger is, dan dat het van mijn* **verstandt** *ghevatt, ofte met woorden soo uytgeleydt konnen worden.*

Dit zijn in der waerheidt woorden/ om de onnooselen ten hooghsten te verlepden / ende verschelen al te veel van zijns Voorsaetens Zwinglus, **ende** Oecolampadus **woorden; dogh 't zijn gheleende schaeps-vellen / upt de Oudtvaders / om de slechte menschen te bedrieghen.**

Maer vraeght hem nogh eens; *Wat ist dan dat wy in de Eucharisti' ontfanghen?* **soo sal hy weder so plat vallen/dat alle voorgaende protesten van zijn klein verstandt/ende kleine uytspraeck/ heel te niet en zijn. Want hy vlecht zijn dubbelt-sinnighe woorden soo onder een/ dat 'tghene hy hier seidt / terstont daer verdraeit; ende al dat hy soo hoogh geseidt hadde / van het lichaem** Christi **te ontfangen/ende de manier niet te verstaen; verghelijckt alleen by de straelen**

Ibid. N 12.

len(niet op het lichaem)van de son/die upt kracht des sons/op de aerde wercken. Of dit zwaer om verstaen is/ende om upt te spreke̅/kan een yder by hem selfs wel weten. Hoogh dit is hier van ghenoegh; want weiffelen en heeft by hem gheen eyndt/ende en gheeft gheen sekerheidt.

Naer Calvinus, is te Ceneven gheuolgt zijn discipel Theodorus Beza, doch zijn vileynen manieren van spreken/ in't poinct van het H. Sacrament; van vleisch-eten/broodt-aenbidden/ Cyclopische barbarisheit/loopen soo hooch/ dat selfs een onnoosel mensch/ wel sou oordeelen upt de woorden alleen/ hoe veel dat zijn vupl-stinckende gheest/ ende onbeschaemde pen/verscheelt van die eerbiedige harten/ende eertuygende pennen/van de eerste Christenen.

Om dan het onderscheidt van dese Leeringhe/ende 't ghevoelen van dese Nieuwelinghen/wat beter te confronteren/ met de Leeringhe van de voorgaende Catholijcke Leeraers/ sal ick den Waer-lievende Leser hier in/ een weynigh te baet komen/ende eenighe hooft-poincten voor-stelle̅/by de welcke dat de Heylige ouwde Christenen/

haer

haer ghevoelen/ ende geloof van desen artijckel verklaert hebben.

De eerste is/dat de ouwe Leeraers van de Christelijcke religie / soo spaersaem/ende eerwaerdigh/ van dit Heylighe *Sacrament* altijdt spreken:

De tweede / Dat sy om de Waerheidt van dit *Sacrament* te bevestigen/ haer toevlucht tot de almoghentheidt Godts/ende zijn krachtighe werckende woordt nemen.

De derde / Dat sy de gheloovighen vermaenen/dat sy haer eygen vier sinnen/dat is/sien/en smaecken / en ruycken/ende tasten/ niet en moeten plaets geven/maer het geloof alleen: Eñ seggen/datter meer is/ alsser gesien wordt.

De vierde / Dat sy besorght zijn geweest / datter togh niet een cruym en sou op de aerde vallen: Jae / dat sy Christum in't heylich Sacrament aenghebeden hebben / dat Theodorus Beza noemt broodt-aenbidden.

De vijfde/dat sy seggen/ dat Christus ons in dit H. *Sacrament*, meer geeft tot een spijs/ eñ dranck/ dan de moeders/ die haer kinderē met haer melck lavē: Item/ dat ons *Sacrament* beter is / als het Joodtsche manna eñ Paesch-lam.

De

De seste / Dat sy soo hooghwaerdigh / van de Altaeren / eñ Priesters / eñ Sacrificie gesprocken hebben. Ende soo bedroest in het onteeren van het H. Sacrament, eñ dat het H. Sacrament aengaet / gheweest hebben.

De sevenste / Wy Catholijcken konnẽ immers bewijsen / waer / wanneer / door wie / dat het H. eñ Hooghwaerdighe Sacrament, de Heylighe Misse / de Altaeren bevochten zijn / 't welck niet alleen is een teyckẽ van nieuwigheyt / maer oock van partyschappen / ende wederspannigheidt. Wie sal ons 't beginsel van de Mis / Altaeren / eer van het H. Sacrament bewijsen met naem van personen eñ plaetsen / daer 't van begonnen is / ende met naem van Leeraers / die daer teghens haer als ghetrouwe Voorstanders van de ge-erfde Waerheidt / ende Godts dienst gheset hebben. Wy jae / wy neen / ten is haer niet mogheliick / Waerom ? Want ten is oock in de daet niet.

Dese seven redenen / sal ick nu wat breeder gaen verklaren

Het tiende Capittel.

Hoe spaersaem, ende eer-biedigh, dat de eerste Catholijcke Leeraers van de *Encharistie* gheſproken hebben.

Bewijs vã de eerſte reden.

ALs in het H. Sacrament des Altaers / dat wy van Christus ontfangẽ hebben / in het Nieuwe Testament / niet meer en waer / dan alleen 't gene dat partye seydt / Dat is Natuirlijck broodt / en wijn / onveranderd in zijn Weſen / ende alleen ghebruyckt / om te zijn een voorbeeldt / dat onſe ſiel ſoo leeft / ende geſpijſt / ende geſterckt wordt door Christus, ghelijck het lichaem leeft / gheſpijſt / ende gheſterckt wordt door broodt / dogh dat Christus in dat voorbeeldt niet Waerachtigh teghenwoordigh en is; Wat behoefden de H. Vaders ende Leeraers van de Chriſtenen / haer bezwaert te vinden / om van dit Sacrament openbaer / ende klaerlijck by een yder te ſpreken.

Sy en ſchreumen immers niet / om voor een yder te segghen / dat het oude Teſtament heeft ghehadt verſchepde figuiren van onſen Salich-maecker / ſae dat het heele ouwe Teſtament / al-

leen

leen in louteren Figuiren / ende Voorbeelden van onsen Salich-maecker bestont: Want hier in / heeft ons de H. Schrijftuir selfs / den ruymen / jae den vollen toom dickwils ghegheven / als sy op verschepde plaetsen / dese figuiren vermeldt; gelijck als blijckt by den H. Apostel Paulus op het vreedtste in het 7.8.9.10. Capittel van den brief tot de Hebreen. Ende wederom in den eersten brief tot de Corintheren aen het 10. cap: daer hy seydt / dat by de Joden / *alles in figuir gheschiedt is*; Verghelijckende den doorgangh van de roode Zee / by het Doopsel / de steenrots / by Christus, het manna / by de Eucharistie. Wat wonder sou 't dan wesen te preken / te schrijven / te seggben / dat ock wijn / ende broot / figuiren zijn van Christus, Dogh dat Wijn / Wijn blijft / ende broodt blijft broodt?

Heb. 7. 8. 9 10. cap.

1. Corinth. 10. 6. & 11.

'Tis immers kenbaer / dat op verschepde plaetsen van de H. schrijftuir / niet alleen de Engelen / en Propheten / maer ock Christus selfs hem by verschepde figuiren verghelecken heeft. S. Jan noemt hem het lam Godts. Den Enghel noemt hem / de leeuw uyt het geslacht van Iuda. Christus noemt hem sel-

Joan. 1. 29 Apoc. 5. 5.

Ioa. 15. 1. ende 5. Mat. 21. 42.

ben den Wijn-stock, den Hoeck-steen, de blinckende, ende 's smorghens rysende ster, &c. Dit meugen immers alle menschen wel hoozen/ ende daer en is geen diepsinnigheyt / ofte groote zwaerheit in gheleghen / om dit te ghelooben / te verklaeren/ ende andere Chzistenen te leeren.

Nu't is in der daet soo/dat de eerste Leeraers van de Catholijcke Kerck/ seer spaersaem gespzoken hebben / van het H. Sacrament des Altaers, soo by de Heydenen / als by de Nieuwe aenkomende Chzistenen / die sy Catechumenen noemdē. Ja sy en hebben niet willen toe laeten/dat dese Catechumenen/ (oock als nu de Catholijcke Kerck in haer bzeedighe fleur ende rust was)de Heylige Mis mochten heel upt-hoozē/ maer so haest alst Euangelium geleesen ende ghepzeckt was/soo wierter van den Diaken / ofte pemandt anders in zijn plaets/upt-geroepen:

Catechumeni upt de Mis.

Laet de Catechumenen uytgaen.

Gelijc als by die gene/die wel ervaren zijn in het gebzuyck van de outde Chzistelijcke Kerck/ klaer genoegh bekent is. upt het 4. Concilium van Carthago, canone 84. daer S. Augustinus selfs is een van

de

de Bisschoppen gheweest. upt den H. Ambrosius inden 13. brief aen zijn suster Marcellina. upt Joannes Chrysostomus in't 18 sermoen op den 2. brief tot de Corintherē. Ja upt Dionysius Areopagita, in het 3 cap. van de Kerckelijcke ordinantie.

Bp dē H. Augustinū, Chrysostomum, Cyrillum, Theodoretum, eñ andere Vaders/ ja van de eerste Vaders af te beginnē/ sijn seer veel plaetsen/ daer dese secreten manier van spreckē/ in beschreven wordt. Ende wel waer / datse oock somtijdts ghebruyckt wordt van eenighe andere pointctē van ons geloof/ als van het H. Sacrament des Altaers. Maer van geene so menighmael/ ofte so hooch achtbaer/ als van dit H. Sacrament alleen.

Den H. Gregorius Nazianzenus schrijft in zijn 42. oratie / *dat veel van onse misterien* (dat is *verborge Leeringen*) *niet en moeten uytgedragen wordē, aen die geene die nogh buyten ons zijn.* Eñ in zijn eerste oratie tegens den Apostaet Julianum/ seit hy: *By ons sijn sommige Leeringē, die heymelijc geleert wordē, dat en ontkenn' ic niet.* Dē Heydēsche Philosooph Celsus/ heeft het de Christenen verwetē/ dat sy *een verstekē, eñ verborge religie hadden, die sy niet openbaer voor den dagh en brochten, eñ dat haer leeringe*

Nazianz. in sijn 42. sermoen.

Idē in sijn 1. serm. tegens Julianum.

niet anders en was, als kryphion doima, *een verſteecken, eñ verborgen leer.* Om hier op te antwoordẽ en heeft *Origenes* het ſelfde niet ontkent/maer alleen geſeit: *Dat wy all' de artikulen van ons geloof niet verborghen en houden,* dan *alleen ſommighe. Ende dat dit oock by de Heydenen plagh te geſchieden.* In welcke antwoordt wel ſtaet te bemercken: Hoe dat de Heydenen/(al hoe wel haer religie valſch / jae Duyvels was /) nochtans dooz ſulck verzwijgen van eenige artikulen/ geſocht hebben/de gemeente te bzengẽ/ eñ t'onderhouden in een groot geboelen/ende eer/van deſe verzwegẽ ceremonien/gelijck als oock geſchiet is by de Gzieckẽ/ eñ Romeynen/ dogh (ſo ick geſept hebbe) in valſche religie/eñ met bedzogh.

Origenes tegens Celſum.

Heidenſch miſbzupck.

Seker van de H. Vaders en moeten noch en meughen wy / ſulck argh / en quaet geboelen niet hebben / gelijck of ſy het volck oock met een bedzogh / eñ bohà van woozdẽ / en werckẽ/ gepoogt haddẽ/tot meerder eer van onſe religie te bzengẽ dooz de ſtilſwijgentheit; maer 't moet in der daet ſo weſen/en by haer is ter goeder trouwẽ met ſuyvere conſcientie/dat geloof/eñ geboelẽ geweeſt, dat eenige artijckulen van ons geloof/

Chriſtenen ghebzupck.

in haer

in haer selven hooger/ en sommige *Sa*cramenten waerdiger/ eñ wonderbaerlijcker waeren/als de andere; eñ dat sy daerom so spaersaem van die gesproliē hebben. Waer in/ (gelijck ick gheseidt hebbe/ de Eucharisti' alleg te bobē gaet: Soo dat de Griecksche Vaders/de Eucharisti' ghemeinelijck noemen mystêria phrikta, ofte/ mystêrion aporrhêton. De Latijnsche/ *Mysterium Pavendum. mysterium ineffabile, mysterium magnum. Dionysius Areopagita* noemt het Hê hiera, kai kryphios, kai epiphobos teletê. Dat is/ *het heyligh, eñ verborgen, ende schreumwaerdige Sacrifici'* ofte/ *volmaeckheit.* Het *onuytsprekelijcke mysterie;* Eñ to teleiotaton, kai archisymbolon deipnon: *Cœna divinissima, & omnium symbolorū, ac figurarū Princeps.* dat is het *Goddelijckste Avontmael eñ het eerste en princepaelste van alle voorbeeldē, eñ figurē.*

S. Ian Chrysostomus, als hy die woorden van den Patriarch Jacob uytlepdt; *Hy sal sijn kleedt wasschen, inde wijn.* Gen. 49. cap. *Siet,* seit hy/ *Hoe dat hy met duystere woorden, het heele mysterium te kennen gheeft, dat hier verborghen is; die' tghenieten meughen,* weten *wat dat ick segghen wil.* Eñ op den 140 Psal. sprekende van de tongh; *denct,* seit hy/ *dat dit het lidt is daer*

Chrysost. Gen. 49.

Nota.

Psal. 140.

wy dat Schrick-waerdighe Sacrificie op ontfanghen, de geloovigen weten dat ick segghen wil. In sijn 72. **Homilie op Mattheus:** *Hoe vol van ghenaede, hoe vol van menschen liefde, dat dit misteri' is,* **weten die/die** *daer toe meugen gaen.* **In zijn 85. Homilie op Joannes/** *die't meugen ontfangen,* **die weten het wel/** *door 'twater wordē sy herboren, maer met vleisch ende bloet worden sy gespijst.* **In welcke woordē/dit oock te bemercken staet / dat het seer ongherijmt van dese man sou gheseidt zijn/dat wy dooz water herbozen/ maer met bloedt ghespijst wozdē/waer't dat in de** Eucharisti' **niet meer en was / als natupzlijcke wijn/figuir van't bloet** Christi, **daer wy in gedoopt wozdē. Jae so wel behoozdē** Chrysostomus **te segghen/ dat wy dooz't bloet herbozen wozden/als hy sept dat wy dooz 't bloet gebzijdt wozden/ 'ten waer dat hy met dit onderscheidt van spzeecken/wilde te kennen gheven/ dat in het doopsel waeter is/ ende waeter blijft/so dat Chzisti bloet daer niet wesentlijc en is/ maer dat in die** Eucharisti' **Wijn is/doch geen wijn en blijft/maer dat** Christi **bloet daer wesentlijck is.**

Hom. 72. in Matth.

Hom. 85. in Joan.

Nota.

Bp den selfdē Chrysostomus, **in't sermoon vanden** H. Philogonius, **ist wederom.**

Chrisost. hom de S. Philogonio.

om. *Hier ruſt het lichaem ons Heeren ronts om becingelt met den H. Gheeſt, die der oorlof toe hebben, die verſtaent.* Ende van Euſtathius van Antiochien. *De Euchariſti' is een offerhandt, maer ſonder bloedt*, die der oorlof toe hebben/*die verſtaen't wel.*

Idem de S. Euſtathio.

Theodoretus een Diſcipel van Chriſoſtomus heeft zijn Meeſter hier getrouwelijck in ghevolght / ende ſeydt/ uytdruckelijck: *'Ten is niet gheoorloft* opentlijck *van de Euchariſti' te ſpreken, ofter by avontuir eenighe by waeren, die der noch* niet toegelaeten *en zijn.* Ende op een andere plaets ſeydt den recht gheloovige; *Ick bidde u ſpreeckt* dupſter; *Want by avontuir ſijnder ſommige* die't niet gheoorloft *en is.*

Theodoretus.

Cyrillus Biſſchop van Ieruſalem bezweert ten hooghſten de geloovigē/dat ſy zijn Catechiſmus-pzeken/inde welcke hy handelt van de Sacramenten/ niet en ſullen aen eenige On-Chziſtenē/ ofte Catechumenen/ dat is leerlingen/ over-geven/ofte dat ſy anders doende; *aen Godt dat ſullen moeten verantwoorden.*

Cyrillus Ieroſol: in catecheſibus.

Ende in zijn ſeſte pzedicatie ſeidt hy: *Van de miſterien ſprekē wy* niet opentlick/ *alſſer* Leerlingen *by zijn; Maer wy ſeggen veel dinghen* bedeckteliick / *op dat de gheloovigen, die't weten mengen, verſtaen.*

August. epist. 43.

In de tijden van S. Augustijn, leefde in Africa een Heydensch-geleerde Philosooph Maximus, dese begheerigh zijnde/om kennis van de Eucharisti' te hebben/ heeft aen Augustinus dese woorden geschreven: *Dit bidd' ick, alderwijste man, dat ghy aen een zy settende, ende uytsluytende alle kracht van welsprekentheydt, waer van ghy by eẽ yder vermaert sijt*, voor-by-gaende oock Chrysippi scherp-sinnige reden/ daer ghy mede pleeght te strijden/*ende oock aen een zy stellende, voor een korten tijdt de disputeer-konst, die, soo ghy weet, met alle kracht soeckt, niet seecker ende vast te laeten; met der daet bewijst; wie of dien Godt is*, die ghy Christenen/u als eygen toeschrijft/ *ende veinst u, gelijck of* ghy hem in verborge plaetsen saeght? Dit was immers gelegentheit genoegh/ om soo een vermaerde persoon te onderrechten/ ende van broot/ende wijn/ (alst anders niet en waer dan broodt / ende wijn / dogh verheven / om te zijn een figuir van Christi vleisch/ende broodt) de naeckte waerheidt te segghen / overmidts dat hier gheen swaerheit van begrip/ veel min van gheloof in gheleghen is. Jae om de waerheit te segghen/ als de Eucharisti' niet anders en is/so isse eygent-

Breeder eenwijs.

Eucharisti' by de Calvinisté

lijck

lijck *gheen artijckel des gheloofs*, voor pemandt/ die alree in Christum gheloost/ Overmits/dat gelijck upt het geloof in Christum natuirlijck volght/Christus is de Son, Christus is een Steen, Christus is een fontein. Dat is/ Christus verlicht de ziel / gheljck de *Son*, het lichaemelijck gheficht; Christus is sterck teghens alle aenvechtinghe/gheljck een steen; Christus gheeft het gheestelijcke Waeter der Zielen / gheljck een lichaemelijcke Fontein: Soo volght mede; Christus is het broot; Christus is de Wijn; dat is/ Hy is spijs / ende dranck der Zielen. Wat besonder artijckel des gheloofs/ wat besondere zwaerheit om te gelooven/is hier in gelegen?

en kan geé artikel des gheloofs zijn.

Nochtans Augustinus hier op ghevraeght zijnde / en reddert hē dus niet; maer schrijft aē hem sonder een woort van de Eucharisti' te vermelden / tot een tepckē/ dat hy noch niet bequaem/ noch niet waerdigh en was/ om dat te hooren / ofte te lesen / dat de Christen Kerc van de Eucharisti' gelooft/eñ leert.

Zeno Bisschop vā Veronē, handelende van eē huwelijc / daer de vrouw Christen/eñ de man On-Christē is/ spreeckt de Christene vrou aldus aē: *Het sacrifi-*

Zeno Veronens.

cie van u man gheschiet in't openbaer, maer het uwe in't heymelijck; het zijne/*mach vrijelijck ghehandelt worden van een yeder, maer het* uwe/*en mach oock van de Christenē selfs, die daer niet* toe ghewijt en zijn / *Sonder Kerck-schenderie niet gheschen worden.*

Epiphanius in de 42 ketteri'.

Epiphanius Bisschop van Cyprus, stelt het voor een van des Aerts-ketters Marcion gheloofs-artikelen; dat hy de mijsterien liet bedienen daer de Catechumeni by waeren. sonder twyfel tot schande van hem/ alsoo de Catholijcke Kercke ter contrarie dede. Den H. Augustinus, schrijvende van 'tgene/ dat noch in sijn tijden / by de Christenen in de Kerckelijcke dienst/ onderhouden wordē/ ghebruickt menighmael dese woordē 't sacrament dat de geloovighen bekent is, gevende door het woordt geloovighe, te kennen/ dat het niet alleen by de heydenen maer oock by de Leer-Christenē die mē Catechumenen noemt niet bekent en was. Dit blijckt uyt het 10. boeck van de stadt Godts; uyt zijn sermoenē op de Psalmen/ in zijn uytlegginge op S. Jans Euangeli'/ eñ andere plaetsen.

Augustinus op verscheide plaetsen.

L. 10. c. 6. Psal. 39. tract. 11 in Joan.

Chrisostom. by

By den H. Chrisostomus is diergelijck manier van spreken soo seer ghemein,

dat

dat selfs Isaac Casanbonus, (al hoe wel dat hy hem van de Roomsche Catholycke religie vreemt gehouwden heeft/ nochtans;) sept. *Wie isser soo vreemt ofte onervaeren, in't lesen van de Oudt-Vaeders, dien onbekent is de maniere van spreken die sy (princepalick als sy van de Sacramenten handelen) dagelicks gebruicken.* De gheloobigen die verstaen dit. In een *Chrysostomi boecken alleen kan men dit ten minsten vijftigmael bevinden. In Augustini boecken ooc niet veel* min. *Iae ick meine datse by alle de Oudt-Vaeders te vinden is.*

Casanb. exert. 16.

Ick vraegh hier op dan nogh eens. Is in de Eucharistie, soo veel als broodt ende wijn aengaet / niet meer *als een figuur van Christi vleysch ende bloedt*, waer toe al dese bedeckte manier van spreckē/ de beschreumtheidt van dit/een pder te openbaren? ende dat noch in de tijden/ van het nieuwe Testament / als alle Joodtsche figuiren verbult waren/die oock by de Joodtsche tijden/so bedeckt niet en wordden gehouwden? ende in de tijden dat de kercke Christi, van de heydensche verbolginghe/ende schimp/bevrijdt was/onder regieringe van Christelijcke Keysers?

Slot van dit capittel

Ick en kan sulcke mijdinghe van

klaer/

klaer upt te spreecken/wat of de Eucharistia is / op gheen andere reden verdedighen / als alleen dat sy meer als een figuir is/ ende om dat dit in zyn selven hoogh is / jae menschen verstant te boven gaet/dat het daerom so langh voor de Leer-Christenen ofte Catechumenen is verborgen gehouwden/tot dat sy soo diep zyn gegront geweest/ende so vast in de geloofs waerdigheit/ van de Catholycke Kerck / ende ook in de waerheidt/ende eerwaerdigheit van haeren Godts-dienst/dat sy bequaem waeren om sonder arguatie/ ofte sinnelyck onderzoeck/te gelooven al'tgene/dat haer van die gheleert werden. Twelcke/seker/in naechte figuiren alleen niet noodigh en was. Ende eben wel van die Edele eerste Christene Kerck ghedaen tot een teycken datter in de Eucharistie meer als figuir was.

Het elfde Capittel.

Dat de eerſte Catholijcke Leeraers, in het uytlegghen van de *Euchariſti*, haer toevlucht nemen tot Godts Almoghentheidt, ende boven natuirighe kracht.

ALs in de Euchariſti niet / meer en waer/dan alleen/dat broot/ ende Wijn / blijvende in haer voorgaende Weſen/ teyckens zijn van Chriſti vleeſch/ende bloet: Waer toe behoefden onſe ouwde / ende eerſte Leeraers/tot beveſtinghe van het gene dat de Chriſten Kerck ghelooft / ende leert van de Euchariſti', haer toevlucht te nemen/tot de Almogentheidt Godts/tot de cracht van het al bewerckēde woort Godts/tot het ſchepſel van Hemel/ende aerde / ende andere miraculeuſe wercken?

Dat *Son*, ende Fonteyn, ende Steen, eñ Lam, ende Leeuw etc figuiren van Chriſtus, zijn/en heeft geen wondere kracht/ ende nieuwe werckinghe / van Godts Almoghentheidt van doen: Maer als de Natuir/ende natuirlijcke eygendom eens ghegheven zijn/ſoo ſijnſe oock bequaem om figuiren/ende teyckens van

Verſcheidē figuirē van Chriſtus.

Chri-

Christus te Wesen. Ick kome tot de Joodtsche manna, Paeschlam, ende metale serpent: Dat het manna een kracht hadde van alle smakelickheit / dat het Paeschlam beschermde alle Huysen van den slaenden Engel; Dat het serpent genas de gequetsten van de benijnige serpenten/ dat hadt Godts kracht / ende Almogentheidt / boven het natuir-wesen van die creatuiren / van doen: Maer dat het manna/ lam/ serpent/ als sy desen eygendommē hadden/ figuiren van Christus waeren/ dat volgde natuirlijck uyt het voorgaēde / sonder eenige nieuwe kracht. Broot, ende Wijn in de Eucharisti', en hebben naer 't seggen van partie / gheen mirakuleuse veranderingh/ ofte werckende kracht / sy blijven by haer voorgaende Wesen / gheljck als Son/eñ Fontein ende Steen etc. Waer toe dan syn uytvlucht genomen tot de Almogentheidt Godts? wat mirakel gheschietter? Even wel by de Ouwt-Vaders / als sy van de Eucharistie spreken / is dit ghebruyck / dat sy ons tot Gods Almogentheit/ ende krachtighwerckende woordt aenwijsen.

Ireneus l. 4. c. 34.

Irenæus in zyn 4. boeck / handelende teghens de Joden/ende die in Christum

niet

niet recht en gelooven/schrijft: *Hoe sullen sy 't weten, dat het broodt, daer de danckseggynghe over gheschiet is,* **is het lichaem van haer Heer / ende de Kelck van zijn bloedt;** *is't dat sy niet en segghen, dat hy den Soone is van den Schepper des Weerelts, dat is sijn woort, door 't welcke de boomen vruchten draeghen, de Fonteynen vloejen, ende de aerde voor-brenght, eerst het stroo, daer nae de aer, ende ten leesten volwassen koorn in de aer.*

Cyrillus **Bisschop van** Ierusalem; *Aengesien dat Christus selfs het soo verseckert; ende seydt van het broodt,* dit is mijn Lichaem: *Wie salder voort derven aen twyfelen? En alt die selfde bevestight ende seydt:* dit is myn bloedt. *Wie segh ick sal daer aen twyfelen, ende seggen: 't en is sijn bloedt niet.* **Hy heeft op een** *tyt Water in Wijn verandert, 't welcke bloedts ghelijck is,* in Cana Galileæ, *door sijn wil alleen* (**dat is; sonder selfs dit met eenighe woorden te verklaren**) *ende en sal hy 't niet waerdigh wesen, dat wy Hem gelooven, dat Hy Wijn in bloet verandert heeft? Want heeft hy ghenoodt sijnde tot de lichamelijcke bruyloft, dat hoogh wonderlijck mirakel gewrocht;* **en soude wy niet veel meer bekennen** / *dat Hy aen de Kinderen des*

Cyrillus Catech. 4. mijstag.

Mirakel in Cana.

bruydts,

bruydts, sijn vleisch, ende sijn bloet heeft gegeven? **wat seght ghy Leser?**

Augustinus **in zijn derde boeck vande H. Dzievuldigheit**: *Den Apostel Paulus heeft met* **teycknen** *konnen predicken onsen Heer Iesus Christus, op eẽ andere manier* **met zijn tongh** / *op een andere manier* **met zijn brief**; *op een andere manier met het* Sacrament **van zijn vleisch eñ bloedt.** *En wy en seggen niet, dat de tongh van Paulus, ofte het beschreven pergament, ofte den inct, nochte de beduydende klanck die met de tongh gemaeckt wort, nochte de teyckens van letters op de vellen* (**dat is pergament**) *beschreven,* **sijn het vleisch/ende bloedt van Chzistus**; *maer dat alleen, dat wy,* **upt de bzuchten van de aerde opghenomen zijnde / ende door het heymelijck ghebedt ghesegent/nuttighen** *tot die Geestelijcke Saligheidt, tot een gheheugenisse van sijn lijden voor ons. Dit als het* **door de handen van de Menschen** *tot sijn sighbaeren form gemaeckt is, en wordt niet gheheylight, om sulcken* **grooten Sacrament te wesen** / *als door de* **Gheest Godts** / *die onsighbaerlijck werckt: als alle 't ghene, dat door lichaemelijcke beweginghe in dit werck geschiedt,* **Godt selfs werckt.**

Augustl. l. 3 de Trinit.

Ambros. l. 4. de Sacra. c. 4.

Ambrosius **in zijn vierde boeck vande**

Sacramenten; naer dat hy de nieuw ghedoopte Christenen eerst voor ghestelt heeft/ het doopsel / dat sy ontfangen hadden / ende het vormsel; so gaet hy tot de Eucharisti', ende segdt van wegen een mensch/die noch het rechte geloof niet en heeft: *meugelijck sult ghy seggen:* mijn broot/ *is gemein broodt.* Doch antwoordt daer terstont op/ *Dit broodt,* is broodt / *voor de woorden van de Sacramenten; maer als de consecratie daer by komt, soo wordt van* het broodt *het vleisch Christi.* Ende terstont / ghelijck als in een soo Hooghwaerdighe leeringhe / spreeckt hy hem selver aen; *Laet ons dan dit bewysen,* ende vraeght: *Hoe kan 't ghene* dat broot is/ *Christi lichaem zijn?* Antwoort wederom; *door de Consecratie.* Vraeght noch eens; *met wat woorden? eñ met wiens woordē geschiet die Consecratie?* Antwoort. *Door de woorden van den Heer Iesus. Het woordt dan van den Heer, maeckt dit Sacrament.* Vraeght weder; *Wat woort Christi?* Antwoordt / *dat woordt door 't welck alles ghescheppen is. Den Heer heeft het bevolen, ende de Hemel is gemaeckt; Den Heer heeft bevolen, ende de aerde is gemaeckt; Den Heer heeft bevolen, eñ de zeen zijn gemaeckt; Den Heer heeft bevolen,* eñ *alle Creaturen* zijn

geboren. Siet ghy wel hoe krachtigh, eñ werckachtigh dat Christi Woort is? Isser dan sulcken kracht in de woorden van den Heer Iesus, dat het begint te zijn dat, te voren niet en was, hoe veel te meer is sijn woordt kracht gh, dat het gheen dat was, is, en verandert in yet anders. **Naer dese woorden gaet** Ambrosius **voorts / ende brenght tot bevestinghe van zijn seggben.**

Isaie 7. Exod.

1. **Het Mirakel vande gheboorte** Christi **uyt een Maeght.**

2. **'Tmirakel van de verdeelinge van de roode Zee / door het aenraecken van** Moyses **roede / niet naer't gebruyck van de Natuir / maer door de genade van't Hemelsch bevel.**

3. **'Tmirakel van het bitter water in soet verandert. Het waeter heeft 'tplegen van zijn natuir verandert / eñ heeft de soetigheit van de gratie ontfangen.**

4. **Het mirakel van het yser / dat in't water ghesencken was / ende teghens ghebruyck van't yser / is weder boven komen drijven.**

Slupt daer naer. *En verstaet ghy noch uyt alle dese Historien niet hoe dat het Hemelsche woordt werckt? Soo hebt ghy dan nu gheleert, dat van het broodt Christi lichaem wordt: ende dat wijn, ende water in de Kelck*

ghegoten worden, maer wordt **bloedt door de consecratie** *van't Hemelsche Woordt.*

In het naervolgende Capittel stuyt hy noghcens. *Eer het geconsecreert wordt soo ist broodt: maer* **als de woorden Christi daer by komen/** *so ist* **Christi lichaē:** *Voor de woorden Christi,* **is de kelck vol van wijn/** *eñ* **water:** *als de woorden Christi gewrocht hebben, soo wort* **het bloedt/** *dat het volck verlost heeft. Siet dan hoe krachtich dat het woort Christi is, om alles te veranderē.*

Waer toe al dit groote werck by malkanderē gehaelt/is't dat de naturen van brood eñ wijn/niet en veranderen? Seker 'twaer niet alleē omutte/ maer oock schandaleusen arbeydt gedaen/ met soo veel boven-natuirlijcke wercken/ eñ Natuirs veranderingen/ anders niet te willen seggen/dan broodt blijft broodt/ende wijn/ blijft wijn. De exemplen en stupten hier gantsch niet op.

In een ander boeck dat die selfden Ambrosius **geschreven heeft/ tot onderwijsinghe van de** Catechumenen/**die nu ghedoopt waeren/ ende aengheleidt werden/ om naer het doopsel/ de Eucharisti' te ontfanghen/ bewijst hy dit immers even breedt/ jae noch** De Initiandis.

noch breeder. Want waer dat hy voor gheſtelt hadt/dat groot gheluck dat de Joden hebben van Godt ontfanghen in het manna, dat ghenoemt wordt/het broodt der Enghelen, antwoort daer op.

Eucharisti met manna verklaert.

Aenſiet nu wat van beyden dat waerdiger is, het broodt der Enghelen, oft het vleiſch van Chriſtus, het welcke immers een Lichaem des levens is. Dat Manna was uyt den Hemel; dit is boven de Hemel. Dat was des Hemels; dit des Heere der Hemelen. Dat was de verdervenis onderworpen, indien het tot 's andere daeghs wierde bewaert; dit ganſch onverderffelijck: ſoo dat oock iemant het ſelfde Godtsdienſtelijck ſmaeckende, gheen verderffeniſſe ſal konnen ghevoelen. Aen die vloeyde waeter uyt de ſteen-rotz; aen u, bloedt uyt Ghriſtus. Die heeft het waeter voor een uyrtje verſaedight; u waſcht het bloedt tot ter eeuwigheydt. Een Iode drinckt, en heeft wederom dorſt; ghy ghedroncken hebbende, ſult niet meer dorſten. Dat was oock in een ſchaduwe; dit is in de waerheydt. Indien het gheen daer ghy u over verwondert, een ſchaduw' is: Hoe groot moet het weſen, over wiens ſchaduwe ſelfs ghy u verwondert? Hoort eens dat het de ſchaduw' is, dat by de voor-ouders is voor-gevallen. Sy droncken, ſeydt hy, van de rotz-ſteen die haer

volghde, eñ de rotz-ſteen was Chriſtus. Maer in vele van haer, heeft Godt gheen goet behagen gehadt, want ſy zijn inde Woeſtijne nedergheveldt. Ende deſe dinghen zijn ons tot een figuyr gheſchiedt. Ghy hebt het treffelijckſte gekent. Want het licht is beter, als de ſchaduwe, de waerheydt als de figuyre, het lichaem des Scheppers, als' t manna des Hemels. Ghy ſoudt mogelijck ſeggen: Ick ſie iet anders, en hoe ſeght ghy mijn, dat ick het Lichaem Chriſti ontfangh? En dat ſtaet ons dan noch goet te doen. Hoe veel exemplen gebruycken wy dan, om te bewyſen dat het dat niet en is dat de Natuyr heeft voort-ghebracht, maer dat de segheningh heeft gheconſacreert, en dat de kracht van de zegeningh meerder is, als van de Natuyr, want door de zegeningh oock de Natuyre ſelfs wordt verandert. Moyſes hiel een roede, hy heeft-ſe wegh-geworpen, ende ſy is een Serpent gheworden. Hy heeft de ſteert vande ſlangh wederom ghevat, en is tot de natuyr van een roede wederom verkeert. Siet ghy dan wel dat door de prophetiſche gratie, de natuyre tvveemaels verandert is, de rivieren van Aegypten liepen met een ſuyvere vvaetervloedt, en ſtracx is-er bloet uyt de aederen van de fonteynen op-geborrelt. Inde rivieren vvas gheen dranck. En het bloedt der rivieren is

wederom op het ghebodt van de Propheet op-ghehouden, de natuir des waeters is weder-ge-keert. Het Hebreeusche Volck was rondt-om be-sloten, hier van de vyandt; daer vande zee be-set: Moyses heeft zijn roede verheven, en het water heeft sich verdeelt, is in de gedaente van een muir als bevrosen, en tusschen de wa-teren is een voet-wegh verschenē. De Iordaen te rugge gekeert zijnde, loopt tegen de natuyr, nae 't begin van sijn fonteyn op-waerts. Blijckt het dan hier niet dat de natuyr soo vande zee-golven, als vande rivier-vloedt verandert is? Het Volck der voor-vaderē hadde dorst, Moy-ses raeckt de steen, uyt die vloeyt water. Heeft dan de gratie niet buyten natuyrs-loop ghe-werckt, op dat de rotze water vlieten soude, dat de natuyr niet en hadde? Marath was een de alderbitterste fonteyn, soo dat het dorstigh Volck niet en konde drincken. Moyses heeft een hout in 't water geworpen, en de natuyr des waeters heeft haer bitterheyt af gheleydt, die de stracx-ingestorte gratie ghematight heeft. Onder den Propheet Elisæus, is aen een vande Sonen der Propheten, het yser vande bijl ont-vallen, en voort te gront gegaen. Die het yser hadt verloren, heeft Elisæum gebeden, Eli-sæus heeft het hout oock in het water gesmeten, en het yser is komen boven drijven: en dat we-

te

ten vvy immers oock tegen de natuyr geschiet te vvesen. vvant het yser swaerder is, als de vochtigheyt der wateren. Wy bemercken dan dat de gratie van meerder kracht is, als de natuyr, en sullen wy nochtans de gratie vande Prophetische zegening noch tellen? Indien de menschelijcke zegeningh, soo veel heeft konnen teweegh brengen, dat sy de natuyr verandert heeft: Wat sullen wy seggheu vande Goddelijcke Consecratie, daer de eygen woordē van ons Heer, en Salichmaker werckē? Want dat Sacrament, dat ghy ontfanght, wordt door de woorden van Christus ghemaeckt. Indien het spreken van Elias so veel heeft vermogen dat het vyer heeft vanden hemel doen komen: sullen de woordē Ghristi niet so veel krachts hebben, dat sy de specie der elementen soude konnen veranderen? Ghy hebt vande wercken des heele vveerelts geleesen: Hy heeft het geseydt, en sy zijn voort-ghebracht, hy heeft het bevolen, en sy zijn geschapen: Sullen dan de vvoorden Christi, die van niet hebben konnen maecken, dat-er niet en vvas, dingen die-er al-rede zijn, niet konnen veranderen in het geen dat sy niet en vvaren? Want 'ten is niet minder, nieuvve natuyren aen yet te geven, als die te veranderen. Maer vvat vvillen vvy hier besluyt-redenen gebruyckē? Laet ons exemplen gebruyc-

ken, ende met dat van de menſch-vvordingh, de vvaerheydt van dit geheymenis oft miſterie beveſtigen. Iſſer Natuyrs-gebruyck voorgegaen, als de Heer Ieſus uyt Maria geboren vvorde? Sien vvy nae de Natuyrs-ſchickingh: De vrouvve placht te teelen, na de verſaemelingh met een man. Het blijckt dan, dat de Maeght buyten natuyrs-ſchickingh ghebaert heeft, en het ſelfde Lichaem dat vvy maken, is uyt die maeght. Wat ſoeckt ghy hier natuyrs-ordē in het Lichaem van Chriſtus, aengheſien de Heere Ieſus ſelfs buyten natuyrs-ſchickingh, uyt de Maeght ghebooren is? het vvaerachtighe vleeſch dan van Chriſtus, dat ghekruyſt, ende begraeven is, is immers vvaerachtelijck het Sacrament van dat vleeſch. De Heer Ieſus ſelver roept: Dat is mijn Lichaē. Voor de zegheningh der hemelſche vvoorden vvordt de ghedaente ghenoemt, nae de Conſecratie vvort-er het Lichaem Chriſti beduydt. Hy noemt-er ſijn bloedt. Voor de Conſecratie vvort-er iet anders ghenoemt, nae de Conſecratie, vvort het bloet geheeten. Ende ghy ſecht, Amen: dat is. 'Tis waer. Laet de inwendige ſin belijden, dat de monāt ſpreeckt. Laet de genegentheyt gevoelen, dat de woorden luyden.

Chryſoſtomus, **in zijn Homilie van Judas verraet. Een is geen menſch/**

die

die 'tgene dat tot de consecratie van de tafel des Heeren voorgheſtelt is/ Chriſti Lichaem ende bloet maeckt: Maer Chriſtus ſelfs die voor ons gekruyſt is. De woorden worde upt des Priesters mondt gesproken/ maer sy worden gezeghent door Godts kracht/ ende gratie. *Hy seydt*, dit is mijn Lichaem. *door deſe vvoorden vvorden de voorgheſtelde (dat is broodt ende vvijn van de Eucharisti') gheconſacreert. Eñ gelijck dat vvoordt 'tvvelck gheſeidt heeft*, was / en vermenighvuldight / ende verbuilt de aerde /*eens vvel gheſeidt is*, *maer voelt haer vverckten allen tijden*, *als de natuir vverckt tot vruchtbaerheidt*: Alſoo is dat Woordt oock wel eens gheſeidt/ maer het gheeft het Sacrificie zijn vaſtigheit/ over alle de taefelen van de H. Kerck / tot op hupdendaeghs toe/ jae tot zijn toekomſte / dat is tot den dagh des oordeels.

De Chriſten Griecken, die onder de Signorie van Venetien woonen/ hebben in't jaer 1570. een brief van haer gheloof geſchreven/ aen den Cardinael van Guiſe: al waer sy aengaende de Eucharisti', ende het ghevoelen van den H. Chryſoſtomus, aldus spreecken: *Wy gelooven ende belijden, dat het broot in Chriſti*

Grieckſche Chriſtenen

Lichaem, ende desghelijcks de wijn in Christ bloedt soo verandert, dat noch het broodt, noc de Toevalligheden van sijn substantie, en bly ven, maer dat sy vernatuiren in een Godde lijck wesen. Waer van wy hebben die woorden van dien grooten Vader Chrysostomus, op he 26 cap: van Matthæus Euangeli'. **Hoortse** *Als Christus seyt:* (**dit is mijn lichaem**) *s heeft hy getoont, dat het broot, 'twelck op't au taer geconsecreert wort, niet en is een teycken maer het lichaem des Heeren selfs, want hy e heeft niet geseit: dit is het teycken; maer, di is mijn lichaem. Want de veranderinge ghe schiedt door een onuytsprekelijcke kracht, al hoe-wel dat het ons schijnt broot te zijn.*

Damasc. l. 4. Ioannes Damascenus **in het 4. boeck v het rechte geloof. schrijft aldus:**

Indien het woort Gods levend' en uytwerc kend' is, ende den Heer al gemaeckt heeft, da hy vvilde: Indiē hy geseyt heeft **dat het lich worde/cñ 'tis gheworden/dat het Fir mament worde/ende 't is gheworden** *indien door het vvoort des Heeren de Heme sijn ghevesticht, ende al haer kracht, door a gheest sijns mondts. indien Hemel, en aerd als oock vvaeter, vuyr, ende Lucht, ende 't verciersel der selven, door het vvoordt d Heeren vol-toyt ende vol-maeckt is, jae sel oock dat alder-eedelste ghedierte dat de*

Mensc

Menſch vvort genaemt: indien Godts-vvoort ſelfs, als het ſijn vvill' alſoo beliefde, menſch gevvorden is, ende uyt het ſuyver, ende onbevleckte bloet, van de Heylige, en alrijt maecht, voor ſijn ſelve, ſonder zaet, heeft vleeſch gheſchapen: vvat ſoud'-er doch konnen voort-gebracht vvorden, of hy kan van broodt, ſijn Lichaem, van vvijn en vvater, ſijn bloet maecken? Hy heeft vvel-eer geſeyt, **dat de aerde groene krupden voort-brenge:** *ende deſelfde door Godts gebodt gedrongen, ende verſterckt zijnde, brengt als noch, met de regen bedouwt vveſende, haer vruchten voort. Godt heeft geſeyt,* **Dit is mijn Lichaē/en dit is mijn bloedt/ en doet dat tot mijn ghedachtenis:** *eñ door ſijn al-mogend bevel, wort dit ghedaen, tot dat hy kome (want hy heeft die woorden ghebruyckt tot dat hy kome,) eñ voor reegen van dit nieuw koorn-ghewas, is door de Conſecratie, een over-ſchaeduwende kracht, des Heyligen Geeſts. Want gelijckerwijs God, al'tgheene dat hy gedaen heeft, door uytwerckingh des Heyligen Gheeſtes heeft ghedaen: even-al-eens beſtelt ooc nu des ſelve Geeſt uytwerckingh, alle die dingen, die natuyrs kracht te boven gaen, ende niet als door het geloof gevat, ofte verſtaen konnen worden.)* **Op wat manier ſal mijn dat toch gheſchieden?**

seyden de H. Maeght, **want ick gheen man en bekenne.** Den Enghel Gabriel antwoordt: **Den H. Gheest sal u overkomen / eñ de kracht des alder-hoochsten sal u beschaduwen.** *En vraeght ghy nu oock, hoe het broodt, het Lichaem Christi, en Wijn met Water vermenght het bloedt Christi soude konnen vvorden? Ick antwoordt u eens-ghelijcks, den H. Gheest komt-er over en doet dinghen, dewelcke, een uyt-spraecks kracht, en Ziels verstandt te boven gaen. Voorts wordt hier broodt, en wijn ghebruyckt, om dies-wille dat de menschelijcke kranckheydt aen Godt kondigh, en bekendt is, als meest een af-keer hebbende, van't gheene dat door ghebruyck, en ghewoonte haer minst ghemeen is. Waer door het gheschiedt, dat hy door sijn ghewoonlijcke medoghentheydt t'onswaert, boven-natuyrighe dinghen, door het ghene voort-brenght, dat in de natuyr ghebruyckelijck, ende ghemeen is. Ende ghelijck hy, om dat het by de menschen in swangh is, met waeter ghewasschen, ende met olye ghesalft te vvorden, daerom in het Doopsel, de gratie des H. Gheests, aen het waeter, en olye verbonden, ende het selve een wasch-badt van herboringh ghemaeckt heeft: op de selfde manier, om dat het de ghewoonte, en ghe-*

bruyck der menschen alsoo mede brenght dat
sy broodt eten, ende Wijn met Waeter drinc-
ken, daerom heeft hy met die sijn Godtheydt
vervoeght, ende die sijn Lichaem, ende bloet
ghemaeckt, op dat wy ons door ghewoonlijc-
ge, ende met de natuyr over-een-komende din-
ghen, tot het gheen dat boven de natuyr is, op
soude beuren. Seecker jae, het Lichaem dat
daer waerachtelijck met de Godtheydt is ver-
enight, is dat selfde Lichaem, dat uyt de H.
maeght gebooren is: niet dat dat aengenomen
Lichaem, uyt den Hemel zy neder-gedaelt;
maer om dat het broodt, ende wijn, in het Li-
haem, en bloedt van Godt verandert worden.
Indien ghy nu vraeght, op wat maniere dat
heschiedt, Laet het u genoegh zijn, dat ghy
voort, dat het door den H. Geest geschiet, gelijc
den Heer oock, Voor, en in sijn selfs uyt de H.
moeder Godts heeft Vleesch geschapen. Ende
voorder is ons niet kondigh, oft bekent, als al-
leen dat het woordt Godts waerachtigh, ende
uytwerckende, ende almachtigh is; want de
manier is soodanigh, dat sy met gheen reden
begrepen en kan worden. Iae't en soude oock
niet vreemt wesen, dat men seyde, dat gelijcker-
wijs het broodt door't eten, en de wijn met wa-
er, door het drincken, natuirlyck in het Lic-
haem, ende bloedt van den etende, ende drinc-

kende,

kende, verandert, ende een ander Lichaem gemaeckt worden, en verscheyden, van sijn eerste: alsoo ock het broot der voor-stellingh, ende de wijn met het waeter, door de aenroepingh, en toekomste des H. Gheests, op een wonderlijcke manier, in het Lichaem, ende bloet Christi veranderen, ende niet twee; maer een, en 't selfde zijn. Waerom aē die gene, die dat Sacrament door het geloof waerdigh ontfangen, streckt het tot der sonden vergiffenis, tot het eeuwigh Leven, ende bewaeringh van Ziel en Lichaem; en daer-en-tegē aen die gene die het trouloos-lijck, en onwaerdighlijck nuttigen, tot straf, en verdoemenis: te weten even als de doot Christi, aen de geloovigen, een leven, en onbederffenis, tot vermaeck van de eeuwighe saligheydt; maer de ongelovige, eñ de heulen des Heeren, tot straf, en eeuwige pijningh geweest is. Nock 't broodt, ende wijn, **sijn gheen figuyr van het Lichaem Christi (dat sy verr' van daer) maer het eygen lichaem des Heeren** *met de Goddelijckheyt vereenicht: aengesien den Heere selver heeft gheseydt,* **dit is** *niet mijn Lichaems teecken;* **maer mijn Lichaem:** *ende niet mijn bloets teecken;* **maer mijn bloedt.** *Ende noch van te voren tot de Ioden spreeckende:* **'Ten zy dat ghy het vleesch vande Soon des menschen eet,**

ende

ende zijn bloedt drincht: en sult ghy gheen Leven in u hebben. Want mijn vleesch is waerachtelijck een spijs/ende mijn bloedt is waerachtelijck een dranck. *Ende wederom,* Die mijn eet/sal Leven. *Vervolgens laet ons met een de grootste schroomte, met een suyvere ghewisse, en een gheloof dat gheensins twijffelachtich is, daer toe gaen: ende alsoo sal ons seeckerlijck geschieden, gelijck wy trouwlijck, ende stantvastich ghelooven.*

Het twaelfde Capittel.

Van't gebruyck van ons sien, ruycken, smaecken, ende voelen, aengaende de *Eucharistie.*

VOlght nu onse derde reden/ de welcke hier in bestaet/dat wy in dit Heylich Sacrament, niet en moeten volghen ons gesicht/reuck/smaeck/gheboel/maer't ghehoor alleen/ende gelooven'tgene dat Christus ons segt: Item/dat wy het selfde ontfangen/dat voor ons/aen't cruys heeft ghehanghen.

Dese vermaninge waer gantsch onnoodigh/als inde Eucharistie waerachtich

tigh broot / ende wijn bleef / want ghe
sicht / ende reuck / ende smaeck / mocht
wy die volghen / ende ons geloof dae
als een reghel naer setten / souden ons
dit ghenoeghsaem betuygh. Di
is een van de principaelste argumen
ten / die party tegen ons Catholijcke
ghebruycken / dat wy / ons hier sinnen
in dit mysterie / gheen plaets en geven
Dogh hoe dat sy dit meerder teghens
ons uptroepē / hoe dat sy klaerder too
nen / dat sy van de Ouwe Catholijcke
leeringh geweecken zijn / ende dat wy
daer by ghebleven zijn.

Cyprianus de coena Domini.

Cyprianus, ofte immers een schrijver
met Cypriano een-tydigh. *Dat brood*
't welck den Heer gaf aen de Discipelen, ver
andert sijnde, niet in sijn schijn, maer in zijn
natuir / is *door de Almoghentheydt Godts*
vleesch *gheworden. Ende ghelijck als in d*
persoone Christi, de menschept scheen / *end*
de Godthept schuilde; *alsoo heeft het God*
delijcke Wesen, op een onuytsprekelijcke ma
nier, hem in't sighbaerigh Sacrament
ingheslort: *Op dat de Religie, ende Godt*
dienst haer devotie soude hebben aen de Sa
cramenten, ende dat wy tot die waerhept,
wiens vleesch ende broodt het is / *des te*
sy verder souden gaen.

Cyrillus in zijn 4. **Catechismus ofte onderwijsingh.** *Laet ons met alle sekerheit* **het lichaem**/ *ende* **het bloet Chzisti** *nuttigen; Want onder* **'t schijn van brood** (*oft' onder de figuir*, en typo) *Wordt u* **'t Lichaem gegeven/ende 't bloedt**/ *onder de* **gedaente van Wijn**, *Siet dan* **brood/ende Wijn** *niet aen, als naeckt broodt, ende wijn. Want sy zijn* **'t lichaem/ ende bloet** *Christi, gelijck de Heer selfs seydt. Want oft u,* **u sin** *dit te kennen geeft, laet nochtans* **het geloof** *u bevestigen: Oordeelt dit werck naer* **u smaeck** *niet, maer wordt door* **het gheloof**/ *sonder eenige schreumpte verseker gemaeckt weerdigh het Lichaem Christi, ende bloedt te ontfanghen.* **Item.** *Weet dit, ende houdt dit voor seker; Dat dit broot dat ons schijnt,* **geen brood** *en is; alist dat het* **de smaeck** *soo heeft; maer 't is het* **lichaem** *Christi; eñ die Wijn, die ons wijn schijnt, en is* **geen Wijn**/ *al hoe wel de smaeck, dit oordeelt, maer 't is* **het bloedt** *Christi.*

Cyrillus ca techesi 4.

In't slot van dese catechesis.

Ephrem. *Gelooft, ende weest onnoosel, ontfanght het onbevleckte* **lichaē van u Heer**/ *met een volgheloof, verseker zijnde, dat ghy dat Lam heeleet. Christi mysterien sijn een onsterffelijck Vier; wilt-se niet lichtvaerdig door soecken, op dat ghy in't soecken niet en brant.*

Ephrem de Natura Dei non scrutanda.

Chrysost. hom. 83. in Matth.

Chrysostomus, *Laet* ons dan *God* in alles gelooven/ *ende niet tegens hem stryden,* al schijnt voor onse Sin/ ende phantasien onbehoorlijck te zijn/ 't ghene dat hy seyt; *Laet syne woordt onse Sin, ende onse verstandt te boven gaen; Laet ons dat in alle dingen, doch besonder* inde mysterien *doen, dat wy niet alleen aen-en-sien 't ghene dat voor ons leit; maer dat wy oock ons* by zijn woorden *houden, want* aen zijn woorden en konnen wy niet bedroogben worden; *maer* onse sinnen *die worden al te licht verbijstert;* zijn woorden *en konnen niet valsch zijn, maer* onse sin *die doolt menighmael. Aengesien dan dat hy gheseydt heeft:* Dit is mijn Lichaem, *laet ons ganschniet twyffelen, maer laet ons ghelooven, ende 't selfde met de oogen des geloofs aenschouwen.*

Cyril epist: ad Calosyrium.

Cyrillus Bisschop van Alexandrien, gheeft oock reden/ waerom dat onsen Salighmaecker/ ons zijn gbebenedijdt Lichaem/ende bloet onsichtbaer/ dogh waerachtigh gegeven heeft. *En twijffelt niet of het waer is, daer de Heer selfs seydt:* Dit is mijn Lichaem; *maer neemt liever de woorden van onsen Salighmaecker aen in't geloof: Want* aengesien dat hy de waerheyt is/ *so en lieght hy niet. Sy rasen dan, die seggen*

dat

dat de H. benedictie, van't gene dat gesegent is wech-gaet, ist datter eenige stucken **tot den anderen dach overblijvē.** *Want het heylighe Lichaem Christi en sal niet veranderen; maer de kracht vande benedictie, eñ de levendich-maeckende gratie blijft daer geduyrich.* Nota.

Het betaemde dan soo, dat hy door sijn H. Lichaem, ende dierbaer bloedt, op eenige manier sou vereenight worden met onse lichamen, en wy ontfangen dit, in die levendigh-makende benedictie, in broodt, en wijn. Want om dat wy niet en **souden schricken** */ als op de heylighe altaeren,* **vleisch / en bloedt** *ons* **voorgheselt worden** */ heeft Godt hem naer onse kranckheydt gevoeght, En hy stort in't ghene dat geoffert is, de kracht des levens, op dat het ghelijck als een levendigh-maeckende zaet, in ons sou gevonden worden.* Nota.

Dese selfde reden gheeft den Heyligen Ambrosius; **Want aensprekende die Chzistenen / die hy nogh in't geloof bzeeder onderweegs / ende versterckte in punct van de Eucharistie:** *Meughelijck,* **seidt hy** */ sult ghy segghen; Ick en sie geen ghedaente van bloedt. Maer het heeft de ghelijckenis. Want ghelijck ghy ontfanghen hebt de gelijckenis des doodts, soo drinckt ghy de gelijckenis van het dierbaer bloet: op dat ter* Ambrosius

gheen schrick voor het bloedt en sou sijn, ende dat even wel 't rantsoen van de verlossinge sou wercken. Een andere plaets van S. Ambrosius op dit selfde poinct heb ick geset boven in onse tweede reden

Augustinus in zijn boeck teghens den wederspreker van de wet / eñ de Propheten. *Wy ontfanghen met een gheloovich hart, ende mondt, Iesum Christum, mensch ende Middelaer van God, ende de Menschen; die ons* zijn vleisch *gheeft, om te eten, ende* zijn bloedt */ om te drincken; al-hoe-vvel dat het schijnt schrickelijcker te zijn, dat men Menschen vleisch eet, als dat men het doodt; ende dat men Menschen* bloet *drinckt als dat men het vergiet.*

Augustinus

Wat plaets sonde dese woordē hebbē / waer in de Eucharistie geen waerachtigh vleisch / en bloedt / maer broot / en Wijn alleen / tot een figuur van vleisch ende bloet ingestelt? Dogh Augustinus sal ons zijn meyning wel meer ghetuyghen.

Idem.

In zijn sermoon tot de Nieuw-ghedoopte / die naer het doopsel / eñ vormsel / de Eucharisti' ontfingen. *Ontfanght,* seidt hy / *dit, in't broodt, dat* aen't Cruys heeft gehangen; *ontfanght dit in die Kelck, dat* uyt de zy van Christus is gevloeit,

Leo

Leo in zijn seste sermoon / van het vasten van September. *Aengheſien dat aen Heer ſeidt :* 'Ten zy dat ghy het vleiſch van de Sone des menſches eet/ ende zijn bloedt drinckt/ſoo en ſult ghy gheen leven in u hebben; *ſoo moet ghy de Heylighe taefel ſoo deelachtigh worden, dat ghy ganſch niet* van de waerheit van zijn vleiſch/en bloet *en twijfelt. Want dat wort met de mondt ghenuttight, dat met het geloof wordt ghelooft : ende te vergheefs ſegghen die* Amen ('t *is waer*) *die tegen het ghene dat ſy ontfangen, noch diſputeren.* Leo Magnus.

In deſe woorden raeckt Leo een nutt Catholijck gebruyck/naementlijck dat de Prieſter als hy de H. Euchariſtie uptdeelde aenſprack dien / aen wie hy de uptdeilinghe dede/ met deſe woorden: Het Lichaem Christi waer dan den ontfanger op antwoorde Amen als ſegghende 'tis waer. Ick gheloove dat het waerachtigh Chriſti lichaem is. Van dit gebruyck ſpreeckt ock den H. Ambroſius. *Soo dan en ſeght ghy niet ſonder reden ;* Amen. *Nu met u gheeſt belijdende, dat ghy het lichaem Chriſti ontfanght. Den Prieſter ſeidt tot u ;* Het Lichaem Chriſti. *Ende ghy ſeght ;* Amen/ *dat is waer. Laet het ghemoedt dat houw-* 4. de Sacr. c. 5.

den dat de tongh belijdt: **Eñ op een ander plaets noch eens.** *Ghy ſeght,* **Amen;** *da is,* **Het is waer.** *'Tgene de mont ſpreeckt laet dat 'tinwendigh verſtant belijden. Dat d woorden luyen, laet 'tgemoet dat ghevoelen.*

De eis qui initiantur myſt.

Maer laet ons wederom keerẽ to die Vaeders / die ons in de Euchariſtie **niet tot het ſien/of ruycken/ſmaken/eñ taſten/maer tot het gheloof leyden.**

Hilarius **in zijn boecken van de H Drievuldigheit/** *Is,* **ſeyt hy/** *in der waer heydt het woordt vleyſch gheworden, ſoo ghe nieten wy oock in der waerheyt het woordt da vleiſch geworden is in de ſpijs des Heerẽ. Va de waerheidt van 't vleyſch ende bloedt en i ons gheen plaets om te twijfelen naer gelaten Want 't is nu ende by de ghetuyghenis van de Heer, ende by ons geloof, waerachtigh vleiſc ende waerachtigh bloedt. ende als wy dit ont fangen eñ drincken ſo doẽ ſy dat wy in Chriſto ende Chriſtus in ons is? Ofte en is dit de waer heyt niet.* **Gelijck of hy wilde ſeggẽ;** *Ver re zy dit van alle Chriſtenen dat ſy dit voor d waerheydt niet en ſouwen willen bekennen* **Jae hy doet ter tot bevestinghe des waerheydts by.** *By de menſchen moet he niet waer weſen, die welcke lochenen dat Chri ſtus Ieſus waerachtigh Godt is.* **waer med**

Hilar. l. 8.

hy

op ghenoeghsaem te kennen geeft/dat
ngeloof van de Eucharistie vereenight
s met ongheloof van Simonianie/
Arrinnie/ende andere ketterien. Ghe-
yck als oock al voor hem ghescheven
eeft den Discipel van S. Jan Euan-
elist / dien vermaerden Ignatius in zijn
rief tot de gheloovighen van de stadt
Smyrna; Sy (namentlijck de Simonianen) Apud Theo
dor. dialo-
go. 3.
n staen de Eucharisti' ende de offeranden niet
oe, om dat sy niet en bekennē dat de Eucha-
isti' is het vleysch van onsen Saligh-
naecker Jesus Christus / dat voor onse
onden gheleden heeft, twelck den Vader door
ijn minnelijckheidt verweckt heeft.

Ende 'ten is gheen wonder; Want
oo klaer als in de Schrifture staet Het
Woort is Vleisch gheworden even klaer
staet daer oock Dit is mijn Vleisch. Jae
aer de Eucharisti' staet het nogh klaer-
er. Want in de beschrijvinghe van de
enesch-wordinge/van de sone Godts/
n hebben wy niet meer / als dat een
voordt Vleisch: sonder verder verklae-
inghe van de natuir/ofte conditie van
it vleisch; Maer in beschrijvinge van
e Eucharisti' hebbē wy voor het eerste/
at de Persoon die de woordē spreeckt/

ende de gabe gheeft; (dat is onsen Saligh-maecker) seit Dit is MYN vleisch, ende noch daer by voeght/ Dit is MYN
1. Cor. 11. 24. Lichaem, dat VOOR U sal ghelevert worden. Jae in de instellinghe des kelcks/ woorden van S. Lucas, dese woorden gebruyckt; Dit is de kelck het nieuwe Testament, in myn bloedt welcke (kelck) voor u sal vergoten worden. Beminde Leser die gelooft/ende u verhèught dat ghy door Christi bloedt verlost zyt/ als ghy in de Schriftuir leest/dat den kelck die Christus zyn Apostelen gegeven heeft/ ende door haer zyn Christelycke kerc naergelaten voor u vergoten is/ meent ghy dan/ dat in die kelck Wijn is/ ende dat ghy door Wijn verlost zyt/ ende vergiffenisse van u sonden verkreghen hebt? Seker; Alle Christen menschen weten wel beter. Daer is niet dat voor ons vergoten is/ende daer wy door verlost zyn als het bloedt Christi alleen. Gelyck dē Apostel Paulus breedt bewijst in zyn brief tot de Hebreen aen het negende capittel. Soo is dan ooch het bloet Christi waerachtigh in de kelck/ die voor ons vergoten is.

Die nieuwe Versetters van dē Leydschen Bybel/ dien sy met een ellendigē

titel

titel vereert hebben/ tot groote brandt merck van haer Kerck / gelijck of die voor het jaer 1637 gheen volmaeckten Bijbel ghehadt/ghebruyckt/medeghedeelt/ende voorgelesen hadden/hebben dese woorden van S. Lucas seer ontrouwelick vervalscht als sy schrijven dese drinck-beker (is) het nieuwe Testament in mynen bloede, twelck (NOTA) voor U vergotē wort. Is dat niet het woort Gods vervalschen/ende den ghemeinen man blinthocken? Lucas en seidt in zijn text niet / dat het bloet sal vergoten worden; maer / dat den drinck-beker sal vergoten worden: ende in de plaets van 't welcke dat Lepdschs is moest staen/ die welcke dat S. Lucas is. Doch de ghemeinte en moest dit niet weten, Op dat sy lesende dat den beker voor ons vergoten is, niet en sou dencken dat dan immers / in den beker het bloet Christi is. Maer eben wel den Euangelist heeft het soo ghescheven / en wy Catholijcken willen/ en sullen het oock so ghelooven.

1. Den beker die Christus gaf is voor ons vergoten dat is; Voor ons is vergoten dat in den beker was.

2. Het bloedt Christi alleen / eñ geen wijn / is voor ons vergoten. Ergo
3. Het bloedt Christi alleen / eñ geen wijn was in den beker.

Het dertiende Capittel.

Dat de eerste Catholijcke leeraers, de Eucharistie met alle reverentie ghehandelt hebben, ende *Christum Iesum* in de *Eucharistie* aenghebeden hebben.

Twee Artik'len van dit Capittel.

DE vierde redē / bestaet in twee Deelen / naementlijck; in de sorghvuldigheidt van de eerste Christenen / in het toesien / datter togh gheen krupm / ofte droppel soude op de aerde vallen.

Ende ten tweeden / in die eer / die de eerste Christenen pleghen de Eucharisti' aen te doen.

Waer nu de Eucharistie anders niet als broodt / eñ een figuur / waer toe dese neerstigheit / want om dat in het doopsel anders niet en is / als water eñ een figuur / niemandt en is daer mede bekommert / datter gheen droppel op der aerde en valt / niemant is daerom bedroeft / ofte wordt ghestraft / alsser der droppelen waters op der aerde vallen.

Het

Het Oordrechtse Maertelaers boec ghedruckt in't jaer ons Heeren 1612. schrijft van S. Petrus den Apostel/ende de Naerghevolgende Pausen van Romen; *dat de eerste seven-en-twintich Pausen ende noch wel soo veel daer naer (dat is tot* vier-en vijftigh toe *(sijn Heylighe mannen gheweest:* Onder desen is gheweest Pius den eersten van dien naem/die geseten heeft in't jaer 157. Desen heeft van de Eucharisti', ende haer bedieninghe/ desen reghel ghemaeckt. *Ist datter yet van't bloedt ons Heeren (een droppel uyt de Kelck) door versuymenis, op der aerden valt: dat salmen met de tongh aflicken, eñ 't hout sal afgeschaeft worden, eñ den Priester sal 40. daegen pœnitentie doen. Valter yet op den Altaer, de Priester sal den droppel assuygen, ende drie dage pœnitentie doen. Komt den droppel tot aen den tweeden doeck, hy sal vier daghen pœnitentie doen.*

Dat is tot het jaer 514.

Pius. I.

Dief-gelijc schrijft Tertullianus; *Met benautheit lydē wy't, datter yet uyt onse Kelc, ofte van ons broot, op der aerden valt.*

Tertull.

Origenes in zijn 13. predicatie op het boeck Exodus. *Ick wil u vermanen met de exemplen van u eygen religie. Ghy weet het, die inde heylige dienst pleeght te zijn, hoe dat ghy*

Origen. conc. 13. in Exodum.

als

als ghy het lichaem des Heeren ontfanght, dat met alle voorsichtigheydt, ende eerbiedinghe bewaert, op datter oock niet **een klein weynighje** / *daer van af en valt, dat van de gheconsecreerde gave niet neder en valt: Want ghy ghelooft* **dat ghy daer schuldigh aen zijt; ende ghy gelooft daer wel aen/ ist datter yet komt te vallen / door u versuymenis.**

Cyrillus catechesi.

Cyrillus **voeght by dese selfde vermaeninghe/eenighe schoone poincten/ die by zijnen tijdt / in het ontfanghen van de** H. Eucharistie, **pleghen van de Catholijcken gebruyckt te worden; sal daer om de plaets wat breeder uytschrijven.** *Comende dan* (**seidt hy/ te weten; om de communie te ontfanghen/**) *en komt niet met beyde u handen vlack open, benevens malkander, nochte met verdeelde* (**ofte van malkander ghespalckte**) *vingheren; maer maeckt u slinckerhandt een schoon* (**eer verseeckerde steun-plaets**) *voor u rechterhant, die den Coningh ontfangen sal, eñ die binnen hant-hol-makende ontfangt het Lichaem Christi seggende* AMEN, *Daer naer u ooghen, met alle voorsichtigheydt gheheylight hebbende door het aenraecken van't heylich lichaem, nutticht de commu-*

nie, wel

nie, wel toesiende, datter niet met allen af en valt ter aerden; want ist dat ghy hier yet van verliest, dat sal een verlies wesen, ghelijck oft van u eygen gheledere waer. Want segh mijn rens of ter yemandt u stuckies van goudt gaef, n sout ghy die niet met alle sorgvuldigheit bewaeren, toesiende datter niet van verlooren ngingh, ende dat ghy geen schaede en quaemt e lijden? En sout ghy dan niet meerder, ende ekerder toesien, datter oock niet een kruymje ieder en valt van dit dat het goudt, ende alle ostelijcke Ghesteenten, in waerde te boven gaet.

Die eenigh verstaen eñ conscientie heeft/ kan immers wel sien / dat desen nan een ander / ende heyligh gheboeen heeft ghehadt / van 't ghene dat in Eucharistie is/ ende ontfanghen wordt/ als van 't wacter daer het doopsel mede ghegheben ende ontfangen wordt. Ende nochtans is dit waeter oock een figuur van Christus, ende zijn dierbaere bloet. Wat is dan de Eucharistie? Noodtelijck isse dat/ dat de Catholijcken gelooben/ ende segghen/ figuur / ende de waerheidt t'saemen/ dat is het Sacrament van Christi vleisch / ende bloedt/ met het waerachtigh vleisch / ende bloedt / daer onder waerachtighe te-

ghen-

ghenwoordighe. Seght met Syrillo AMEN 'tis waer.

Aenbiddinghe van de Eucharistie

Dionysius

Soo veel de aenbiddinghe van de Eucharistie aengaet / hoe klaer / hoe devoot / hoe krachtich zijn de woorden van den heyligē Dionysius: Want naer dat hy eerst ghesepdt hadde: *Ten is niet geoorloft, schier eenighen dienst van de Priesterlijcke dienſten te bedienen, ten zy dat hy dat Goddelijcke, ende Alderheerlijckſte Sacrament vande Eucharisti' voleyndight. Ende de Prieſter, als hy de Goddelijcke gaven ghelooft heeft, ſoo maeckt hy die overheylige, ende alderheerlijckſte* Sacramenten, *ende dat hy te vooren gelooft hadt, dat ſtelt hy nu verborghen, ende bedeckt, onder de heylige teyckens in't openbaer, ende die heylighe gaven eerbiedelijck vertoonende; keert hy hem tot de communie (dat is de nuttinghe) ende vermaent de andere om oock te communiceren.*

Om dat wy weten ſouden / wat of dat eerbiedelijck vertoonen is / daer hy van geſeidt hadt / voeght hy terſtondt deſe woorden by.

Ghy ô Goddelijcke, ende t'eenemael heylige Sacrament, *genadelyck open-doende de deckſels, van die beduydende teyckens, daer ghy mede bedeckt zijt, verſchijnt voor ons klaer*

en open-

n openbaer, vervult onse gheestelycke ooghen, net die sonderlijcke, ende openbare strael van s licht.

Den H. Ambrosius **naer dat hy bewe-** Ambrosius
en hadt/dat de Enghelen/ ende Men-
schen Christum moeten aenbidden / en
tselfde bewesen/met de daet vã Magda-
ena, **ende van de Apostelen/naer** Chri-
ti verrijsenis/ ende om dat tot de En- Psal. 96.8
gelen geseidt woordt in den 96. **Psalm.**
Laet alle sijn Enghelen hem aenbidden, **soo**
doegh hy daer by; **dese naervolgende**
woorden. *Sy en aenbidden niet alleen sijn Godtheydt, maer oock de* **scabel van zijn**
oeten/ *Want daer staet geschreven:* **Aen-** Psal. 98.5.
idt de scabel (**ofte** *banck*)**van zijn voe-**
en: *Wãt* **sy is hepligh.** *Dochom dat meu-elijck sommige niet en verstaen, hoe dat 't gene at in dese woorden gheseidt is, van den Pro-heet:* **Aenbidt de banck vã zijn voetẽ/** *engaet het* Sacrament *van de Mensch-wor-inge onses Heeren, laet ons dit wat neerstiger versien. Want* **wy** *en moetẽ geen voetbanck erstaen, ghelijck by de menschen ghebruyckt oordt. Want Godt en heeft gheen Lichaem, ochte hy en is niet bepaelt, nochte wy en moetẽ iet dencken, dat hy een voetbanck heeft, als en steunsel, noch wy en lesen niet, dat yet an-*

ders

ders magh aenghebeden worden, dan Godt; overmidts datter geschreven staet; **Ghy sult den Heer u Godt aenbidden / ende sult Hem alleen dienen.** *Laet ons daerom neerstich toe-sien wat of dese* **scabel** (**ofte voetbanck**) *is. Wy lesen op een ander plaets. Den* **Hemel** *is mijn stoel, maer de* **aerde** *is de* **scabel** *van mijn voeten. Maer wy en moeten oock de aerde niet aenbidden. Overmidts dat sy een creatuir is. Doch laet ons sien of de Propheet, die aerde niet en verstaet, die den Heer Iesus in sijn aenneminghe des vleischs, heeft aengenomen. Door de* **scabel** *wordt de* **aerde** *verstaen: door de* **aerde** *wordt het* **vleisch Christi** *verstaen. 'Twelck wy noch huyden in de Sacramenten aenbidden.*

Angust: op den 98. Ps.

Den H. Augustinus uptlegghende de selfde woorden van Davíd naer dat hy ghebruyckt heeft; *Wat of dit voor een scabel is?* **Ende;** *Hoe of men de scabel magh aenbidden?* **Antwoort;** *Overmits dat Christus in sijn vleisch hier ghewandelt heeft, ende 't selfde vleisch, ons te eten ghegheven heeft* **Voeght oock terstondt daer by;** *Dogh niemant en isser, die het eet, voor dat hy 't aenghebeden heeft.* **Ende slupt terstondt.** *So ist dan ghevonden, hoe dat sulcken scabel van de voeten ons Heeren aenghebeden wordt*

Soo dat wy aenbiddende niet alleen niet en sondighen; maer dat wy sondigen als wy't niet aenbidden.

'Tis een wonderlijcke sloffighepdt/ van die gene die de waerhepdt van de teghenwoordighepdt Onses Saligh-maeckers inde Eucharistí niet en gelooven / ende daerom oock de Eucharistie, (jae; Christus in die Eucharistie) niet aen en bidden/ dat niemandt van haer allen weet te seggen; Wie/ ende wanneer; ende op wat manier dat soo een merckelijcke (ghelijck sp het lasterlijck noemen) Afgoderie, in dese weerelt ghekomen is? Wp hebben in onse Catholijcke Kercke / een andere questie/ van eerbiedigheit tegens verscheiden partien / aengaende de beelden; die oock nogh hupdens-daeghs teghen ons gedreven wordt; Maer wp weten 't soo pertinent te segghen; De Catholijcke waeren in een vreedsaemigh besit / ende ghebruyck / van de beelden haer behoorlijcke eer aen te doen / tot aen het jaer Ons Heeren CCCCCCC. XXIII. als in Grieck-landt Keyser was / Leo den derden van dien naem/ wiens bynaem was Isauricus. als te Roomen Paus was Gregorius den tweede / aen

Beelden Eer.

Tot het jaer 723.

wien dat Leo oock in't begin van zijn Keyserdom / sijn belijdenisse van zijn gheloof (als toe nogh Catholijck wesende in het jaer CCCCCCC. XVI.) ghesonden heeft: als in Vranckrijck regierde Carel de Groote, &c. Voor zijn tijden isser nogh een beelde-storm gheweest; dogh begonnen door den Apostaet Juliaen, die niet alleen de eer der beelden; maer oock het heele Christelijcke gheloof verworpē heeft / in't jaer ons Heeren CCC. LXI. dogh dese vervolginghe en duirde maer twee jaer / want als in't jaer CCC LXIII. Juliaen in de oorloghe tegens de Persianen gebleven was / sijn wederom Christene Keysers aen de regieringhe ghekomen / ende de Catholijcke religie / is in haer vreedsaem besit / ende gebruyck weder ghestelt.

Waer het aenbidden van de Eucharisti' een nieuwe / ende menschelijcke instellinghe / en sou niemandt in't begin hier hem teghens gheset hebben / met inct / en bloedt; met pen / en tongh / daer in kleinder artikel / van het eeren der beelden / soo veel ghedaen is / ende soo veel gheleden is? 'Ten lijckt niet / datme de Kercke Christi so slof / klein-hartigh / ende stom wil maecken. Maer

't lijckt

't lijckt beter dat de Eucharisti' (ja Christus in die) onder de rechte Christenen altijdt is aengebeden geweest.

Gregorius Nazianzenus in de lijckpredikati' die hy ghedaen heeft op de begraeffenis van zijn suster Gorgonia verhaelt onder andere haer deughden het vast geloof ende krachtigh gebedt dat se tot de H. Eucharisti' dat is tot Christus gedaen heeft/ende hoe dat sy mirakeleuselijck geholpen is. (Ghelijck als boven ten deele verhaelt is) *Dat tot noch is onbekent ghebleven ende verholen is voor de gemeine man, om haer wijsheidt, ende afkeer van ydele glori'; Wilt Ghy o Volmaecke ste der Harderen, eñ Harder van dit heylige schaep, dat ick het nu openbaren sal?*

Sy was sieck, ende swaerlijck sieck: Ende het was een onghewoonelijcke ende wonderlijcke sieckte; Namentlijck een haestige overval van inflammatie van 't heele lichaem met een opwellinge ende sode van het bloedt: ende daer op een koute, en doofheyt van leden, en onghelooffelijcke bleickte, met een onvermogentheit van 't heele lichaem, ende van 't verstand: schiede niet met langhduyrige vlaeghen, maer somtydts dickwils verpoost, ende dat gheduyrich: soo datmen, oordeelde dat het geen men-

schelijcke sieckte en was. De kousten oock van de Doctoren, 'tzy elck in't besonder, 'tzy dat sy haer beraeden in't ghemein, en waeren niet ghenoech om de sieckte te overwinnen. Nogh oock de traenen van de Ouders, (die dickwils veel vermeught hadden) noch het gemeine gebedt, noch het ootmoedich versoeck, 't welck een yegelijck dede, gelijck als voor sijn eyghen gesontheidt. Want alle menschen waeren soo ghesint, dat sy achten de ghesontheidt van de siecke, haer eygen gesontheidt te zijn; ghelyck oock ter contrarie sy achten dat de sieckte van haer, een algemeine sieckte ende qualijck-vaeren was. Wat heeft dan die groote, ende die de grootste wercken waerdige Ziel was ghedaen? wat medicijn heeft sy tegens de pijn gebruyckt? want hier is yet verborghen, dat niet ten vollen uyt te spreken is, &c. **Eñ voeght daer by/'tghene dat boven in het 5. capittel verhaelt is van het aenbidden van de H. Eucharistie aen het altaer des Heeren.**

Chrysost. op den brief tot de Corintheren.

Chrysostomus, **in zijn 24. Homilie/op den eersten brief tot den Cozintheren/** *Als hy* **eerst de Kelck vande** Eucharisti', **ghenoemt heeft** illum terribelem, & maxime formidandum calicem, **die schrickwaerdighe/ende alder schreum-waer-**

dighe

dighe Kelck/soo gaet hy terstont voort met dese woorden: *Dat inde Kelck is, dat is uyt de zy gevloeidt; Ende hy noemt het een Kelck van benedictie, om dat Wy, als wy dien in de handen hebben, hem met ghesangh, ende lof vereeren, met verwonderinghe verbaest zijnde, over de onuytspreeckelijcke gaef, hem gebenedijdende, dat hy die voor ons uytgestort heeft, ende niet alleen uytgheslort, maer heeft ons oock gegeven: Daerom, seydt hy, Wilt ghy bloedt hebben, en gaet niet tot het altaer der afgoden, daer beesten bloedt is; maer gaet tot mijn altaer, dat van mijn bloedt bebloedt is. Wat isser schrickelijcker als dat? doch, segh mijn eens, Wat isser oock minnelijcker? Dat doen die gene die minnen, doch die toonen wel haer mildicheidt in gelt, ende goedt, ende kleederen; maer noyt in bloedt: Maer Christus heeft oock in bloedt ghetoont die sorgh, die hy voor ons draecht, ende sijn brandende liefde t'onswaerdts.*

Ten lesten komende tot het nuttigen/ ende die eer/ die wy schuldigh zijn/ in het nuttighen/ spreeckt hy: *Niemandt en derft een Coninck onbedacht, ende reuckeloos ontfangen; en wat segh ick, een Coninck: niemandt sou met besmette handen, oock een Coninck Kleedt reuckeloos handelen, ende*

nochtans wat is dit Kleedt? Het ſpinſel van wormen. oft eert ghy de verw'? 't is maer bloet van een doode viſch. Derft dan niemant het kleedt van een menſch aenraecken, hoe ſoude wy dan met ſchande, ende oneer ontfanghen het lichaem ons Heeren, die boven al is, dat ſuyver is, daer gheen faut in en is, dat vereenicht is met de Goddelijcke natuir, door 't welcke wy zijn, ende leven, door welcke gebroocken ſijn die poorten van de Hel, ende het gewelfſel des Hemels is gheopent?

Ick bidd' u, laet ons, ons ſelven niet vermoorden door onbeſchaemtheidt, maer laet ons daer toe gaen met vreeſe, ende volle ſuyverheidt. Ende als ghy ſiet dat het voorgheſtelt wort, ſeght dan: Door dit lichaem en ben ick niet langher aerde, ende aſch: ick en ben niet langher ghevanghen, maer vry. door dit Lichaem verhope ick, dat ick ſal den Hemel verkryghen, ende al het goedt, dat daer in is, het eeuwich leven, de ſtaet der Engelen, dē ommeganck met Chriſtus. Dit is dat lichaem dat bebloedt is geweeſt, dat met die lancie is gheopent geweeſt, ende heeft voor de geheele Weereldt profijtighe fonteynen ghegheven, eene van bloet, de andere van Water. Dit lichaem heeft hy ons gegeven, dat wy het by ons houdē, ende eten ſullen, 't welck een werck is geweeſt

van

van een krachtige liefde. Dit lichaem hebben de Wijsen aengebeden. Laet dan ons, die Borgers des Hemels zijn, dese Barbarische mannē naer doen. Want zy; als sy hē sagen, inde Kribeñ in de Hut, ende soo niet gelijck als ghy nu, sijn tot hem gegaen met een groote verschreumte. Maer ghy siet Hem niet in de Krib, maer op't altaer; niet in de handen van een vrouw, maer dat de Priester daer by staet ende dat de Engelen met groote menichte daer boven swieren. En ghy en siet niet alleen 't selfde lichaem, gelijck als zy, maer ghy kent sijn kracht, eñ bedieninge, ende daer is niet van 't gene, dat daer door gedaen is, of ghy weet het; aengesien ghy in alle Sacramenten wel sijt onderwesen.

Laet ons dan ons selven opwecken, ende vreesen, ende meerder eerbiedinghe toonen als die Barbarische mannen ghedaen hebben, Want dese taefel, is de Zenuw van onse saligheidt, den bant van 't verstandt, 't fondament van't betrouwen, hope, salicheidt, licht, leven. Gaen wy met dese taefel hier van daen, soo sullen wy met een groot betrouwen, klimmen in die heylighe voor saelen, ghelijck als ronts-om bekleedt met goude waepens. Ende wat raeck ick 't ghene dat noch geschieden sal; Dit Sacrament maeckt, dat de aerde, u hier den Hemel is. Doet de poorten vanden Hemel

eens open, eñ siet der door, Ia niet vāh den Hemel, maer van den Hemel der Hemelē (dat is den opperstē Hemel) eñ dan sult ghy 't sien datter geseyt is: Want daer het kostelijckste ende Eerwaerdichste is, dat sal ic u op der aerde toonen: Want gelijck in Conings palleysen het kostelijckste, niet en sijn die muyrē, ofte het goude dack; maer 's Coninckx lichaem, dat in sijn Throon sit: Dit meught ghy nu op de aerde siē. Want ick en wijse u niet op de Enghelen, ende Aerts-Engelen, noch op de Hemelen, eñ Hemels Hemelen; Maer ick toone u dē Heer van al desen. Ghy hebt dan gesiē, hoe dat ghy op der aerde siet het kostelijckste, eñ eerwaerdighste boven al, Ia ghy en siet het niet alleē, maer handelt het oock, eñ eet het, ende als ghy het gegeten hebt, soo gaet ghy naer huys. Suyvert dan ende reynicht u Ziel, eñ bereyt u verstant, om dese Sacramenten te ontfangen.

Want dat de Coninckx Sone u gheghéven waer te draegen, met al sijn cieraet, purpur ende croon, ghy soudt al 't ander dat aertsch is wech-werpen. En nu als ghy ontfanght niet een Sone van een Coninck die menschis, maer selfs den Eenich-geboren Sone van Godt, seght toch; Ick bidde u! en vreest ghy niet, ende en verwerpt ghy niet die liefde van 't gene dat dit leven aengaet? &c.

Het

Het Viertiende Capittel.

Dat de Eerste Catholijcke Leeraers gheleert hebben.

Dat Christus *in de* Eucharisti', *ons meer gheeft als een moeder die haer kint haer melck geeft.*

Ende

Als Godt, de Joden ghegheven heeft, in het Hemelsch MANNA

Ofte

Andere haer SACRAMENTEN.

GElijck onsen Salighmaecker/ by S. Ian aen het seste capittel/ een groot onderschepdt stelt/ tusschen het manna der Joden/ ende het broodt dat Hy daer belooft aen de zijne te gheben; Soo doet oock den H. Apostel Paulus in den Brief tot de Hebreen, principalijck aen het 9. ende 10. capittel. Ende op andere verschepde plaetsen waer van/ick hier in't kort eenige sal voorstellen. Inden eersten brief tot de Corintheren, seidt hy klaerlijck/van de besnijdenis/datse niet en is, jae setse soo krachteloos/ als de onbesnijdenis. Ende in den brief tot de Romeynen, naer dat hy hem selven ghebraeght hadt/ Wat heeft de besnydenis

Joa. 6. 49. & 50. Item v. 56.

1. Cor. 7. 16

Rom. 3. 1. & 2.

dan voor kracht? *Ofte wat nut heeft men van de besnijdenis?* soo antwoort hy niet: van vergiffenis van sonden/herboringhe der zielen/ eeuwigh leven (gelijck de Sacramenten van't Nieuwe Testament in Schriftuir beschreven worden) maer seidt: dat haer opperste nut ende profijt is/ *dat de woorden eñ boecken Godts aen de besneden betrouwt is.*

Galat. 4.9 In den brief tot de Galateren noemt hy uptdruckelijck/ *krachteloose eñ ghebrekelijcke Insettingen:* daer mede verstaende/ de Joodtsche Sacramenten / ende principalijck de besnijdenis.

Hebr. 7.18. Ende tot de Hebreen aen het 7. Cap. *De versettinghe van't voorgaende ghebodt* (dat is van het Oude Testament) *geschiedt, om sijn kranckheydt, ende onprofijtelijckheydt.*

Dese manieren van spreecken / en vindtmen in de Schriftuir niet/van de Sacramenten des Nieuwen Testaments. Ende ten betaemde onsen Salighmaecker niet/ Moyses te versetten/ ende sijn Sacramenten / ende niet beters te gheven.

Dit fundament sijn ghevolght / de Heylige Oudt-Vaders / soo in het generael verklaeren van de Sacramen-

ten

ten van het ouwe/ ende nieuwe Testament; als in't particulier vande vergelijckenis / ende onderschept tusschen de Eucharistie, ende het Manna/ Wooden van Voorstellinghe / Onghedeesemt broodt/ ende andere Joodtsche figuiren.

Soo veel aengaet het generael onderscheit/daer van is een klare plaets by S. Augustijn, in zijn boecken tegens Faustus; *De eerste Sacramenten die onderhouden werden, ende bedient uyt de wet* (dat is upt het ouwe Testament) *waren verboden dat Christus komen sou, ende dese, als Christus door sijn toekomste vervult hadt, Zijn wegh-genomen: eñ daerom wegh-genomen om datse vervult warẽ: Eñ daer zijn andere* (Sacramenten) *ingestelt* (van Christus) *die*

Grooter zijn van krachten,
Beter van profyte,
Lichter van volbrenghen,
Weynigher van ghetal.

Basilius, in zijn boeck/dat hy geschreven heeft/van den H. Gheest/naer dat hy langh gesproken hadde / van beyde de Testamenten / ende Sacramenten/ van die / soo stelt hy dese vraegh voor. *Wat dan? Om dat wy in eẽ figuir, door Moyses gedoopt zijn; is daer om de gave van't doopsel* Basil. c. 14.

kleyn?

klein? Als-men soo wilde rekenen, soo en sou-der ganschniet in onse Sacramenten *groot we-sen; ist dat men 't ghene dat in elck van dien heerlijck is, wil by sijn voorbeelden vergelijc-ken. Ende naer een weinich; Vraeght ghy noch eens; Wat vergelijckt ghy dan (doopen by doopen) wasschen by wasschen; die alleen in de gemeinschap van eenen naem over een komen, ende gelijck zijn, maer soo veel de daedt aen-gaet, daer is sulcken grooten verschil van mal-kanderen, alsser is tusschen droom, en waer-heidt, tusschen schim, en beeldt, ende 't ghene, dat in der waerheidt bestaet.* **Eñ ten lesten beslupt hy,** *Waerom pooght ghy dan den roe van onse hope, (soo noemt hy het Christelijcke doopsel) den rijckdom van Godt, en van onsen Salich-maecker, verachtelijck te maecken? door de schimmen, ende figuiren de waerheidt belasterende. Seker 't is een werck van een dwaes, ende kinderlijcke ghemoedt, dat groote mysteri van onse Salicheidt niet te kennen.*

Dier ghelijcke leer-plaetsen zijnder meer by Athanasius/ Chrysostomus/ Cyrillus/ Theodoretus etc. Sal alleen hier nogh een plaets voorstellen / uyt den H. Augustinus. *De* Sacramenten *en sijn de selfde niet,* (namentlijck in het ou-we ende nieuwe Testament) *'t en zijn*

Augustin. Psal. 73.

oock

ock de selfde beloften niet, want 't sijn andere Sacramenten die de salicheidt geven, ende andere die den Salich-maecker belooven. De Sacramenten van het nieuwe Testament geven de salicheidt : De Sacramenten *van't ouwe Testament hebbē den Salich-maecker belooft. De* Sacramenten *sijn verandert, ende sijn gemaeckt*

Gemackelijcker
Weynigher
Saligher
Gheluckigher

Come nu van het generael / tot het particulier Sacrament van de Eucharisti'. By onse weder partien en kan't niet in twijfel getrocken worden / ofte het Jootsche Paesch-lam is geweest / een figuir van Christus, soo als hy voor ons aen't cruys opgheoffert is / maer ock van de Eucharistie, soo als die van de gheloobighen ghenuttight wordt. Want daer om heeft God dit Paeschlam de Joden soo ingheschelt / dat het niet alleen en sou geslacht worden / gelijck als Christus, in zijn doot / hem aen zijn Hemelsche Vaeder heeft opgheoffert / maer dat het ock sou ghegeten worden / gheljck Christus in de Eucharisti van ons ghenuttight wordt. Ende dit leert ons den H. Apostel Paulus, als

hy tot

hp tot de geloobigen van Corintheren, schrijft: *Ons Paeschlam Christus is geslacht eñ opgeoffert*, dit gaet het Sacrifici aen/ eñ terstondt daer hp voeght / *Soo eet dan met vreugde*; dit gaet het Sacrament aen.

Tertull. l. 4 Hieron. Matth. 26 Chrysost. eñ August. Joan. 6. Ambros. l. 5 de Sacram. &c.

Dese figuir wordt oock eenparigh hp de ouwe Leeraers/ aenghenomen: alst blijckt hp Tertullianus, in zijn boecken tegens den ketter Marcion geschreven/ Hieronymus op het 26 capittel van Mattheus, Ambrosius, Chrysostomus, op verschepde plaetsen Augustinus, Leo, Gregorius, ende meer andere. Ja onsen Salighmaecker heeft daerom zijn Eucharistie willē instellē/ naer het Paeschlams eten / om dat hp verklaren sou/ dat de instellinghe van zijn Sacrament, sou wesen de afstellinge van het ouwe Sacrament: ende dat ons/ voor onredelijcks / ende onverstandighs lams vleysch/ ende bloedt / *dat gheen kracht en hadt, om sijn eters naer de conscientie te suyveren*; gegeven werde dat waerachtich levendigh/ ende levendigh-maeckende Lam Godts/ dat de sondē des werelts wegh-neemt.

Hebr.

Ten tweeden/ 'ten is gheen twijfel/ oock hp wederpartie / ofte het Joodtsche manna/ is een figuir geweest/ van

de

de Eucharisti' Want dit leert ons Christus, in het 6 Cap. van S. Jan/ eñ den Apostel Paulus in den 1. brief tot de Corintheren, al waer by het doopsel verghelijckt/by de roode Zee; ende de Eucharisti' by het manna.

De Oude Leeraers oock/komẽ hier eenpaerlijck in ober een/ alst blijcken sal upt verstheydẽ/ welcke haer voorden ick hier naer voorstellen sal. Ende 'tghene dat aen Manna geschiedt is/ slaet soo wel op de Eucharisti', dat het niet anders/ als voor een figuir van die/ en kan gehouden worden. Want

Ten eersten; De kinderen van Israel, hebben het Manna ghekregen/ als sy door de roode Zee ghepasseert waren/ ende verlost upt de verbolginghe van Pharao.

Ten tweeden; Als het Manna gevallen was/ soo ist onbekent geweest; ende die het sagen vraeghden met verwonderingh wat is dit?

Ten derden; Ten worde met gheen menschen handen/ ofte aerdtsch vper gemaeckt/ eñ gebacken; maer 't quam upt den Hemel.

Ten vierden; Elck hadt daer in zijn ghenoegen/ in menighte/ eñ in smaeck/

soo langh als hy het in danckbaerhe
van Godt ontfingh.

Ten vijfden; 't Manna is van d
ongheloovighen / quaetwilligheu / or
danckbaeren / teghen ghesproken gh
weest. Aen de eene zijde / even gelijc
of het in Godts macht niet en was
Psal. 77. aen de andere zijde gheljc
of het heel smaeckeloos / ende krachte
loos was. Num. 21.

Alle dese artijckelen / eñ noch mee
daer by / komen immers soo wel als f
guiren / met onse Eucharisti' over een
dat figuir / ende 't ghene te voozen doo
figuir beduydt wozdt / niet beter en k
nen over een komen. Laet ons da
voozt gaen.

De Oudt-Vaders segghen / dat o
se Eucharisti waerdiger / eñ krachtigh
is / als het Paeschlam / ofte het Ma
na; waer is dese waerdigheydt / en
kracht in gheleghen / ist dat in onse E
charisti', maer brood / ende wijn is / be
heben alleen om te wesen een figui
van Christi Vleisch / ende bloedt?

Die niet moetwilligh is / kan w
verstaen dat een Paeschlam in zijn n
tuir / waerdigher is / als een wepnig
broodts. Hy kan oock wel verstae

dat een levendigh Paeschlam gedoot/ wiens bloet gestreken/ boven de doo2 des hups/ende aen de posten/het hups beschermt / van den beschadighenden Enghel/ beter gelijckt een gheestelijck Lam/en zijn doot/ende kracht van zijn vergoten bloedt/als b2oot / en wijn alleen. Waer in is dan onse Eucharisti waerdigher/ende krachtigher/dan dit Lam / ist dat daer maer is b2oodt / en figuir alleen/wijn en figuir allee? By de Joden was waerachtigh vleysch/ van een levendigh gheweesen Lam, daer was waerachtigh bloet/ van een geweesen levendigh Lam/met soo een groote/ende aenghename kracht/ van een hups te beschermen/van de Lichamelijcke doodt / van de Eerst-ghebooren/ende dit was al te mael een figuir van Christus mede. Ic segh nogh eens/ waer in is dan onse Eucharisti' waerdigher als het Joodtsche Paesch-lam? Jsser Christus selfs niet/so isse en in wesen/ende oock in manier van betepckenen nogh veel minder als het Joodtsche Paeschlam. Weder-om de Oude-Leeraers segghen / dat onse Eucharisti' beter is/als het Joodtsche manna; jae Christus seidt het selfs. Waer in bestaet

dit? Ons broot wort in't zaet gezaeit/ in't ghewas ghemaeit/ gedorscht/ ghebacken: hier in is het Joutsche Manna / boven ons broodt (alst broodt sou blijven gelijck Parti' seidt) veel eelder/ dat sonder menschen sorgh / ende arbeidt/ van den Hemel reghende / ende daer-om genoemt wort / het broodt der Engelen. Ps. 77. Ende was van Godt begaeft /met een kracht van al-smaeckelijckheidt; 't welck ons broodt; seker broodt der menschen / broodt upt den oven/ broot van een-smaeckelijckheidt/ niet en kan toe-geeygent worden.

Orig. homil. 7. in Numer.

Laet ons dan nu de Oude-Leeraers eens hooren. Origenes, naer dat hy voorgestelt hadde die plaets van den H. Apostel Paulus, upt den 1. brief tot dē Corintheren, boven oock ghemelt; *Siet ghy wel,* (seidt hy) *hoe dat Paulus de raedtselen* (de figuiren) *des wets uytleidt, ende leerdt het verschyn van de raedtselen, ende seidt dat de steen-rots by Moyses was in een raetsel, een dat hy hem aen de Moorinne* (*dit was de huysvrouw van Moyses in een figuir van ons sondich Heydendom daer Christus aen getrouwt is*) *vertrouwde. Nu in schijn is Christus de steen. Want Godt spreeckt nu mont aen mont*

1. Cor. 10.

doo

door de wet. Te vooren is 't doopſel in de zee, ende in de wolck geweeſt in een figuir; Maer nu is in't klaer, de herboringhe door het waeter eñ den H. Geeſt. Doen was het manna een ſpijs in de figuir; Maer nu is in't klaer, het vleiſch, van het woort Godts, een waerachtige ſpijſe, ghelijck Hy oock ſelfs ſeidt; **Myn vleiſch is waerachtigh een ſpijs / ende myn bloedt is waerachtigh een dranck.**

Den H. Ambroſius, **in zijn boeck/dat hy gheſchreven heeft / van die ghene/ die tot het nuttigen/ van de H. Sacramenten nu bereit worden/als hy in het 8. capittel geſeidt hadde.** *'Tis nu beweſen dat de Sacramenten van de Kerck ouder zijn, laet ons nu bewyſen datſe beter zijn. 'Tis in der waerheit wonder, dat God het manna heeft geregent, voor de Vaeders, en dat ſy ghevoedt worden, met het daghelijcks voedtſel van den hemel; Waer van geſchrevẽ ſtaet: De menſch heeft het broot der Engelen gegeten. Doch all' die dit broot ghegheten hebben ſijn gheſtorven in de wildernis. Maer die ſpys, die ghy nuttight, dat Levendigh broodt, dat vanden Hemel nederdaelt, gheeft een vaſticheidt, van het eeuwigh leven; ende die dit broodt eet, en ſal in der eeuwigheidt niet ſterven: Ende het* Ambroſ. de ſuit: C. 8.

is Christi Lichaem. Beminde Leser / let dogh wel hier op/dat Ambrosius/van de Sacramenten van beyde de Testamenten spreeckt / ende sonder mentie van 't geloof/de Eucharisti' soo veel hooger set/als het Manna/noemende de Eucharisti' het lichaem Christi, om dat sy dat in der daet / ende in der waerheidt oock is. Volght nu by den selfden Autheur hier op 't ghene breeder in ons elfde Capittel beschreven is.

Ioannes Chrysostomus, terstondt naer die woorden / die oock boven verhaelt zijn/voeght dese wijt-loopende vermaninge terstont daer by: *Christus en heeft ons niet ghegeven, dat de sinnen aengaet, doch de creaturen sijn door de sinnen kenbaer, maer sy moeten al met het verstandt ghekent worden. Soo wort wel in het doopsel, de gave ghegheven, door yet, dat de sinnen onderworpen is, dat is door het water; maer dat volbracht, dat is de gheboorte, ende de vernieuwinghe, gaet het verstandt aen. Waer ghy sonder lichaem, soo sou Godt, u, opene, ende onlichaemelijcke gaeven ghegeven hebben; maer om dat de ziel met het lichaem ver-eenicht is, soo geeft hy u onsichbaer, onder sichbaer. Hoe veel sijnder die nu segghen; Ick wilde sijn ghedaente, figuur, kleederen, schoenen wel sien? Siet, ghy siet hem,*

ghy raeckt hem, ghy eet hem. Eñ ghy wenscht alleen om sijn kleederen te sien, maer hy vergunt het u dat ghy hem niet alleen en siet, maer dat ghy hem nuttight, raeckt, ende in V ontfanght. Daer-om hebben de Ioden staende, eñ gheschoent, ende met reis-stocken in haer handen 't Lam met haesticheit ghegeten; Soo behoort het dat ghy veel kloecker zijt. **Hoe souden togh al dese woorden passen waer broodt/alleen broot/ende figuir? Hoe sou** Chrysostomus, **het sien van 't broodt/boven 't sien van de kleederen verheffen/waer 't broodt maer een figuir?**

Volght op nieuw. *Denckt hoe grootelijcks dat ghy teghen den verraeder (***Iudas meent hy***) u vergramt, ende teghens die, die Christum ghekruyst hebben: Sut dan wel toe, dat ghy oock niet schuldigh en wordt, aen het lichaem, ende bloedt des Heeren. Sy hebben dat alderheylichste Lichaem vermoort, Maer ghy ontfanght het met een besmette ziel naer soo veel weldaeden.* **Wie heeft oyt sulcke manier van spreken gehoort ofte gelesen van het Joodtsche Manna/Paeschlam/ofte andere figuiren** Christi?

Volght weder aen. *'Ten is niet genoech gheweest, dat Hy is mensch gheworden, ende*

met vuysten geslaegen maer selfs in der daedt maeckt hy ons sijn lichaem. Denckt met wat eer dat ghy ge-eert zijt! wat tafel dat ghy geniet! dat de Engelen aen-sien ende schricken, en sy en derven't noch niet vryelijck aensien, om de straelen, die daer uyt straelen. Met dit worden wy gevoedt, met dit worden wy vereenicht, ende zijn geworden een lichaem Christi ende een vleisch.

Wat Herder voet sijn schaepen, met sijn eygen bloet? Ende wat segh ick van een Harder. Daer sijn veel moeders, die na des kraems-arbeiden, haer kinderen bestellen, aen vreemde minne-moeders. Maer Hy (dat is Christus) en heeft dit niet gedult, maer hy voet ons, met sijn eygen bloedt, ende vereenicht ons, met Hem, in alles. Ende siet ghy niet: met wat een wackerheit dat de kleine kinderen, naer de tepels van de borsten grypen ende met wat een drift, dat sy haer lippen aen de borsten hechten laet ons dan &c.

Desen selfden Chrysostomus, **in zijn boecken/die hy gheschreven heeft/van het Priesterdom; naer dat hy eerst/met een groote verwonderinge uytgeborsten hadt/segghende;** *O mirakel! o Godts goedertierentheit! Die met den Vaeder boven sit, die wort in dat selfde tijdts oogenblick, van*

aller

aller menschen handen gehandelt, ende levert hem selven aen die ghene, die Hem willen ontfanghen, ende omhelsen. Ende dit en gheschiet niet, met eenige oogh-bedroch, maer by opene. ende omsiende oogen, van alle die daer tegenwoordich omstaē. Wilt ghy de waerdige grootheyt, van dese heyligheydt, eens sien in een ander mirakel? Stelt u selven voor ooghen, dien Eliam, ende dat ontelbaer omstaende volck, ende de offerhande op den steen gheselt, ende dan alle andere menschen, in een groote rust, ende stilswijgentheit; doch den Propheet alleen opofferende sijn gebedt, eñ daer op de vlamm' die haestelijck uyt den Hemel is gevallen, ende heeft het sacrifici' ronts-om aengelickt, Sonder twyfel dit sijn vreemde, ende hoogh-wonder waerdige dingen. Comt van dese Godts-diensten, tot de onse, ende ghy sult sien dat dese niet alleen wonder en zijn, maer datse alle wonder ende over-wonder te boven gaen.

Want daer is een Priester tegen-woordigh. die geen vyer en draeght; maer den H. Geest; Dese bidt langh, niet, om datter eē vyer-vlam sou komen vallen uyt den Hemel, eñ het voorgheselde heyligh sou verteeren; Maer dat die gratie (**so wort de Eucharisti' genoemt/ onder/ eñ naer de consecrati'**) *in het sacrificie invloeiende, sou door dat selfde, de har-*

en van alle menschen ontsteken, ende die suyverder maecken, als silver, dat met het vier opgekoockt, ende gesuyvert is.

'Ten duncht mijn niet noodigh / upt dese plaets van den H. Chrysostomus, meer woorden by te voeghen / aen ghesien dat dese overbloedigh ghenoegh zijn / om aen eē / die de waerheit oprechtelijck soeckt / te bewijsen / dat Chrysostomus, by hoogher ghevoelen gehadt heeft / van de Eucharisti', als van eenige Joodtsche Sacramenten.

Het vijftiende Capittel.

Dat de eerste Catholijcke Leeraers seer Hooghwaerdigh van Altaren ende Priesters hebben gesproken.

EEr dat ick aen dē rechte snoer van dit Capittel kom / ist sonder twijfel de pijne wel waerdigh / dat ick den Leser vermaen / hoe dat in onsen tijdt / de ghepretendeerde reformeerders / niet alleen het woordt Altaer, Soo veel als haer ghebruyck aengaet; heel onbekent is / maer dat men oock de Altaren / die men van het ouwe ghebruyck gebonden heeft / heeft

met

met alle gewelt doen raſeeren ende in de grondt afbzcken.

In het 7 Capittel van den bzief die den H. Apoſtel Paulus tot de Hebreen heeft gheſchzeben / handelt hy met de Joden om te bewijſen dat haer Teſtament eñ Wet ſoude en moſt eens verandert wozden / ende datter een nieuw Teſtament ende een nieuwe Wet ſouw ingheſtelt wozden : om dit te bewijſen bzupckt hy dzie woozden: Heb. 7. cap.

Wet ofte Religie
Pzieſterdom
Altaer

Ende maeckt deſe ſlot-reden.

Als *Prieſterdom verandert is, ſo iſt oock noodigh dat de Wet verandert is. verſ. 12.*

Maer Aarons Pzieſterdom is verandert Hebz. 7.

Ergo. *Is oock de Wet verandert.*

Tot bewijs van zijn tweede voozſtellinge gebzupckt hy weder deſe ſlotreden.

Dat en kan gheen een Pzieſter *zijn met de Iootſche Prieſters, die met haer geen een Altaer en bedient.*

Maer die nieuwe Pzieſter en bedient geen Altaer met de Jootſche Pzieſters / Hſ. 13. ende 14. Hebz. 7.

Ergo. *En ist oock gheen een Prieſter, maer het* Prieſterdom *is verandert.*

De kracht dā deſe twee ſlot-redens verepſcht/dat die 't Altaer verandert/ dat hy oock het Prieſterdom verandert/ende die het Prieſterdom verandert/ dat hy oock de heele Wet eñ Religie verandert.

Deſe ſelfde bewijs-reden heeft oock in het ouwe Teſtament tegēs de Godlooſen Coningh Ieroboam, ende zijnen aenhangh ghebruyckt den goeden Coningh Abia, als hy voor den grooten bloedigen Veltſlagh/die daer naer tuſſchen hem/ende Ieroboam ghevolght is/ eerſt bepraeſde of hy 't bloedt-ſtorten met goede redenen kon verhinderen/ ende de afghedeelde weder-om tot de kennis des Waerheydts brengen; *En weet ghy niet,* ſeyt hy/*dat de Heere de Godt van Iſrael, David gegeven heeft dat Coningrijck over Iſrael in der eeuwigheydt, hem ende ſijnen Sonen, tot een verbondt des puts? (ende daer is opgheſtaen* Ieroboam *Nabats Sone, een knecht van Salomon, Davids Sone, en hy heeft hem opgericht tegen ſijnen Heere. Eñ tot hem ſijn vergadert die allerlichtveerdighſte mannen, ende Belials kinderen, en ſy hebben de overhandt ghekreghen teghen* Ro-

2. Para. 13

boam,

boam, *Solomons Sone. Eñ* Roboam *was ongeoeffent, en bloode van herten, ende hy konde hen lieden niet wederſtaen*) *Hierom ſegdy nu, dat ghy machtigh zijt te wederſtaen het rijcke des Heeren, het welcke hy beſit door Davids Sonen: Eñ ghy hebt een groote menighte van Volcke, eñ de guldē Calveren die Ieroboam u gemaeckt heeft, voor Goden. Eñ ghy hebt wech gejaeght des Heeren Prieſters, Aarons Sonen, eñ de Leviten, eñ ghy hebt voor u lieden Prieſters gemaeckt, gelijck alle de volcken der landen. Sō wie dan komt eñ ſijn handen heyligt met eenen ſtiere vandē runderen, ende met ſeven rammen, die wordt een Prieſter der geender die geen Goden en zijn. Maer onſe Heere is Godt, den welcken wy niet en verlaten. Eñ die Prieſters dienē den Heer van Aarons Sonen, eñ de Leviten zijn in hare ordinancie, eñ ſy offeren den Heere brantofferhande tot elcken dage, 's morgens eñ 's avonts, ende reuckwerck nae des Heeren ghebodt gemaeckt, ende brooden worden voorgeſtelt op de aller ſuyverſte tafelen. Ende by ons is den gulden Candelaer, ende ſijn Luchters, dat die eeuwelijck ſouden ontſteecken worden teghen den avondt. Want wy bewaren de gebodē van onſen Heere Godt, den welcken ghy verlaten hebt. Hierom is God de Capiteyn in ons heyr, eñ ſijn Prieſters*

die met Trompetten blaſen, ende maecken geluydt teghen u Lieder. Kinderen van Iſrael en wilt niet ſtryden tegen den Heere uwer vaderen Godt, Want dat en is u niet oorboorlijck.

Catholijck ghebruyck van die twee boven gheſtelde plaetſen.

Mijn dunckt dat wy Catholijcken/ met immers ſoo goeden/ja met meerder recht / deſe woorden teghens ons geloofs partyen moghen gebruycken; Want ſy hebben verſaeght de Prieſters / ende de Leviten des Heeren/ dogh ſy en hebben gheen andere Prieſters ghemaeckt / ghelijck Ieroboam; maer hebben het heel Prieſterdom/offerhande/ende Altaeren oock verworpen/ ghebruyckende alleen Water-Dienaers, Woorden-Dienaers ende Broodt-Dienaers: Water-Dienaers ſegh ick/doch ſeer vreemt; want dit doen ſy alleen alſt de geſonde Dooperg te pas komt; ſonder eenigh reſpect van geſonde/ofte Doot-ſiecke kinderen die het Doopſel van doen hebben/ Jae laeten liever de kinderen ſonder het Doopſel ſterven/dan ſy haer vreeden menſchen reghel ſouden veranderen. Want ſegh togh eens/ghy Bibel-roepers! in wat plaets dat het gheſchreven ſtaet / dat men niemandt en moet doopen dan op den preeck-dagh / ſoeckt dat eens in

Die fauten aen partien van Religie.

het

het 8.cap: van de Handelinghe der Apostelen in den 38. veers. Dien Wijsen Salomon sou seggen: Daer is de rechte Moeder-Kerck niet / vertrouwt haer de Kinderen niet / Want daer is liefde/nogh hulp/nogh sorgh voor de kinderen.

Onse Catholijcken komen oock die Naervolgende woorden van Abia eyghentlijck toe; *Godt den Heer is ons; dien en hebben wy niet verlaeten, ende de Priesters dienen den Heer, naer de* ouwe wijdinghe van de H. Kerck/ende de Diakens behouden haer ampt. Wy offeren den Heer sacrificien/alle daghe/naer de instellinghe Christi, by ons is het waerachtigh zielen broodt / ende den Kelck van versoeningh voor de heele Weerelt / by ons zijn de Altaeren/ ende de Priesters / ende wy onderhouwen het Catholijck / ouwt/ eñ eerste gebruyck/ dat ghy verlaten hebt; *Soo is dan in onse* vergaederinghe / ende Gheestelijcke Legher, *Godt den Leidtsman, ende sijn Priesters, (soo in* bedieninghe van de H. Sacramenten als in onderwijsinghe van gheloovighen) *ghebruycken die geestelijcke Trompetten* van Godts Heyligh / ende krachtigh woordt; afghewcken Chri-

stenen/

stenen/ *en vecht tegens den Heer, Godt van u Vaderen niet, want 't en is u niet nut.*

Naer dese vooz-inleydinghe kome ick tot het bewijs van het ghevoelen/ van onse eerste Chzistenen/ aengaende de Altaren/ende Pziesters.

Dionysius. cap. 3. Eccles: Hier: Den H. Dionysius noemt het/ het goddelijcke Altaer / Item / het heylighe Altaer / het heyligh heyligh Altaer/ en in het naervolghende Capittel / beschzijvende de wyinghe van 't Altaer: *Let, seydt hy/ hier oock waerdigh op, dat de wet van onse alderheylighsten mysterien, volbrenght de wijdinghe van het goddelijcke Altaer, met de suyverste uytstortinghe van de Heylighe Olie.*

Euseb: lib: 10. Hist: cap: 4. Eusebius in het 10 boeck van zijn Histozie beschzijvende den bouw van de groote kerck van Tyrus die gebouwt was/ van dē Bisschop des stadts/ *Paulinus*, naer het beschzijvē van de kerck/ voeght hy de beschzijvinge van het Altaer/ en noemt het tò toôn hagioon tágion thusiastêrion, het alderheylichste Altaer/ ofte het Altaer 't heyligh der heyligen.

Athanasius epist. ad orthodoxos. Athanasius in zijn bzief aen alle rechtgeloovige/ daer hy beschzijft de kerckschenderie van de Arrianen. *Wat een*

grooten

grooten godlooſheydt eñ hoe leelijcke ſchelmſtucken hebben ſy (o **Godt**) *ghedaen teghens* **de Heylighe Tafel!** *Ghy ſoudt daer gheſien hebben de Arrianen op offeren, veughels ende pijn-appels neuten, ende haer afgoden loven, ende Chriſtus ſpijtigh toe ſpreken.*

Den ſelfden Athanaſius **in het leven van den H.** Antonius, **eer hy verhaelt de Prophetie van** Antonius, **aengaende die droevighe tempeeſt van de Arriaenſche raſerije/ die twee jaer naer diẽ tijt ghevolght is / ſchrijft hy tot een titel:** *Hier volght een klaegelijck viſioen, dat waerdigh is, om met alle ſonteynen van tranen beſchreyt te worden:* **ende voortgaende/** *Als* **ſeydt hy/** Antonius *wrocht, ende de Broederonts-om hem ſaeten, ſoo heeft hy ſijn ooghen ſtracks ten Hemel gheſlagen al ſuchtende, ende aem-tooghende, ende naer een weynigh tijdts heeft hy beginnen te beven door de overgroote droefheyt over een viſioen dat hy geſien hadt, ende heeft terſtondt buygende ſijn knyen voor Godts aengheſicht, ghebeden, dat Hy door ſijn goedtheidt, die aenſtaende booſheidt ſou gelieven af te wenden; Naer 't bidden volghen de traenen, al die daer by waeren worden overvallen met een groote vrees, ende bidden hem, dat hy ghewaerdighe het viſioen, van een ſoo*

Athan: in vita Antonij.

grooten

grooten ongeluck te verklaeren. Het hicken breeckt de ſtem, de tongh wort door't ſchreven belet, en in't midden van't pooghen, wort ſijn woordt door 't ſuchten ghebroken. Doch ten leſten begint hy met een golfachtighen roep, ende ſeydt: O Kinderen 't waer beter dat men deſe aenſtaende booſheidt kon met een haeſtige dooi ontgaen. Dus beginnende wort hy weder van traenen overwonnen ende tuſſchen ſijn droevighe ſuchten heeft hy ſijn ſtem gevoeght naer ſijn ghemoet.

De waerdicheit van Antonius, **wiens deughden/heyligheidt/krachtighe mirak'len/ende eer altijdt dooz heel Chzistenrijck zijn bekendt gheweeſt / alſt blijckt by** Auguſtinus, *Sulpitius*, **ende anderen.**

De groote booz-redē van Athanaſius, **Wiens manhaftigh onbertſaeght ende onverwinnelijck ghemoet deſghelijck is altijdt bekent gheweeſt / ende die ſonder wichtighſte redens ſoo een groote** parade **in** Antonio **niet beſchzijben en ſou/behoozen den Leſer al ree te bewegen om by hem ſelben te denckē.**

Wat of het is gheweeſt dat ſoo een grooten man / ſoo heeft bedzoeft; Ende van ſoo een grooten anderen man/ſo bzeedt is beſchzeben:

Doch Anthonius **ſelfs ſal 't ons ſeghen / ende** Athanaſius **heeft het ons beſchreven.** *Naer al dit ſuchten dan ſeyt* Antonio: *Ons hanght een groote, eñ in alle Eeuwen onghehoorde, ſondighe plaegh over den hals. Het Catholijcke geloof ſal met een groote storm-wint geſlagen worden, ende de menſchen gheworden zijnde als beeſten, ſullen het Heylighdom Chriſti plunderen. Want ick heb gheſien, dat het Altaer des Heeren, omringht met menighte van muyl-ezels. die met menighvuldighe voet-ſtooten alles vernielde. Dit is de oirſaec van al mijn ſuchten. Eñ daer is gekomen een ſtem van den Heer: Mijn Altaer ſal gruwelijck miſhandelt worden: En ten duyrde niet langh daer naer, ofte de daet quam naer 't viſioen. Want naetwee jaeren, is de Arriaenſche raſerie, wreedelijcke inghe broken; doen ſijnder geſchiet plunderinge der Kercken, ſchendingen (ofte ontheyl.ngen) van die heylige Vaten, doen ſijn met de vuyle handen der Heydenē, de heylige myſterien (andere leſen miniſterien, dat is dienſten) beſmet &c. Item, O ſchelm-ſtuck! mijn ghemoet dat verſchrickt van alles te verhalen, Maeghden, eñ Vrouwen ſijn gheſchoffiert, eñ het bloet van de ſchapen Chriſti, dat in Chriſti Kerck vergotē was, heeft die eerwaerdige Altaeren vervult.*

Den Voorsaet van Athanasius, Petrus **ook Patriarch van** Alexandrien, **in sijn al gemeinen brief/naer dat hy een vuyle Kerck-schenderie beklaeght hadde, voeght hy daer by:** *Dit hebben sy gedaen op het Heylich Altaer, al waer men pleegh te bidden voor de Neder-dalinge van den Heylighen Gheest.*

Optatus Mileritanus. *Wat isser soo goddeloos, als de Altaeren Godts (daer ghy oock eertijdss wel opgheoffert hebt) te breecken, te raseren, wech te nemen, op de welcke men opgheoffert heeft de ghebeden des volcks, ende de lidtmaeten Christi, daer den almoghenden Godt toegheroepen is, daer den H. Gheest aengeroepen zijnde, nedergedaelt is, van de welck van veelen het onderpant van de eeuwige Saligheidt, de beschermenis des gheloofs, ende de hope van de eeuwighe verrijseniſſe ontfanghen is: Altaeren segh ick, op de welcke, onsen Saligh-maecker bevolen heeft, datme de offeranden des broederschaps niet en sal stellen, dan die uyt vrede gesproten is. Want wat is het Altaer anders, als een stoel, van Christi vleisch, ende bloedt. Dit all' heeft u raserie, ofte gheraseert, ofte ghebroken, ofte vervoert. Wast dat wy door u nijdigh oordeel schenen onreyn te weses; wat hadt Godt u gedaen*

di

die daer pleegh aengheroepen te worden? Wat hadde Chriſtus aen u miſdaen, wiens vleiſch, ende bloedt daer op ſekere ſtonden ruſte? Op deſe manier hebt ghy 't de Ioden naergedaen; Sy hebben haer handen geſlagen aen Chriſtus, aen het cruys; Ende van u is hy gheſlaeghen aen 't Altaer.

Baſilius **in zijn Sermoon van den H. Martelaer** Gordius: *De huyſen des ghebedts wierden geplundert, ende gebroken, doon de handen van de Goddelooſen, die allerheyligſte Altaeren werden vernielt, ende daer en was geen Sacrificie, ofte Wijnocks-offer.*

Nazianzenus **triumpherende over de ruſt / ende vrede / die de Catholijcken / door de doodt van den Apoſtaet** Iuliaen **ghekregen hadden**; *Nu ſeyt hy en ſullen de Heydenen haer booſe oogen niet meer werpen, op onſe Kercken, nu en ſullen ſy die Altaren, die haer naem hebben van het ſuyverſte, en on-bloedt-vergietende Sacrificie, met geen boos bloet beſmetten.* Nazianz. tegens Iulianen.

Chryſoſtomus **in zijn boecken van het Prieſterdom beſchrijvende dē tijt van de Conſecratie onder de Mis.** *Als, ſeit hy, nu den Biſſchop den H. Geeſt heeft aengeroepen, ende heeft opgeoffert dat ſacrificie, vol van alle ſchrickbaerende reverentie, ende* Chryſoſt. de Sacerdotio.

eerbiedinghe, en den ghemeenen Heer van allen, langh met sijn handen heeft ghehandelt. Seght myn eens; wat gevoelen sullen wy van hem hebben? Op dien tijdt staen de Engelen by den Prieſter, eñ het Choor van alle de Hemelſche Crachten, dat roept; ende de plaets die rondts-om het altaer is, die wort vervult, ter eeren van die, die teghenwoordigh is.

Auguſtinus **beſchrijvende de doot van zijn moeder** Monica; *Deſe,* **ſeydt hy** / *als nu den dagh van haer verſcheydenis voor de handt was, en heeft niet eens gedocht, dat haer lichaem ſou koſtelijck bedeckt worden, ofte met eenighe ſpecerie ghebalſemt; ſy en heeft niet gheſorght voor een uytmuntende gracht-plaets, ja noch niet op haer Voorouders gracht; Maer heeft alleen begheert dat haer memorie ſou ghehouden worden, aen* U ALTAER (**hy ſpreeckt God aen; en let togh o Leſer / wat** Auguſtinus **van dit autaer ſeit; namentlijck** *aen' twelck ſy ſonder een dach te verſuymen, V gedient hadt, van het welck ſy wiſt dat uytgedeelt worde die Heylige Offerhande, door de welck te niet is ghedaen het handtſchrift dat teghens ons was.*) **Deſen ſelfden** Auguſtinus **ſal ick hier naer noch een plaets voor-brenghen / maer hier vermaen ick den Leſer van dit boeckje dat hy eens lett op deſe Poincten**

Auguſtinus bekent en prijſt in zijn Moeder / dat ſy voor haer doodt begeerde / dat men memori' van haer ſou houden aen't Altaer des Heeren I.

Hy ſeidt ende prijſt dat zijn Moeder alle daegh Godt aen ende by 't Altaer gedient hadde II.

Hy gheeft het Altaer ſulcken waerdigen titel / alſt blijckt. III.

Wat lijckt dit met een taefel die ordinaris aē de muir hanght / ofte ſtaet ſe op ſchragen / ſtaet daer naeckt en bloot niet als een plaets om dagelijckx God te dienen / ende alſſe al gebruyckt wort / daer en geſchiet gheen offerande / daer en wordt ſulcken offerande niet uptgedeelt door de welcke ons ſonden hantſchrift is te niet ghedaen. Selfs weereltſche Keyſers kennen de waerdigheidt van de Altaeren / beter als men hupten de Catholijcke Kerck doet.

Auguſtinus in zijn 20. boeck teghens Fauſtum: *Het Chriſten volck,* ſeit hy / *vierde memorien* (dat is begraefenis plaetſen) *van de Martelaeren, met een religieuſe ſolemniteit, ſoo om gheprickelt te worden tot 't Naervolgen, als om vereenight te worden in verdienſten, en gholpen door ghebeden: Soo nochtans dat wy aen gheen van alle Marte-* Auguſt. l. 20 c. 21.

laers, maer aen den Godt der Martelaeren sacrifici' opofferen; al hoe wel dat wy Altaeren opbouwen tot memorie vande Martelaers. Want wie isser van alle Bisschoppen, die in de plaetsen daer de Heylighe lichaemen rusten, staende aen't Altaer, oyt geseidt heeft? Petre u offer ick dit sacrifici'. **Edel Catholijcke geloof! nogh hupden daeghs en leert/ ofte en doet ghy niet anders / ende en sult het ooch nopt doen. Maer waer zijn de Martelaers graeben / die met een altaren zijn/om sacrifici' op te offeren; bupten onse Catholijcke Kercken? Nergens.**

Paulinus Nolanus **is hier vol van.**

Sulpitius in vita S. Martini.

Sulpitius Severus **beschrijvende het leven van S. Maerten;** *Als hy naer sijn gewoonte het Altaer segende (Ick sal wondere dinghen seggben) soo hebben wy gesien, dat een kogel vyers, uyt sijn hooft straelde, so datse om hoogh treckende, de vlam wijt boven den hals ende het hayr overstreckte.*

Cod de his qui ad Eccles. l. 3. arma quoque.

De Keysers Theodosius **ende** Valentinianus: **noemen de** *goddelijcke Altaeren, de allerheylichste altaeren, het allerheylichste altaer Godts.* **Eñ** Theodosius **alleen ooch/** *de alderheylichste Altaren.*

Den Keyser Justinianus **heeft hals-**

straf

ſtraf geſet tegens alle die ghene die de H. Mis ſteuren ofte verbieden. Doch kome wederom tot de Oudt-Vaders. Iuſtin. in Aurhent.

Ambroſius ſchrijvende op het eerſte Capittel van Lucas. *Och!* ſepdt hy/ *Of by ons als wy de altaren bedienen, ende het ſacrifici' op offeren, oock een Engel ſtondt, ja dat hy hem van ons liet ſien.* Ende in het eerſte boeck van de Sacramenten; *Ghy hebt eē Diaken geſien; doch hy is een dienaer Chriſti. Ghy hebt hem ſien dienen voor 't Altaer: ſoo wordt dan u handtſchift ghehouden, niet op der aerde, maer in den Hemel. Let daer wel op waer dat ghy de hemelſche Sacramenten ontfanght.* Ende in zijn vijfde boeck; *Wat is toch het altaer? als een gelijckenis van 't Lichaem Chriſti.*

Den Chriſtenen Poët Prudentius, in het lofdight van den H. Martelaer Hippolytus beſchrijft een drie-dubbelt ghebruyck van de altaeren by de eerſte Catholijcken. Naementlijck datſe ghebruyckt worden.

Tot bedieninghe van de Heyligſte Sacramenten. I.

Tot het begraeven van de Heyligſte Martelaeren / op dat haer lichaemen daer onder ruſten. II.

Tot het op offeren van de ghemeene III.

ghebeden van de gheloovighen. sijn woorden zijn dese:

Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis
Propter ubi apposita est ara dicata Deo
Illa Sacramenti donatria mensa, eademq.
Custos fida sui Martyris apposita. &c.

welcke Latijnsche beersen met de naervolghende dus mooghen verduytscht worden:

In desʼ besloten plaets dit Lichaem wordt vertrouwt
Daer ronts-om oock naer by Godts altaer is ghebouwt.
Dat schenckt het Sacrament, en trouwelijck bewaert.
Des Martelaers ghebeent dat in haer is beaerdt.

Bewaert in't gracht 't ghebeent, op hopʼ van 't eeuwigh recht
En Tybers-buyrē spijst met 't heyligh spijsgherecht
Een wonder plaetses deught! hulp-vaerdigh voor ootmoedt;
Helpt alle menschʼ begeer, met aengenaem voorspoedt.

Augustinus. l. 20

Den boven-gemelden Augustinus in zijn boecken teghens Faustus, getuyght dat het Christen volck vierde ende eerde de memorien (dat is de grachten ende begraefenissen) van de Martelaeren/

ren/met een religieuſe ſolemniteit; ſoo om gepzickelt te wozden tot het naervolgen/als om berecnight te wozden/ in verdienſten met haer / ende gheholpen dooz haer ghebeden. Dogh ſoo dat wp aen ghеen van alle Martelaeren Sacrifici op offeren/ maer alleen aen den Godt der Martelaeren. Al hoe wel dat wp altaren opbouwen tot memozie van de Martelaeren. Want wie iſſer van alle Biſſchoppen / die in de plaets daer de Heplige Lichaemen ruſten ſtaende aen het altaer/ opt geſeidt heeft; Petre aen V offer ick dit Sacrifici'.

Die deſe plaets een wepnigh maer doozſiet kan niet terſtont mercken hoe wijt dat dit ghebzupck van de altaeren verſcheelt van een loſſe tafel die aen de muyr hanght: Eñ dat de altaer ghеen tafelſs alleen en zijn om te eten gelijck bupten de Catholijcke Kerck geſchiet: Maer datſe t' ſaemen zijn / altaeren tafelſs, ende gracht ſteden om aen God Sacrifici te offeren/ende dan te eten/ende Heplige lichamen te bewaeren.

In de tijden van Auguſtinus leefde dien wijdt beroemden Biſſchop van Nola in Campanien met naem Paulinus.

deſe heeft ter eerē van S. Felix Martelaer/ een ſchoone kerck upt zijn eygen goederen ghetimmert / eñ in't beſchrijven van die komende tot de altaeren die daer in waeren ghebruyckt hy deſe woorden:

Spectant de ſuperis altaria tota fineſtris
Sub quibus intus habent Sanctorum corpora ſedem
Namque & Apoſtolici cineres ſub cælite menſa
Depoſiti &c.

Dat is; *Van de galderien men al d'altaren ſiet door de boven veinſters, alwaer binnen ende onderin de Lichamen van de Heyligen haer ruſt-plaets hebben. Iae de aſch oock van de Apoſtelen ruſt onder die hemelſche tafel, ende gheven onder den heyligen dienſt een ſoeten reuck die Chriſto aenghenaem is.*

Daer leydt den H. Andræas *die in Achaia de ydelſprekende tonghen heeft doen ſwyghen. Daer ruſt* Joannes Baptiſta, Thomas *den Apoſtel eñ* Lucas. *Daer ruſtē die heylige Martelaren Agricola Proculus, Vitalis, Enphemia. Daer ruſt den Matelaer Nazarius die ick door die trouwe vereeringhe van den Edelen Ambroſius met een ootmoedigh hart verkreghen heb.*

Beſlupt ten leſten met deſe woorden:

Quamvis Sancti omnes toto ſimul orbe &c.

Al hoe wel dat de Heyligen t'samen door de heele werelt zijn in een Godt, aen wien sy over al vertoont worden als lidtmaten van sijn lichaem. Soo en wercken sy daer alleen niet met haer gratie daer de heele lichaemen ruſten; Maer waer dat ooc maer een deel van dien is, daer is oock de kracht; Soo dat Godt getuygeniſſen geeft van haer heylige verdienſten. Iae oock de groote kracht die in een weynigh aſch ende ſtof is roept ghelijck als met getuygeniſſe van woorden de kracht van de Apoſtijcke lichaemen.

Sulpitius Severus **heeft op die ſelfden tijdt met Paulinus gheleeft / ende is ghewoorden een Diſcipel van** S. Maerten **Biſſchop van** Toers **in** Vranckrijck, **deſen ghetupght 't gene hy ſelfs geſien heeft aen de perſoon van** S. Maerten, **eñ aen het Altaer met deſe woorden**; *Als hy naer ſijn ghewoonte het Altaer ſeghende* **(ick ſal een wonder dingh ſeggben)** *ſoo hebben wy gheſien, dat een koghel vyers uyt ſijn hooft ſtraelde, ſo datſe om hoogh treckende de vlam wijt boven den hals, ende het hayr overſtreckte.*

Victor **van** Vtica **eē vermaerde ſtadt in** Barbarien **die beleeft ende beſchreven heeft de bloedighe vervolginghen**

die de Arriaenſche Wenden naer't innemen van Barbarien aldaer ghedaen hebben/verhaelt onder andere hoe dat Proculus Officier vanden Coningh Geiſericus van de kleederen des Altaers hadt laeten kleederen maecken voor zijn eyghen lichaem / linnen ende andere; voeght terſtondt daer by gelijck als een naevolghende rechtvaerdighe ſtraf van zijn Kercks / ende Altaers-ſchenderi'; *Deſen Proculus bytende ſijn eyghen tongh aen ſtucken, is korts een vuylen doodt gheſtorven.*

Het Seſtiende Capittel.

Bewijs van Perſoonen, Plaetſen, eñ Tyden, Die, ende Waer, ende Wanneer de ouwe Leeringe van de *Euchariſtie* verlaeten hebben.

'T Is klaer in het Euangeli' van Sint Jan, dat al voor het leſte avondtmael van onſen Saligh-maecker / daer hy ons de Euchariſti' ghegheven heeft/eenige Kerckſcheuringhe is gheſchiet / ter oorſaeck van het nuttighen van't vleiſch ende bloedt des ſelfdes Saligh-maecker. *Veel,* ſeidt S. Jan/ *van ſijn Diſcipelen ſijn*

te rugh

rugh gegaen, ende en wandelde doen niet meer met hem. Waer-om. Want sy vraeghde *Hoe kan Hy ons sijn vleisch gheven om dat te eten?* Joan. 6.

'Twelck den H. Augustijn uytleidt met dese woorden; *Sy hebben dit dwaeselijck verstaen, sy hebben het vleischelijck ghemeint, sy dochten dat den Heer eenige stuck jes van sijn lichaem sou snijen ende haer te eten gheven.*

Dit zijn dan de eerste doolende menschen / soo veel de Eucharisti' aengaet. Ende aenghesien dat dit gheschiet is in de stadt Caphernaum, soo worden desen ghenoemt Caphernaiten, onder de welcke/S. Ian oock schijnt te stellen/ Judas, den Verrader van Onsen Salighmaecker/ een waerdigh hooft voor die ghene die de waerheidt van de Eucharistie niet en kennen/ofte gelooven. Joa. 6. 60. Ibid. v. 65

Hier op zijn gevolght Simon den toovenaer / (die in de Wercken der Apostelen bekent is/ met zijn brant-merck dat hy van S. Pieter ghekregen heeft.) ende Menander/Simons Naer-volger. Dese/om dat sy niet en gheloofde/ dat Christus waerachtich vleisch/ende bloet hadde/ en geloofde oock in de Eucharisti niet/ nochte en hadden gheen sacrifici'. Actor. 8. 20

Den

Den vermaerstē aenvangh van die gene/die niet en gelooven / dat Christus in de Eucharisti' waerachtelijck teghenwoordigh is / met zijn vleysch / ende bloedt / is begonnen ontrent het jaer ons Heeren M XXXV. In Vranckrijck, binnen de stadt Angiers, door een man ghenoemt Berengarius. Dogh siet den wakenden yver terstondt van de Christelijcke Kerck/heel Christendom heeft hem teghens hem gheset / tot dat hy daer naer zijn doolinghe heeft bekent/ ende her-roepen tot twee reysen toe; eerstelijck / in't jaer M LIX. ende daer naer wederom / in't jaer M LXXIX, van welcken tijdt hy standtvastigh gebleven is in het Catholijcke geloof/ tot in het jaer M LXXXVIII. als hy op den VI. dagh van Januarius recht voor zijn doot dese woorden gesproken heeft; *Op huyden, op den dagh van sijn verklaringe* ('twas H. drie Coningē dagh/) *sal mijn Heer Iesus Christus aen mijn hem vertoonen, om mijn pœnitentie, (soo ick hope) tot de glori'* ofte *om andere* (te weten die hy met zijn quade leere verleyt hadt/ (*soo ick vreese, tot de straf.*

Sijn tweede her-roepinge/ in't jaer M LXXIX. heeft hy ghedaen met dese

woorden ; *Ick Berengarius gheloove met het hert, ende belijde met de mondt, dat het broodt, ende de wijn, die op't autaer gheſtelt worden, door 't myſteri' van 't Heyligh ghebedt, eñ door de woorden van onſen Verloſſer, Weſentlijck verandert worden in't waerachtigh eyghen, levendigh-maeckende vleyſch, ende bloedt van Ieſus Chriſtus, Onſen Heer; Ende dat ſy naer de Conſecratie, zijn dat ware Lichaem Chriſti, dat van de Maeght Maria gheboren is, ende dat voor de ſaligheydt des werelds op gheoffert, aen het cruys ghehanghen heeft, ende dat ſit aen de Rechterhant des Vaders. Eñ het waerachtigh bloedt van Chriſtus, dat uyt ſijn zijde ghegoten is. Niet alleen in een figuur, ofte kracht van een Sacrament, maer in eygendom van natuir, eñ waerheydt van weſen. Gelijck als in dit kortſchrift geſchreven ſtaet, ende ick geleſen heb, ende ghy verſtaet. Soo gheloof ick, ende ick en ſal teghens dit gheloof niet meer preken. Soo help mijn Godt! ende deſe ſijne Heylige Evangelien.*

Siet daer / beminde Leſer / het gheloof van de ouwe Catholijcke Kerck / het verwerp van het Calviniſte ghevoelen / in een ſoo bekende voorlooper / dogh daer naer bekeerde / tot de ouwe waerheydt.

Dzie

Drie hondert ende ſeſtigh jaer te boren/ heeft ons S. Willebrordus, S. Bonitacius, S. Suibertus. het Chriſtelijck geloof ghepredickt / Binnen die drie hondert jaeren/en is in't Chriſtendom geen veranderinghe gheſchiet; Wat gheloofs is ons dan van de Euchariſti', met het geheele Chriſtēdom mede gebracht; Sonder 'twijfel dat wy upt Berengarij beliidenis ghehoort hebben/ende dat by de Catholijcke noch gelooft wordt.

Naer Berengarij droevighe Kerckſcheur/ende Sacraments-ſchendinge/ zijn ontrendt het jaer M C LXX. opgeſtaen de Albigeoiſen, ook in Vranckrijck, onder de provincie van Tholouſe.

Gheliick beſchrijft Petrus van Valſarn, die in deſen tijdt geleeft heeft/ende onder haer ghehandelt/deſe hebben Berengarij ketteri' wederom vernieut/ gelijck als ook op die ſelfde tijdt ghedaen hebben de Waldenſes. Dogh deſe beyde hebben ſo veel andere duyple doolinghe / dat die ſelfde ghenoeghſaem overtuyghen / dat by haer de waere kercke Chriſti niet en is geweeſt. Ende in die ſelfde eeuwe leef den doen den H. Bernardus, den H. Malachias, wiens leven / ende mirakl'en den voorgenoem-

de Ber-

de Bernardus beschreven heeft / S. Ericus Coningh van Sueden, ende Martelaer op den xviij May in 't jaer M.C. LI. S. Wilhelmus, soo mirakeleuselick (door't Catholijcke gheloof / van de waere tegenwoordigheit Christi in de Eucharisti') bekeert/als bovē beschreven is. S. Thomas Aerts-bisschop van Cantelbergh, ēn meer andere Heyligen alle gaeder Belijders / ende Voorstanders van ons Catholijcke gheloof.

Eer dat in 't jaer M. CCCCC. XVIJ. Lutherus heeft beginnen de Chrijstenheit te steuren/en isser niet een stadt geweest in Chrijstenrijck / daer men van de Eucharisti' anders gelooft/ende gheleert heeft/als de Catholijcken nu noch ghelooven. Jae als naer het jaer M. CCCCC.XX. eerst/ Andræas Carolstadius tot Wittenbergh, in Saxen-lant, Zwinglius, binnen Zurigh, in Switserlandt, Oecolompadius binnen Basel, in Duytsch-landt, begonnen anders te leeren/naementlijck dat de Eucharisti' maer een figuur is/ende dat Christi vleisch / ende bloedt daer niet eyghentlick/ende waerachtigh teghenwoordigh is/hoe heeft Luther dese leeringhe teghens ghestaen ende verbloeckt!

In zijn brief gheſchreben aen Jacobus, **Ouderlingh vande Kerck van** Bremen; *'Tis,* **ſeidt hy** / *voor de ongeluckighſte van alle menſchen genoech deſe eene ſalicheit; Salich is den man die niet en is inghegaen in den raedt van de Sacrament-ſchenders* (**ſo noemt hy die in de** Euchariſti', **de waerachtighe teghenwoordigheidt Chriſti niet en ghelooven**) *ende niet en heeft gheſtaen op de wegh van de Suingliaenen, ende niet en heeft gheſeten op de ſtoel van Zurich:* **daer preeckte Suinglius.**

Edit. Germ. to. 2. F. 182. **Ende weder om ſchrijvende van het Avont-mael des Heeren.** *Dit ſegh ick, die hem ſelve goeden raedt wil geven die moet hem wachten van Suinglius, en ſchuwen ſijn boecken, niet anders als 'tfenijn van den helſchen duyvel.*

F. 190. **Item**; *Ick bekenn' het rondt uyt; Ick en rekene Suinglius niet langher, onder het getal van Chriſten menſchen.*

F. 174. *Ick gelijck als die nu 't een been in't graft heeft ſal deſe ghetuyghenis ende glori' brenghen voor de vier-ſchael Chriſti, dat ick de vyanden van 't Sacrament, Carlſtadium, Suinglium, Oecolampadium, ende haer diſcipelen, uyt gantſcher harten verdoemt heb, ende ghe ſchuwt.*

Hier

Hier in / sijn hem naer ghevolght/ Westphalus, Amsdorffius, Illyricus, Schlusselburgius, ende is ontresen die groote verbitterheidt van ghemoedt/ die haer heeft doen uytbraecken/ de gal van haer strijdighe/ jae on-Christelijcke geschriften: Ick sal hier noch maer twee staeltjes voor-stellen / met de eyghe woorden der Schrijvers. Tilmannus Heshusius schrijvende teghens Calvinus; *Ick verklaer het*, seidt hy / *voor Godt, ende de Kerck; dat ick niet en heb ghemeinschap ghehouwen, met die Godts-lasterende, ende Sacraments-schendende secte van de Calvinisten: Maer dat ick teghens haer in't veldt ghestaen heb, ende ghetrouwelijck ghedient, voor het Testament des Heeren.* dat is voor de Eucharisti'.

Hunnius, in zijn boeck/ daer hy in bewijst / dat Calvinus half Jeudts is; *Ick oordeel dat dien Enghel der duysternissen Ian Calvijn over genoech ontdeckt is, die oprijsende uyt den put des afgronts, ten deelen door dese ver-foeyelijcke, en uyt-sinnighe Lust, om de Schriftuyren te verdraeyen, ende de borst-weeringhen van de Christelijcke religie, teghen de ongeloovighe Ioden, ende Arriaenen, om veer te werpen; ten deele door sijn godloose pen; tegen de alderheylighste majesteyt, van de ver-*

hooghde Iesus van Nazareth : ten deelen ooc door sijn verkeerde Leeringh, in alle het gheene, dat de Sacramenten aengaet : eyndelijck door sijn afgrijselijcke Leer-ghedrochten, ende ongerijmt gevoelen, van de absolute Prædestinatie, geen kleyn gedeelte van de Son, ghelijck Apocalypsis spreeckt, in dese laetste tyden verduystert heeft, groot getal van sterren na hem treckende, en in den afgrondt te gelijck met sijn selver neder-werpende.

Dit is 't ghevoelen dat behalven de Catholijcken ; andere / (die nochtans van Calvinus **voor goede ende Godts heylighe mannen gehouwen worden) hebben van die ghene / die van de** Eucharisti' **niet meer/als broot inde figuir van** Christi **lichaem/en gelooven.**

Daer en tusschen blijft de Catholijcke Kerck / in haer vredigh besit / ende oeffeningh / van haer gheloof: ende al hoe wel sy oorloghen lijdt van buyten/ houdt sy nochtans eendracht/ende vrede / onder haer kinders van binnen. Verrijckt/ teghens haer vyanden/ jae vereert/ ende versterckt met dese twee waerheden.

Twee Catholijcke Reghels.

Al 't ghene daer ghy anders in ghelooft, als ick ; dat kan ick bewijsen, dat het nieuw is, ende wanneer dat het begonnen is : oock door

wien

wien het terstont ghestraft is. Ende *Dat en kunt ghy mijn niet doen.*

Alle plaetsen daer ghy nu u openbare oeffeningen hebt, die kan ick bewysen, dat ick daer voor u heb geweest, eñ dat ghy mijn dit ontnomẽ hebt. Dat en kunt ghy mijn oock niet doen. II.

Wat kan hier anders uyt volghen/ als dat ghy nieuw ende valsch zijt; Ick oudt/ende waerachtigh? Slot.

Dit is waer / in't poinct van de Eucharisti', in't poinct van't Priesterdom/ Altaeren / Missen / Ceremonien / in't bedienen van de Sacramenten. etc.

Mattheus Drosserus, een Professoor binnen Leypsigh, heeft onder andere boecken beschreven / oock de gheschiedenis van dese tijden/en teickent pertinent aen/ in wat jaeren dat de nieuwe religien/tot haer openbare oeffeningh/ met halve ofte heele afval van de Catholijcke Kerck ghekomen zijn. Ick sal hier maer een klein staeltje setten/ van de Princepaelste steden van Duytslandt. Binnen Martinist ofte Luthersch.

Bremen A°. 1525. *Hamburgh 1522.*
Havelbergh 1. *Hildes-heim 1543.*
Heidelbergh 1546. *Leipsigh 1539.*
Lubeck 1530. 1553. 1570.
Maeghdenburgh 1524. *Meyssen 1531.*

Merſburgh 1550. · *Naumburgh 1542.*
Nurenburgh 1522. tot *1524.*
Oſſenbruck 1532. *Palts 1546.*
Pruyſſen 1532. *Straſburgh*
Wittenbergh met *Saxen 1517.* Dogh de Miſs is eerſt wegh-genomē/ Ao. 1521. niet dooꝛ Luther ſelfs / maer dooꝛ eenighe afgevalle mede-broeders van Luther, en Luther heeft in't ſelfde jaer / dit haer dooꝛ goedt ghekendt op Alderheyligheyden dagh. Ende heeft in't naervolghende jaer 1522. verklaert/dat de rechte Miſs is gheweeſt van de Apoſtelen tijden / tot aen *S.* Bernaerts tijdt toe; maer dooꝛ 400. jaeren ſoo is die verbalſcht / ende ghemaeckt de Paepſche Miſs. Waer ober dat doen binnen Wittenbergh de Miſs is ghebannen/ buyten alle Kercken / behalven een/ dat is de Kerck van alder Heyligheyden/ daer is ſy nogh ghebleven tot het jaer 1524. Onſe ſtadt van Amſterdam ghetuyght ſelfs deſe nieuwigheit van hare oeffeninge/met het jaer daer by/ als hy in *S.* Nicolaes Kerck ſchryft:

'Tmiſbruyck in Godes Kerck, allengſjens inghebracht,
Is hier weer af-gedaen, in't jaer ſeventigh acht.

Ende

Ende de ſtadt van Baſel (o Godt! is het Chriſtendom ſoo nieuw!) als ſy op het gracht van Oecolampadius laet in een gracht-ſteen houwen:

D. Ioannes Oecolampadius, van profeſſi' een Theologant, Alder-Ervarenſt in drie talen, den eerſten inſtelder (Autheur, ſtaet in het Latijn) *van de Euangeliſche Leeringhe, in deſe ſtadt, ende een waerachtigen Biſſchop van deſe Kerck: Soo wel van leeren als van leven Eerwaerdighſte: Leit onder deſen korten ſteen verborghen.*

Maer iſt oock menghelijck / dat de menſchen haer ſo laten verblinden / dat ſy ghelooven / dat voor 1500. jaer / geen rechte Chriſtelijcke Religie in Hollant, ofte in Hoogh-duytſ-landt, ofte in Switſer-landt, is bekent geweeſt?

O Hollandt! waer is dan *S.* Willebrordus, Bonifacius, Suibertus, Adelbertus, Engelmundus, Werenfridius geweeſt? ofte, wat hebben ſy u gheleert?

O Duytſlandt! waer toe verwerpen u de Suingliaenen? Sou voor Oecolampadius gheen Euangeliſche Leeringhe in u gheweeſt zijn? ſouder geen waerachtigen Biſſchop voor hem / 't zy te Zurich, 't zy in andere ſteden gheleeft / gheleert gepreeckt hebbē? Sonder twijfel /

daer zijnder ſeer veel gheweeſt; maer om datſe alle-gader van een andere religie zijn gheweeſt / als Zurigh doen was/ende als Oecolampadius leerde; ſo hebbē de Zurigers lieber de andere verwozpen / om by Oecolampadius en zijn leer te blijven.

Maer/ſeker! ick/ende alle wel oozdeelende Perſoonen/ſullen veel lieber Oecolampadius verlaeten/om by die ouwe,Heylighe Catho'ijcke Leeraers/ende Biſſchoppen te blijven.

Ick en kan niet naer-laeten van in deſe materi' nogh een ghetupgheniſſe vooz te ſtellen daer onſe Partien ſelfs de nieuwheidt van haere religie/ (ende verbolgens de oudtheidt van de onſe) naeckteliick bekennen.

Merck-waerdighe Hiſtori'.

Chriſtophorus Helvicus Luterſch; by zijn leven/Pzofeſſooz binnē Gieſſen onder den Landt-Graef van Darmſtadt heeft in't jaer dupſent ſes hondert neghen in dzuck laten gaen zijn groot Chzonijckboeck. ghedzuckt binnen Gieſſen by Nicolaes Hampel. In dit boeck ſtelt hy beneven de jaeren van onſen Saligh-Maker, de naemen oock van de Pauſen van Roomen/van de Apoſtelen,ende van de Oudt-vaeders. verbolghens tot aen het

jaer

jaer ons Heeren 150. daer naer ver- 150.
volght hy de naemen van de Pausen van
Romen, ende van de Oudt-vaders alleen
(want de Apostelen waeren doodt.) tot
aen het jaer 450. In dit jaer voeght hy 450.
hy de naemen van de Pausen ende Out-
vaders oock Vermaerde Moniken, tot aen
het jaer 850. alwaer hy weder zijn titel 850.
verandert en stelt *Pausen* ende Oudt-
Vaeders ende andere vermaerde mannen.
dogh 100 jaer. hier naer / laet hy de
Oudt-Vaders achter/en stelt alleen in de
jaeren die volghen naer het jaer 950. 950.
de naemen van *Pausen* ende Gheleerde
mannen ende Moniken.

Let nu hier op beminde Leser. De naemen van de *Pausen* blijven ghedupligh tot aen het jaer onses Saligh-makers 1517. daer begint hy een heele nieuwe lijst/ende schrijft daer voor een titel/LEERAERS VAN DE KERCK. Oh! Arme Kerck/hebt ghy voor't jaer 1517. gheen Leeraers gehadt. Christe Jesu waer zijn de menschen toe ver-vallen? op dit selfde jaer stelt hy nogh drie andere lijsten *Paus*-ghesinde, *Sacra*-ment-schenders, Andere dolle Aerts-ket-ters. Sekers Helvice; de Pausen hebt ghy wel gestelt in alle 9 vijftien hon- Catholijcke Oudtheidt.

dert eeuwen / de Paeus-gheſinde Vaders, Vermaerde mannen, Vermaerde Monickē, hebt ghy wel geſtelt/ſoo en moet jae ſo en meught ghy dan onſe Lyſt in 't jaer 1517 niet beginnen.

De Luyterſche lyſt begint in dat jaer alder eerſt/ de twee andere oock/ hadt ghy dan in deſe plaets van de wooꝛdē LEERAERS VAN DE KERCK gheſet LEERAERS van de LUTERSCHE KERCK ſoo hadt ghy wel ghedaen. Want ſulcke Leeraers en zyn der te vooꝛen niet gheweeſt/ en ſulcken Kercken is ooc te vooꝛen niet geweeſt en daer upt blyckt oock datſe de Kercke Chriſti niet en is: want die is van Chriſti tyden af altyꝺt gheweeſt.

Calviniſtē bedꝛogh. Dit boeck is naer de aflyvigheyꝺt van Helvicus, weder gedꝛuckt tot Francfort in't jaer 1628. Doch alſoo over deſen dꝛuck ghegaen hebben Engelſche mannen / die Calviniſt zyn geweeſt ſoo heeft den ermen Helvicus den tytel van zyn lyſten moeten veranderen/ eñ daer hy geſtelt hadt LEERAERS VAN DE KERCK zyn deſe wooꝛden geroꝛeert/ ende men heeft geſtelt EVANGELISCHE LEERAERS, ghelyck of die Kercke/ de Kercks naem verlooꝛen hadt

ende

ende hadde het Euangelium eben-wel behouden. Ende op die lyst daer SACRAMENTARII stondt is dat woort oock gherojeert om dat de Enghelsche Calviniſten geen Sacrament-ſchenders van haer ſelven ende haer broeders ſouden maecken; maer men heeft daer gheſtelt GEREFORMEERDE. Dogh 't is by ons eben veel/ wat naem of ſy haer ſelven geven/ want wy weten wel dat het geloof Chriſti niet en moet gerefo3meert wo3den; ende dat die gene die 't geloof willen refo3merē/ al veel te laet komen / 'tzy ofſe nu beginnen / ofte te voren langh begonnen hebben/ Refo3meerders betert / ende refo3meert de zeden/dat is het leven van Ende van andere menſchen/met exempelen/ende leeringhe; Maer raeckt het gheloof niet. Dit moet ghy in de wereldt vinden/ maer niet maecken.

In't jaer ons Heerē 1629 dat is een jaer naer dē voorgemeldē Engelſchen druck is dit boeck Helvici weder ghedruckt; met exprеſſe protеſt dat *dē druck van het jaer 1628 uyt is gegaē ſonder het believē van de Weduwe, eñ de Weeſkinderē*; onvolmaect/ *eñ door veranderinge van 't gene dat dē* kladder *miſnoeghde vervalſcht.* So

Lutheraen protеſt.

zyn

zyn de *Leeraers van de Kerck* weder op haer plaets gekomē in't jaer ons Heeren 1517. eñ de Ghereformeerde zyn uyt ghebannen/eñ weder-om *Sacramentarij* genoemt. Dogh hier genoegh van.

Hollandts bekeeringe tot het Chriſtendom.

Soo veel als Hollandt aengaet/wy hebben drie hiſtori-ſchryvers van ons Vaderlandt Perſonen van fatſoen ende wydt beroemt van geleertheit. Namentlyck dē Edelen Heer van Nooortwyck Douſa/ dē Profeſſoor van Franeker/ Bernerdus Furmerius/eñ den Hoogh: Profeſſoor van Groeningen/ Ubbo Emmius alle drie van religie Oncatholyck / in dienſte van de E E. Hy Hy. Staten des Landts. Deſen ghe-ven ghetuyghenis genoegh wat voor een religie ende gheloof ons Vaderlandt ontfanghen heeft als het uyt het Afgodiſche heydendom / eñ Ongeloof ghekomen is tot het Chriſtelyckе ghe-loof.

Dona. pag. 379. 381. & ſeq.

Myn Heer van Nooortwyck geeft den Hy. Willebrordus eerſtelyck den titel van Heyligh, ende daer naer zyn Perſoon beſchryvende/ Dien man,ſeidt Hy/ *meen ick, dien eerſten Biſſchop van de Kerck van Vytrecht, die ghedreven door een brandenden yver van Godts-dienſtigheyt. &c.*

Eñ

Eñ daer naer als hy eenighe woorden verhaelt uyt de boecken van Petrus Nannius/ oock een Hollander/ ende Burgher van Alckmaer/ in de welcke Willebrordus ghenoemt wordt Apostel van ons landt; sett mijn Heer van Hooztwijck daer by, *Desen Eerens naem gheeft Nannius aen den Heyligen Willebrordus niet valschelijck, nochte sonder reden*

Wederom een weynigh hier naer; *Ick gae nu van den H. Willebrordus tot den H. Albertus sijn medegheselle, tot wiens eer,* als *hy daer langh te vooren overleden was, eñ begraven, hebben de inwoonders van Egmont daer een eyghen Capel ghesticht.*

Dewelck als de Denen ende Noordt-mannen nu langh te voren verbrandt hadden, Diderick (Gzaef van Hollandt) *weder-om heeft opghebouwt uyt houte materialen, ende heeft boven dat een nieuw Kloosser oock van hout van de grondt opghetimmert, ende daer in gestelt Maeghden van S. Bened.tus Oorden, gevende tot haer onderhoudt, veel Hofsteden, ende Landen.*

In dit selfde boeck staen veel andere sticht-bzieven gegeven van de Gzaevē van Hollant/ aen het Clooster van Egmondt/ dan en sal die hier niet ophalen; maer uyt dit weynigh dat ick

hier

hier alleen aen-ghetepckent is/ſpreeck ick een oprechten waerliebenden Amſterdammer ſae Neder-lander aen.

S. Willebrordt
- Is een H. man geweeſt.
- Heeft gehadt een brandenden yver tot Godt.
- Is geweeſt een Apoſtel van ons landt.
- Voert dien titel van Apoſtel met recht en reden.

Ende draegh dan verder;

Vã wat religie is S. Willeb. geweeſt:

Dese
- Paeus:
- Geus:
- Luters:
- Menniſt:
- Of Anders:

Stell' daer naer tot middel van antw:

S. Willebrordus.
- Was eẽ Monick van S. Benedictus Orden.
- Was eẽ Prieſter die miſ dede
- Is van den Paeus van Romen Biſſchop ghewijdt.
- Is van dẽ Paus van Romẽ in Nederlant geſonden.
- Heeft verſchepden Clooſters geſticht.
- Alle Naerſatẽ zijn Paus-geſint geweeſt tot aen't ſaer als

Wat

Wat dunckt u dan beminde Leser/ blijckt uyt sulcke ghetuyghenissen niet dat Willebrordus is een heylich man geweest? blijckt oock die bygevoeghde teyckẽs niet dat Willebrordus is Catholijck geweest. Sonder twijfel / het blijckt alle beidts. Waerom dan niet Catholijck geblevẽ ist dat ghy Catholijck zijt? Waerom niet Catholijck geworden / ist dat ghy noch niet Catholijck en zijt. Ghelooft het daer heyligheydt daer en is geen Afgoderie / ofte andere ruyle soorten van sonden/ daer men de Catholijcke Kerck huydens daeghs soo leelijck mede bekladt. Afgoden dienaers en zijn geen Heylighe menschen/ en hebben geen brandenden yver tot Godt/ en zijn geen Apostelen Gods/ gelijc als mijn Heer vã Noortwijck getuygt dat Willeb. is geweest.

Ick kome nu tot den tweeden Bernardus Furmerius Professoor in de Hooge Schole van Franeker/ dese als hy breedt beschreven hadt dẽ yver van dẽ H. Egbertus/ tot de bekeeringe van Frieslandt eñ de omleggende plaetsen/ komt tẽ lesten eñ verhaelt/ hoe dat Egbertus heeft uyt gesondẽ twaelf mannẽ op dat die het Euangeliñ Christi sou- Furm. l. 3. c. 6.

den

den verkondighen. *Onder deſe was den principaelſte* Wilibrordus / *ende naeſt hem* Suitertus *Suſterlinghen met malkander. By haer waren* Acca Wigbertus/Willebaldus/Winibaldus/Lebinus/Twee Ewaldi/Werenfridus/ *ende haer Hiſtori'-ſchrijver den* Heyligen Marcellinus. *Deſe allegaeder waeren* Prieſters *naer het* Roomſche ghebruyck. *Maer den Heyligh* Adelbertus *ſone van den Coningh van Deiren was alleen Diaken.*

Wederom naer dat hy beſchreven heeft het Martelaerſchap vandē Heyligh Wigbertus / dien hy oock den Martelaers titel ende naem van H. geeft/komende tot den brief die Pipijn als Hartogh van Brabant/ende Conſtabel van Vranckrijck aen den Heyligh Wilibrordus ende de zijne verleent heeft voeght hy terſtont daer by; *Van dien tijdt af ſoo heeft de Chriſtelijcke Religie daghelijcks haer aenwaſch gekregen, door dien dat die* Heyligh Mannen / *veel menſchen door haer preken tot Chriſtus bekeerde.*

Verhaelt oock daer op de ghevanghenis van den H. Suibertus binnen Wijck te Duirſtadt/ ende hoe dat den Enghel hem by mirakel upt de gevan-

ghenis

ghenis verloſt heeft; ende vermaent *dat hy op Godt betrouwende, het woort Godts neerſtelijck verkondigen ſouw.* **Waer op hy terſtondt by doet / dat groote** mirakel, **dat Suibertus heeft ghedaen aen een gheboren blinden menſch / dien hy het gheſicht van Godt verworven heeft in de teghenwoordigheidt van all' het volck.** binnen Hageſtein, **gheleghen ontrent** Viaenen **met duſdanigen gebedt.**

Ick bidde U Heer Ieſu Chriſte dat Ghy deſen blinden man ſijn gheſicht verleent, om de glori' van U Heyligen naem: op dat door ſijn lichamelijcke verlichtingh ontſteken werde de grati' van het gheeſtelijcke licht, in de harten van de ongeloovigen, &c.

Naer dit gebedt, **ſeydt** Furmerius, *is den Heyligen Suibertus opgeſtaen vol van betrouwens, ende teyckenende de oogen van den blinden man met het teycken des cruyces, heeft hy met luyder ſtem hem aengeſproken, ſeggende;* **In den naem van Onſen Heer Ieſus Chriſtus den waerachtigen God dien ick verkundigh / ſo bevele ick u dat ghy ſiet / ende uwen Schepper bekent.** *Ende terſtondt is de blindtheidt vergaen, en de man heeft ſijn gheſicht ghekreghen. Over 't welck de teghenwoordigen haer ſeer verwonderende ſijn ten meeſten deel tot Chriſtus bekeert.*

Corts hier naer verhaelt hy het tweede mirakel gheſchiedt oock in de Betuw, in het dorp Malſen gheleghen op de revier de Lengh, aen den Soon van den Heer van Andigeni / met naeme Splinter in het jaer ons Heeren 696.

Deſen Splinter was in de Leck verdroncken 's morghens te ſeven uren / is eerſt geviſcht ghewoorden 'smiddaeghs te twaelf uren / is van Suibertus 's avondts te ſes uren naer voorgaende gebedt tot beveſtingh van zijn gheloof ende Leeringhe van den dooden verweckt / ende den H. Suibertus te voet vallen heeft luyder ſtemmen gheroepen. Daer en is gheen anderen Godt / nogh in Hemel / nogh op der Aerde / als den gekruyſten Jeſus Chriſtus / dien zijn alderheylighſten dienaer Suibertus preeckt.

Dierghelijcke ghetuygeniſſen van Willebrordus / Suibertus / Bonifacius / ende andere zijn by Furmerius overvloedigh; dan houde dat deſe voor dit klein boeckje genoegh zijn.

Den derden van onſe On-Catholijcke ghetuygen is / ſijn Vbbo Emmius, Hoogh-Profeſſoor vande Hooge-ſchole van Groninghen, een man vol van

quaede

quaede gall' teghens de Catholijcke Godts-dienstigheidt/ende Religi'/gelijck als upt zijn Boecken wel blijckt. Lib. 3. pag. 45. en 55. 58. Desen nochtans door de waerheidt overtuyght/ noemt Wilfridum Bisschop van Yorck/ *een man van groote gheleertheidt, ende Godts-vruchticheidt.* Egbertum **een man** *van wonderwaerdighe heyligheidt, die om sijn ziel in de Godts-vruchticheidt te oeffenen veel jaeren in Yerlandt in de woestijne heeft over-gebracht.* **Willebrordum met zijn elf mede-arbeyders**/ *mannen die naer haer doodt van gheleerdtheydt, ofte heyligheidt van Leven, een grooten naem bekomen hebben. Leeraers Christi, die een Capel getimmert hebben binnen Wtrecht, ter eeren van het Heylighe Cruys, niet wijdt van die plaets daer te voren Dagobertus den Coningh van Vranckenrijck een Capel gesticht hadt ter eeren van den Apostel Thomas.* Pag. 50. Pag. 52.

Item. *Ende als* God (NB.) *hoe wel tusschen hart ende teghenspoedt,* **sijn zeghen** *gaff aen den arbeidt van haer, jae oock door haer, eenighe teyckenen dede,* (**gelijck Marcellinus seidt**) *tot bevestinge van haer leeringh, soo ist ghebeurt in de alderdiepste duysterwissen, dat de menschen over al hebben be-*

ginnen haer oogen te openen, ende onder Chriſtus dienſt haer te begeven.

Pag. 53. **Item.** *Suibertus als hy in't jaer 695. op S. Bartholomæus Apoſtels dach Biſſchop ghewijdt was, uyt Enghelandt weder-om zijnde ghekomen tot Wtrecht, heeft over al een groot volck van den afgoden dienſt ghebracht, ſo met leeren als met wercken ende teyckenen, die alle menſchen kracht te boven gaen.*

Pag. 58. *Die* **de Heylighe Leeraers** *met woorden niet en hebben konnen bewegen.*

Suibertus is gheſtorven anno D CC XVII. niet alleen vermaert van gheleertheidt, maer oock van mirakelen.

Marcellinus heeft Drent, ende Twent, ende de landen die aen den Yſſel legghen LXX jaren langh, als **een Leeraer** *door-gereiſt. Dit is die* Marcellinus *die het leven van* Suibertus *beſchreven heeft, ende die, ſoo by ſijn Eer-tydighe, als by ſijn Nae-ſaten, een groot en naem door ſijn* **Godts-vruchtigheidt** *verdient heeft. Want Hy en heeft het volck niet alleen voor ghegaen met* **Leeringhe, ende heylige manierē,** *maer heeft oock* **wonder-wercken** *ghedaen door* **goddelycke kracht,** *om de* **waerheidt van zijn leeringh** *te beveſtighen, waer van dat* Lutherus *ſijn Naervolgher, die daer naer is gheweeſt den eerſten*

Biſſchop

Bisschop van Munster/*ghetuyght, dat hy selfs die ten meesten deele heeft ghesien.* 'Twas in Duytslant toe soo gestelt, dat de menschen by nae gheheel verwart in de ouwe superstitien in de plaets van Godt de duyvels eerden; ende weynich en ongheoeffende Christelijcke Kercken hadden, in de welcke by naer by de Christelijcke ghebruycken de Heydensche misbruycken vermenght werden. *Maer Bonifacius die om dese fauten te ghenesen* **van Roomen** *ghesonden was, naer dat hy het meeste deel van Duytslandt met groote moeyte ende arbeidt al leerende door ghereist hadde, heeft aen veel menschen het* **licht deg waerheidts** *gheopenbaert,* **ende van superstitie verlost.** *Dogh sijn kloeckheit ende eer en is hier niet by ghebleven. Want* Gregorius *den derden van dien naem* **Paus** / *door een verwonderingh* **van zijn deughden**/*om dat hy hem meerder macht sou gheven, heeft hem door de sendinge van het* **pallium (dat is**/ *Aerts-bisschoppelijcke mantel) ghestelt tot een Aerts-bisschop van Duytslandt.* Pag. 59.

Ick en sal gheen meerder plaetsen upt Obbo voorbrenghen / overmidts dat dese ghenoeghsaem zijn om ons te verklaeren van wat religie die mannen zijn ghebweest / die in onse Landen

de Chriſtelijcke religie eerſt verkondight hebben / naementlijck Roomſ-Catholijcke/ Prieſters/ Biſſchoppen/ Ende dat boven al is waerdighe ende Heplighe Mannen/Godts-vrienden/ van Godt voor ſulcks ghekendt / gheeert ende door mirakl'en verklaert/ſoo klaer dat oock partien van de Roomſche Catholijcken dit bekennen.

O Nederlandt houwt u togh by 't ghene dat die mannen u gheleert hebben/ ende u Vpanden in haer ſelfs bekennen waerachtigh te weſen/ en met mirakelen beveſtight. En wilt niet langher kinderen zijn die als de vloedt beweeght / ende omghevoert worden met alle windt van Leeringhe/door de bedrieghery der menſchen / door arghliſtigheidt. Maer volght den raet van den H. Apoſtel die zijn Hebreen met deſe woorden vermaent. *Weeſt uwe Overſten ghedachtich,* (oft ghelijck de nieuwe overſettinghe ſpreeckt / *Gedenckt uwer voorgangeren*) *die u het woordt Godts geſproken hebben, ende aenſiende den uytgangh van haer wandelingh, volght haer geloof.* Deſe uwe eerſte Overſten / Vaeders in Chriſto/voorgangers in leer/ende heyligh leven/ heb ick u voor ooghen ghe-

Hebr. 13. 7.

ſtelt/

Ne peccata cœlum claudant, Vt in terris ligant, ſolvunt;
Quæ nos Dei donis fraudant; Sic in cœlis ligant, ſolvunt;
Vide vires Clavium. Omnes nexus criminum.
f. 202.

et eens uyt met open oogen
Vat de ſleutels al vermogen:
Hoe den Hemel open gaet,

Eerſt geſloten door de ſonden
De gebonden vvordt ontbonden,
En verloſt van 't eeuvvigh quaet.

Post soluta peccatorum
Vincla, datur filiorum
Esca manducantibus.

Vita, Cibus, Medicina,
Virtus, Salus, vi divina
Est dignè sumentibus f. 294.

154

Na d'ontlastingh der misdaden
Streckt dit voedtsel om versaden
Voor een hongerigh gemoet.

Godt vvil sijn genae dus geven,
Het streckt spijsel heyl en leven
Die 't ontfanght met vvare boet.

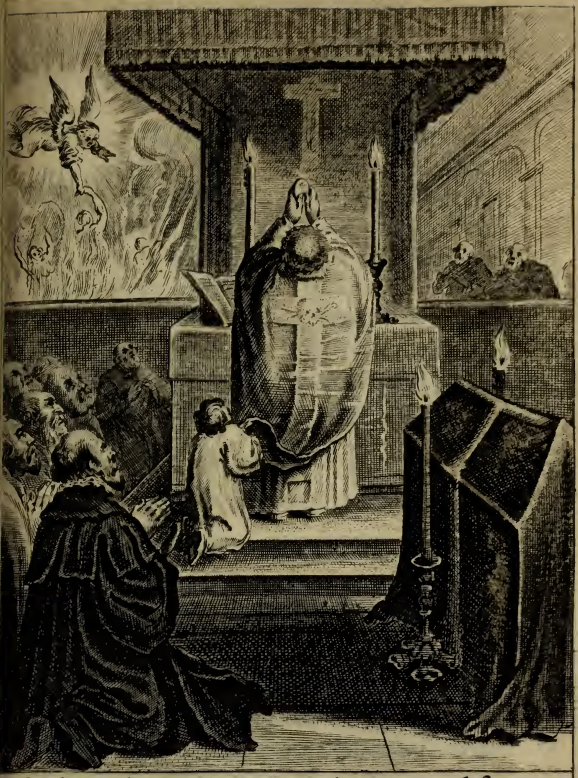

Quod ut Cibus manducatur,
In Altari consecratur,
Deo Patri Victima,

Prodest vivis, et defunctis:
Iustè, piè, præstat cunctis
Sanctitatis præmia. f. 294.

16.

Te spijs der vrome Zielen
Streckt voor Levenden en Dooden
Eckt op 't Outer daerse knielen
In aenvechtingen en nooden
Laet voor Godt een offerhand.
Een gevvis en Zaligh pandt.

stelt / niet met mijn woorden / ofte uyt Paeus-ghesinde Historj-schrijvers / maer met woorden van die gene die de Paeuselijcke religie teghens zijn / ende nochtans van D Paeus-ghesinde Vaders / Heylighe Mannen / ende Apostelen deswaerheyts maecken. 'Tis Godts woordt / by Christus herhaelt / *in de mondt van twee ofte drie ghetuyghen beſtaet alle woort.* Mat 18.16 Ick hebber u dzie ghegheven / die niemandt in dit stuck als verdacht ende onbequaem tot ghetuyghenis te gheven verwerpen kan.

Het ſeventhiende Capittel.

Corte beſluytinghe van 't gene dat nogh toe geſeydt is, met een inleydinge, om devoot de H. Mis te hooren.

WT het ghene dat tot noch toe gheſeydt is / blijckt wel klaerlijck / hoe verr' dat sy zijn van het ouwe Catholijcke Gheloof / ende van den rechten gheest ende yver van onse Voorsaeten / die ofte on-eerelijck van de Miſſe, Altaeren, ende het heylygh Hooghwaerdighe Sacrament ſpreken; (ick laet noch staen / dieſe metter daedt ont-

Twee Merckwaerdighe Leeringen. I.

eeren / eñ soo veel als in haer is / schuwen) ofte tot de Misse, Altaeren, ende het Heylighe Hooghwaerdige Sacrament te eeren/te hoozen/ te ontfanghen / soo traegh van gheest/lauw van devotie/ ende achteloos van pver zijn.

II. Ter contrari' blijckt mede / dat die ghene / die nogh huydens daeghs / in haer hert voelen een liefde/ende pver/ een eerbiedinghe/ende reverentie / een begheerte/ ende hongher/ tot het Heyligh Sacrament / den reehten gheest hebben die haer heylighe Vaders ghehadt hebben; ende daerom hebben hier naermaels vooz't self de geloof te verwachten het selfde erfdeel / dat sy nu dooz dit gheloof/ al ontfangen hebben.

Hierom bidd' ick en vermaene den Leser van dit boeckjen/dat hy daegheliicks arbeydt / ende pooght aen hem selven om dese affectie / dooz die gratie Gods/ in hem te verwecken/ te onderhouden/te vermeerderē/waer toe geen beter eñ sekerder middel is / als doen/ en bidden. Een exempel Dat S. Augustijn schrijft van zijn moeder Monica/hoozt hier ghenoegh in te zijn.

Augast. l. 5. Confes. c. 9

Ick vertrouw dat het den Leser niet te langh en sal vallen ist dat ick by

dese

dese voorgaende Historij noch hier by voegh een manier om devoteliick de Missen te hooren / ende het H. Sacrament: Dat is Christus Jesus selfs in zijn Sacrament te eeren ende te aenbidden.

Inleyding tot devotie.

Eerstelijck dan, moet dese grondt in ons hert vast legghen / dat het seker is dat de Misse is den hooghsten ende waerdichsten algemeyne Godsdienst / die ons in het nieuwe Testament van onsen Salighmaker is ghegheven.

Jae is het mergh eñ pit vande Catholijcke Religie / so dat die die de Mis haet ofte wegh-neemt oock haet ende soeckt wech te nemẽ het Christendom. Ick en sal hier niet veel disputeeren met groote argumenten ende scherpsinnighept van diep onderscoeck / maer sal alleen voorstellen een bekende experientie!

'Tis klaer / dat aengaende de Misse by veel wijse / heylige mannen / ten eerlijckste ghesproken wordt / gheliick als boven bewesen is. 'Tis oock klaer / dat by andere / seer leelijck / ende schandelijck / jae ten schandelijckſten eñ byleynighsten gesproken wort. Dit doen beyde dese partyen / als dienaers / eñ

instrumentē/ niet van eenen geest ofte van een Godt. (Want het verschil is te hoogh dat het beyde het gheboelen ende gedoen van een Persoon sou konen wesen:) Maer elcke partye heeft een eygen geest/waer van dat de eene/ die de waerheydt leert/ goedt jae Godt is: ende de andere die de leughen leert/ quaedt jae den duyvel is.

Nu Godt en sou door zijn dienaers 'tzy menschen / 'tzy Enghelen soo veel wercks niet maecken van de Misse ten waer dat het een dingh waer dat de moeyte ende den arbeydt waerdich is. Desgelijcks den duyvel en sou daer so veel werckx niet van maken/ten waer dat hy daer in sagh dat hem ten hoochsten daer aen ghelegen is. Kleyne dingen passeeren soo veel. Jae menschen selfs die wijs zijn ende reden gebruycken weten wel te seggen/ of de kool ook het sop waerdigh is, dat is oft de pijne wel waerdigh is ofte niet.

Dit fondament eens ghelevdt ende bevesticht zijnde/moet een mensch dan ten tweeden leeren wat of dan de Misse is. Namelijck/ dat het een dienst Godt is / in de welcke de Priester niet uyt zijn eyghen ofte menschelijcke macht

maer

maer als een Dienaer van Christus Jesus voor zijn heele Christenheydt/ jae voor de heele wereldt naer 't exempel van Christus/ jae door het bevel van Christus neemt broodt ende wijn/ als Creatueren Gods tot voedtsel ende onderhouwt van onse lichaemelijcke leven dienachtigh/ maer van Christus bovē dese haer natuirlijcke werckinghe verheven/ om van hem ghebruyckt te worden tot het voedtsel/ ende onderhoudt/ van ons gheesteliick ende eeuwigh leven/ van ziel/ende Lichaem/ dogh op een wonderbaerlijcke manier: Want naer dat den Priester verschepde ghebeden Godt heeft op gheoffert als hy komt tot die woorden die Christus ghewaerdight heeft in zijn leste Avondtmael te spreken/ eñ hy die als Christi Dienaer spreeckt/ soo om dat het woordt des Waerheyts moet waer zijn/ ende om dat het woort des Almogentheyts moet Crachtigh zijn/ is Christus selfs wesentlijck doch onsighbaer met zijn gebenedijde vlepsch ende bloedt waerachtigh tegenwoordigh: eñ als dan ter self der tijdt/ doet een goedt gheloovigh mensch/ dat hy schuldigh is/ dat is hy aenbidt zijn

Heer/

Heer / ende Godt / zijn verlosser / ende versoender / zijn Rechter / ende Saligh-maecker. Eerstelijck om zijn waerheit; want hy is de waerachtighen Soone Godts / een Godt met zijn Hemelsche Vader / ende den H. Gheest.

Ten tweeden / om zijn onuytspreke-lijcke liefde / want hy is waerachtigh de Saligh-maecker des weerelts / ende dat door zijn bittere pijne ende doodt.

Ten derden. Om zijn genade. Want van hem ende door hem moet ons ghe-gheven worden / ende door bidden ver-worven worden / al den zeghen / al het goedt dat wy in dit sterffelijcke leven naer ziel ende lichaem van doen heb-ben / in vergiffenisse van sonden / in ge-nesinge van kranckheden / in vermeer-deringhe van deughden / in volstan-digheidt van dienst / ende naer dit le-ven de ghenaedighe sententie / met die heerlijcke executie van die eeuwighe saeligheydt ende die Hemelsche glo-rie.

T'saemen met dese aenbiedinge ge-daen aen Christo Jesu / offeren wy met de Priester hem aen zijn Hemelschen Vader met het over-dencken van zijn eygen op offeren / dat hy ghedaen heeft

aen

aen de stam/ende het ghecstelijcke Altaer des Cruyces.

Want die Misse en is in der daedt niet anders als een dagelijckschc vermaninge/door heplighe teyckens van het gene dat Chzistus voor ons aen het cruys gedaē heeft/dat is/ van het vergieten ende opofferen van zijn hooghwaerdigh vleisch/ eñ bloet/ gelijck als hy zijn Apostelen selfs wel gheleerdt heeft. Alleen met dit onderschepdt dat aen het Cruys is de bloedtstoztinghe/ ende datelijcke verdeelinge van vleisch ende bloedt geschiet/maer in de Misse en gheschiedt de verdeplinghe niet datelijck / dan alleen wozdt sy gherepzesenteert/(dat is betepckent)om dat die twee gedaenten/ Dat is/broodts ende wijns tepckenen / elck bysonder haer Consecratie hebben/met uptdzuckelijcke woozden / die het vleisch sonder het bloet/ende het bloedt sonder het vleisch noemen. Niet dat dese twee nu van malkanderen in der daet verdeelt ofte geschepden zijn/maer dat die verschepdinge die eens aen 't cruys geschiet is/ bedupt en verbeelt wozdt.

Naer dese opofferinghe volgen weder eenige gebeden/tot aen de H. Com-

munie toe, welcke is het tweede principaelste stuck van den H. Dienst om dat wy ons daer in deelachtigh maecken/gheliick als door de nuttinge/van een gheestelijcke spijs van al 't ghene wy te voozen van onsen Hemelschen Vader versoght hebben gheliick als door het opofferen van een aengenaem Sacrificie. Want offerhande ofte *Sacrifici* gaet tot God/om te verwerven: maer *Sacrament* ofte spijse gaet tot den mensch die 't nuttight / om te verkrijghen/ende te behouwen.

Dit is nu de korte waerheyt van de Catholijcke Misse/eñ dese waerheydt gheeft aen ons reden ober reden om die met een aendaghtigh ende ootmoedigh hert te hoozen. 't zy dat wy denc-
1. ken. Op God den Vader wiens Majestept ende rechtveerdige gramschap dat de Misse opgheoffert wozt om ge-
2. nade te verkrijgen/op Godt den Sone die selfs de offerhande ende den waeracht ighen eenighen opper Priester is.
3. op ons selfs die dese Offerhande van doen hebben/ om dooz die genade van onsen Hemelschen Vader te verwerven.

Als dan eē Catholijck mensch gaet

om de

om de Misse te hooren/ soo sal hy hem selven in dese puncten eerst vermaenen/ende hem selfs aensprekende / seggen: Dat hy met een wel/ met een bedaert ghemoet gaet/ om een so hooghwaerdighen werck te sien / te hooren/ te bedienen/naer zijn staet/ en met den Priester/ voor hem selven / en de gheheele weereldt te bidden waer toe van noode is.

1. Een ondersoeck van u leven.

2. Een leetwesen van u sonden/ met een ootmoedigh versoeck van vergiffenisse van dien / ende propoost van beternisse.

3. Een bly-hartige danckseggingе/ over al tot dien tijdt toe ontfanghen weldaeden / met een ootmoedigh versoeck / om bevestinge ende vermeerderinghe van die.

4. Een effen ghemoet/ met al u even naesten. Want die spijse des eenigheyts/ en kan geen on-eenigheydt ghedulden.

Jae den H. Apostel Paulus / ende naer hem de andere Out-Vaders leeren ons/ dat onsen Saligh-Maecker/ daerom het H. Sacrament van de Eucharisti' heeft ingestelt/ in de gedaente

van

van broodt dat uyt veel gebroke greinen in een wort gebacken / eñ in de gedaente van wijn / die uyt veel ghebroke druyven wort een gemaeckt/om dat dit ons sou wesen een voorbeeldt van alle gemeine liefde eñ eendrachtigheit. Die sulcken gheloof / ende ghevoelen van de Mis ende het Heyligh Sacrament hebben / sullen haer niet alleen aen quaede woorden van andere menschen niet stooten / maer oock haer ten hooghsten gheluckigh rekenen dat sy hier sien door 't gheloof ende aenbidden met dienstwillige liefde/die sy hier naemaels sonder eenighe Sacramenten ende bedecksels in zijn volle Heerlijckheit sullen eeuwighlijck aenschouwen.

Godts woordt is Levendigh ende krachtich. *Hebr.4.12.*